

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Statens
offentliga
utredningar
1972:76
Justitie
departementet

Ref

Unga lagöverträdare II

Familj, skola och samhälle
i belysning av officiella data

SOU

1956 års klientelundersökning rörande
ungdomsbrottslingar
Stockholm 1972

Statens offentliga utredningar
1972:76
Justitiedepartementet

Unga lagöverträdare II

Familj, skola och samhälle
i belysning av officiella data

1956 års klientelundersökning rörande
ungdomsbrottslingar
Stockholm 1972

Unga
lagöverträdare
II

Unga lagöverträdare
II

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

De sakkunniga för 1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar överlämnade med skrivelse till statsrådet och chefen för justitiedepartementet i maj 1971 en rapport rörande undersökningen, "Unga lagöverträdare I" (SOU 1971:49). I denna rapport behandlades undersökningens huvudsakliga uppläggning, undersökningsmetodiken och vissa andra principiella frågor. Undersökningsresultat redovisades ej i annan mån än att redogörelse lämnades för debutbrottssituationen och klienteletts kriminalitet under den tid som uppföljning skett. Utförligare resultatredovisning skulle enligt vad som angavs i skrivelsen följa i särskilda rapporter rörande olika avsnitt av undersökningen.

De särskilda rapporter som sålunda aviserades i skrivelsen blir i denna etapp fyra till antalet och anknyter till undersökningens fyra huvudavsnitt, vilka utgöres av ett avsnitt rörande registerdata m. m., ett psykologiskt, ett social-psykologiskt och ett barn- och ungdomspsykiatriskt avsnitt. De utarbetas under fortlöpande nära samråd mellan rapportförfattarna och med anlitande av den för undersökningen tillgängliga statistiska expertisen, professor Sten Malmquist — som tillhör de sakkunniga — samt fil.lic. Staffan Lundquist och fil.kand. Carita Gundberg.

Rapporterna kommer att publiceras successivt allt eftersom de blir färdiga, och som den första i serien föreligger nu en av professor Gösta Carlsson utarbetad rapport

rörande familj, skola och samhälle i belysning av officiella data. Den bygger på skoldata med lärarintervjuer och uppgifter från sociala myndigheter rörande de undersökta pojkar och deras familjer. Detta material har insamlats med det ursprungliga syftet att det skulle komplettera de intervju- och testdata som insamlats i de psykologiska, social-psykologiska och barn- och ungdomspsykiatriska avsnitten, men under arbetets gång har det visat sig, att dessa data har stort självständigt värde och motiverar en särskild studie. Den har möjliggjorts genom bidrag från Allmänna barnhuset, för vilket bidrag de sakkunniga vill uttala sin stora tacksamhet.

Stockholm i augusti 1972.

På de sakkunnigas vägnar:

Per Bergsten

/Olle Hellberg

Innehåll

Kapitel 1 <i>Frågeställningar och resultat: En överblick</i>	7	3.8 Förklaring av ålderseffekten	35
1.1 Kapitlets syfte	7	3.9 Selektion i Kontrollgruppen	36
1.2 Rapporten och undersökningsprogrammet	7	3.10 Utvecklingen efter 15 år	37
1.3 Brottdebut och kriminalitet	8	3.11 Exempel på standardisering	39
1.4 Debut, reaktion och behandling	10	3.12 Diskussion	41
1.5 Mått på miljö	10	Kapitel 4 <i>Styrkan hos kriminologiska samband</i>	43
1.6 Skolan	13	4.1 Aspekter på riskdata	43
1.7 Lokal samhällsmiljö	13	4.2 Risk och gruppskillnader	44
1.8 Allmänna slutsatser	14	4.3 En utvärderingsnorm	45
Kapitel 2 <i>Samhällsmiljö och rumslig fördelning</i>	16	4.4 Statistisk effekt i den kriminologiska litteraturen	48
2.1 Individuell och ekologisk variation	16	4.5 Varierande effekt i hög- och lågriskmiljöer	49
2.2 Kriminalitetens fördelning på områden	17	4.6 Avslutande kommentar	50
2.3 Hög- och lågriskområden	20	Kapitel 5 <i>Teoretiska synpunkter</i>	52
2.4 Tolkningen av områdesskillnader	23	5.1 Inledning	52
2.5 Bostad och brottsplats	24	5.2 Ledande idéer	52
2.6 Allmänna slutsatser	25	5.3 Miljö och respons	53
Kapitel 3 <i>Risikförhållanden och urvalsproblem</i>	27	5.4 Miljöbegrepp	54
3.1 En problemöversikt	27	5.5 Utdifferentieringen	56
3.2 Standardiserad kontrollgrupp	28	5.6 Reaktion och stigmatisering	58
3.3 Risk och stratum	29	5.7 Utdifferentiering och kriminologisk teori: En återblick	59
3.4 Risknivå i befolkningen	30	Kapitel 6 <i>Familjemiljön</i>	61
3.5 Diskussion av strataskillnader: Socialgruppseffekten	31	6.1 Inledning	61
3.6 Diskussion av strataskillnader: Familjetyp	33	6.2 Problemfamiljer	62
3.7 Åldersfaktorn	34	6.3 Ett belastningsindex	63
		6.4 Belastningsindex i debut och kontrollmaterial	65
		6.5 Bruttoeffekt, nettoeffekt och signifikans	67

6.6	Tidsaspekten	68
6.7	Familjesplittring	69
6.8	Kombinerad miljöbedömning ...	69
6.9	Återfall och familjemiljö	70
6.10	Avvikande och normal familjemiljö: Återblick	72
Kapitel 7 <i>Skolan</i>		74
7.1	Miljö, beteende och skoldata ...	74
7.2	Intelligensens roll	76
7.3	Skolresultat	78
7.4	Några alternativa mått på skolprestation	80
7.5	Lärarskattningar	81
7.6	Skolk och kriminalitet enligt lärarskattningar	83
7.7	Återfall och skoldata	83
7.8	Återblick på skoldata	85
Kapitel 8 <i>Kombination av data</i>		88
8.1	Datakombinationer: Syften och typer	88
8.2	Några statistiska utgångspunkter ..	88
8.3	Tillämpningar	89
8.4	Sammanfattning och diskussion ..	91
Kapitel 9 <i>Tolkningar och tillämpningar</i>		93
9.1	Undersökningens ram	93
9.2	Felkällor	94
9.3	Miljö och kriminalitet	95
9.4	Personlighet, närmiljö och samhälle	97
9.5	Återfall och grav kriminalitet ...	98
9.6	Reaktionen på debutbrottet	98
9.7	Tolkningar av återfallsdata	99
9.8	Individuell och social effekt	102
10 <i>Summary</i>		105
10.1	General Character of the Study ..	105
10.2	Indicators of Environment and Behaviour	106
10.3	Analytic Frame-Work	106
10.4	Class and Family Factors	108
10.5	The School Record	108
10.6	Ecological Analysis	109
10.7	Recidivism	109
10.8	Concluding Remarks	110
Litteraturförteckning		111

1.1 *Kapitlets syfte*

Den rapport, som här framlägges, ingår som ett led i resultatredovisningen från 1956 års klientelundersökning, vars mål och arbetssätt beskrivits i ett tidigare betänkande (SOU 1971:49). Det som tas upp i det följande är bearbetningar av vissa miljö- och skoldata för det studerade materialet av debutanter i egendomsbrott (i tabeller och text ofta kallat B-gruppen) och ett kontrollmaterial (ofta kallat K-gruppen). I de efterföljande kapitlen 2–9 lämnas en redogörelse för de teoretiska utgångspunkter och praktiska överväganden som legat bakom, de metoder som använts, och vad de lett till i fråga om skillnader mellan debut- och kontrollmaterial (eller totalbefolkning) och förslag till tolkning av skillnaderna, liksom vissa praktiska slutsatser. I det hela bär framställningen en teknisk prägel; för att få en presentationsform som på en gång är överskådlig och någorlunda exakt har bland annat en speciell metod utarbetats för ändamålet (det s. k. nivådiagrammet). Ett inslag av statistisk analys är ofrånkomligt för det slags material och frågeställningar det här gäller. Använda metoder har beskrivits i sitt sammanhang och läsaren bör i de flesta fall av texten få tillräcklig ledning. Jämfört med många ekonomiska utredningar i det offentliga trycket torde svårigheterna vara måttliga.

Det kan emellertid inte undvikas att helhetsintrycket blir sådant att en del läsare har

behov av ett icke-tekniskt sammandrag av huvudresultaten och en resonerande kommentar till dessa utan statistisk eller teoretisk apparatur. Föreliggande kapitel är avsett att möta detta behov. Därav följer att det innehållsmässigt har mycket gemensamt med andra avsnitt inte minst kapitel 9, men skiljer sig något i avseende på stil och presentationsmetod. Läsaren kan efter kapitel 1 eventuellt gå till kapitel 9 för att få ytterligare överblick, eller till de partier av den egentliga redovisningen som svarar mot hans intresse. Det bör påpekas att kapitel 2 avviker från de efterföljande genom att bygga på geografiska områden (stadsdelar) medan analysen i övrigt bygger på individuella data. Sista avdelningen i vart och ett av kapitlen 2–8 är också av sammanfattande och kommenterande typ visavi innehållet i respektive kapitel, dock med vissa variationer i karaktär.

1.2 *Rapporten och undersökningsprogrammet*

I stora drag vilar bearbetningar och slutsatser i denna rapport på data om pojkens familj och miljö och hans situation i skolan, tillgängliga i offentliga register och i dokument hos myndigheter. Det främsta undantaget är vissa omdömen om pojken avgivna av hans lärare på ett särskilt formulär, och i en särskild intervju, arrangerat för undersök-

ningen. Information om föräldrar och hemmiljö har också samlats in på annat sätt, bland annat genom intervju med pojken själv, men denna har inte utnyttjats här. Skäl för en sådan avgränsning finns anförda i kapitel 5, de har att göra med en strävan att renodla ett miljöbegrepp som täcker "utifrån" kommande impulser, inte något som är påverkat av pojkens eget beteende eller uppfattningar. Men en mera konkret vinst är att vi arbetar med data som i princip är tillgängliga för alla pojkar; i den mån resultaten pekar på en möjlighet att ställa prognos, eller differentiera i materialet, kan de tillämpas i fortsättningen på nya grupper av ungdom som blivit kända för lagbrott och beträffande vilka barnavårdsnämnd eller annan instans skall ta ställning i behandlingsfrågan. Denna tillämpning förutsätter alltså inte extraordinära utredningsmoment eller specialstudier. Detsamma gäller sammankoppling med nya kriminologiska studier.

Att nöja sig med registerdata och liknande har alltså sina fördelar, men det är lika påtagligt att det innebär ett handikap i andra avseenden. Den karakterisering av miljö som kan göras måste bli detaljfattig och i enskilda fall osäker, och stora områden får helt förbigås. Hur självklart det än är måste det understrykas att den rapport som följer endast är ett moment i det mera omfattande forskningsprojekt klientelundersökningen utgör. Både pojkens miljö och hans personlighet kommer att behandlas i senare rapporter; innan så skett och en mera fullständig bild skapats är det i allmänhet inte möjligt att komma fram till en bestämd konklusion, eller till praktiska rekommendationer. De slutsatser som dras måste betraktas som provisoriska och osäkra. Den värdefullaste användningen av nu tillgängliga data är att peka på rimliga tolkningar, och hur information från andra delar av projektet kan möjliggöra ett val mellan dessa tolkningar, och komplettera vad som nu finns.

Eftersom detta är den första i tidsordningen av rapporterna har det ansetts försvarligt att ge den en något vidare ram av principiell diskussion än register- och skol-

data i sig berättigar till, detta bör också underlätta senare anknytningar och integration.

1.3 *Brottsdebut och kriminalitet*

Bakom kriminologisk forskning ligger önskan att ingripa mot brottsligheten som samhällsfenomen, att vända på eller bromsa den stegring i antalet brott som kunnat iaktas i kriminalstatistiken. I direktiven till 1956 års klientelundersökning kommer detta motiv klart till uttryck. Relationen mellan en studie av individuella lagöverträdare, i detta fall unga brottsdebutanter å ena sidan, och åtgärder mot, eller en förklaring av brottslighetens totala omfattning i samhället å den andra, innehåller flera oklara moment, de har framför allt berörts i kapitel 9. Den kanske viktigaste frågan, som kan formuleras som en invändning mot klientelundersökningens uppläggning, är följande. Hur relevant är det att ägna uppmärksamhet åt pojkar under 15 år som första gången blivit kända för egendomsbrott, oftast obetydliga sådana, om det är den allvarliga brottsligheten vi vill få under kontroll? Det går att frammana en bild av forskningspedanteri kring pojkestreck och barnligt oförstånd.

Skälen till avgränsningen har lagts fram i det tidigare betänkandet och behöver ej i detalj rekapituleras. Det var väsentligt att undvika att få en "institutionsmärkt" grupp, därav debut- och åldersavgränsningen, det har också påpekats att återfallssiffrorna i debutmaterialet talar för att beslutet var riktigt. Detaljerade uppföljningsdata har samlats in, både för debutmaterialet och kontrollmaterialet, pojkarna har kunnat följas till 21-årsdagen och i många fall längre. Fullständiga redovisningar kommer att lämnas i senare rapporter, också i den nu föreliggande har uppföljningsdata använts fast sparsamt och i förenklad form. Det är ett par synpunkter på debutmaterialet som särskilt behöver uppmärksammas när man skall bedöma dess bärkraft för analys av och åtgärder mot brottslighet generellt.

Den första gäller brottspecialiteter och

kategorisering av lagöverträdare. Kriminologernas i sig berömvärda strävan att göra distinktioner, och bekämpa tendensen att behandla alla brott, från mopedstöld till sexualmord, som en homogen massa, kan leda till den motsatta överdriften, att se olika brottstyper som hermetiskt skilda. Det material som läggs fram här består uteslutande av pojkar som *debuterat* i egendomsbrott; deras fortsatta karriär är en annan sak. De har kommit in i, eller fått kontakt med en värld där våldet är ett normalt inslag – internt inom gruppen av kriminella och asociala eller mot offer utanför den – och vi finner också att en fjärdedel av debutmaterialet blir känd för våldsbrott före 21 år. I harmoni med den siffran är den höga andelen, hälften, som i någon form registrerats för alkoholproblem (andelen kända narkotikabrukare är mindre men detta kan betingas av att narkotikabruk är mindre synbart).

De statistiska samband eller effekter som rapporteras i det följande blir starkare om man undersöker skillnaden mellan en grupp pojkar som blivit känd för brott mer än en gång, och kontrollmaterialet, dvs. om man från debutmaterialet tar bort ”engångsfallen”, dem som aldrig återfallit. Förhållandet kan tolkas på mer än ett sätt vilket berörs i kapitel 9; oavsett tolkning kan det tas som argument för att operera med återfalls- eller gravare lagöverträdare hellre än debutanter. En sådan politik är emellertid tveklaktig om man vill komma närmare den totala ”produktionen” av brott i samhället, utrensningar av lindrigt belastade som kriminologiskt ointressanta innebär att man också försummar ett inslag i brottsligheten. Av detta skäl har det ursprungliga debutkriteriet fått spela huvudrollen i den analys som redovisas i denna rapport. Taget som helhet kan debutgruppen inte kallas obetydligt belastad, ”nästan normal”, och det problem den erbjuder ur reaktions- och behandlings-synpunkt kan inte kallas trivialt. Den är påtagligt en grupp ur vilken persistenta och farliga lagöverträdare rekryteras, även om majoriteten småningom slutar att (veterli-

gen) begå brott.

Det skall samtidigt medges, och har betonats i rapporten, att man skulle önska mera ingående och tillförlitlig kunskap om den reella brottslighetens fördelning i befolkningen. Många brott, säkerligen en icke obetydlig procent av alla brott, begås av personer i vanliga levnadsomständigheter, som har ett legitimt arbete och inte betraktar sig själva som brottslingar. Men de har, när frestelsen blir stark och ett tillfälle yppar sig, rationaliseringar att falla tillbaka på, av typen ”gör inte jag det tar någon annan det”, eller ”det är en stor firma, ingen märker förlusten”. Det är lätt att förstå hur en stöld, på en arbetsplats eller ett varuhus, kan komma till på det viset, svårare för ett inbrott, och nästan omöjligt för ett rån. Rånarens självförsvar måste se ut på ett helt annat sätt (”jag fick aldrig en chans”) och förutsätter andra erfarenheter och som regel tidig brottsdebut.

Man kan diskutera om inte ett väsentligt bidrag från den psykologiska analysen av brottsdebutanter och kontrollmaterial kunde ligga i att påvisa likheter snarare än skillnader, dvs. svagheter, från synpunkter av laglydnad, i samvets- och kontrollfunktioner som är vanliga i samhället.

Studier av självdeklarerad brottslighet, bland annat den av Elmhorn (1969) utförda på skolungdom, tyder på att det är regel att ha begått något brott men att det är sällsynt att ha begått många eller allvarliga brott. Sammankopplingar mellan sådana undersökningar och material som återgår på officiellt registrerad brottslighet låter sig inte genomföras med någon större precision, men en slutsats som förefaller att ha visst stöd i data är följande. I Stockholm, med dess låga uppklärningsprocent, framför allt av obetydliga egendomsbrott, löper pojkar som sporadiskt, med långa mellanrum, överträder lagen liten risk att någonsin bli kända, medan pojkar som ofta begår lagbrott förr eller senare blir kända hos polisen, i allmänhet inte vid sitt första brott, och kanske för något av de minst allvarliga de begått.

1.4 Debut, reaktion och behandling

Hypotesen ovan förklarar den höga återfallsrisken i debutmaterialet; i kontrollmaterialet blir endast en mindre (men inte negligerbar) del kända för brott mellan 15 och 21 år. Den bästa prognosmetoden för ett visst beteende är ofta att observera om samma beteende förekommit tidigare, och hur vanligt det varit. Kriminalitet är inget undantag, sannolikheten för brott mellan 15 och 21 år blir under existerande förhållanden hög om vi förutsätter att pojken begått brott före 15 år.

Om tidig debut i känd brottslighet är ett allvarligt tecken, vilka slutsatser skall dras beträffande val av reaktion eller behandling på debutbrott? Situationen i Stockholm i slutet av 1950-talet och förra delen av 1960-talet kan beskrivas så att på debutbrottet följde i nära 90 % av fallen (se tabell 9.6.1) ingen åtgärd med syfte att ge behandling, på sin höjd en utredning som ej föranledde vidare åtgärd. Man kan ha olika meningar om det ändamålsenliga i en sådan politik, och möjligen hävda att utredningen var åtgärd nog, ett tillkännagivande från samhällets officiella representanter, barnavårdsnämnden, att pojkens beteende ogillades, och inte borde upprepas. Det är svårt att föreställa sig att utredningen kan ha haft en påtagligt återhållande effekt på fortsatt kriminalitet i flertalet fall, den har tydligen inte förhindrat återfall för merparten av debutanterna. Möjligen kombinerar denna politik det sämsta av två världar, att stigmatisera utan att hjälpa.

Att på detta stadium föreslå ett annat reaktionssätt är ogörligt; senare rapporter, med en fylligare bild av pojkens egenskaper och familjens resurser, måste till, och det är inte givet att det över huvud går att konstruera fram behandlingsprogram i enskildheter på basis av klientelundersökningen. Vad man nu kan ifrågasätta är den relativt passiva inställningen till en kategori pojkar med allvarliga problem, och stark tendens att fortsätta en avvikande utveckling, med återfall i brott och alkoholmissbruk som del-

symptom.

En punkt som behöver klaras upp är möjligheten att differentiera inom debutgruppen, mellan godartade fall, där passivitet och förlitande på föräldrarnas reaktion kan vara bästa lösningen, och sådana där en glidning mot en asocial livsföring, och ett inlemmande i asociala kontaktsystem, är på gång. Att för denna senare kategori vänta och se betyder att den egentliga behandlingen kommer på ett stadium när behandling i allmänhet är resultatlös, vad man än består i. Frågan är vilka informationskällor som står till buds, och deras tillförlitlighet som den kan bestämmas med hjälp av här tillgängliga data. Till denna synpunkt på resultatredovisningen återkommer vi, både i detta kapitel och senare i rapporten, men det är återigen en uppgift som inte kan lösas med hjälp av register- och skoldata enbart.

1.5 Mått på miljö

Ingen undersökningsteknik kan bemästra uppgiften att få ett grepp om summan, det totala flödet av impulser från miljön, inte heller klientelundersökningen ens med uppbyggandet av all information från olika undersökningsavsnitt. Än mindre kan grupperingar med hjälp av registerdata åstadkomma detta. Blir resultatet negativt eller odeciderat när sammanfattande mått på miljö relateras till kriminalitetsrisk kan alltså inga slutsatser dras om miljö och kriminalitet generellt, en reservation som bör hållas i minnet inför den kommande framställningen. Den principiella skepsis man kan känna inför de enkla indikatorer på familjemiljö som här används får modereras med hänsyn till att de är vad de flesta tidigare undersökningar arbetat med, och att den allmänna debatten kring brottslighet rör sig i sådana banor som stadsplanering, bostadsstandard, familjesplittring, arbetslöshet och låg inkomst, socialhjälp, multi-problemfamiljer, dvs. på ett sådant plan att vanliga indikatorer knappast kan anses definitivt för grova, eller felkonstruerade. Det är också frågan om inte generella motåtgärder i allmänhet diskuteras i ungefär

samma referenssystem, som bostadspolitik, familjepolitik, eller inkomstutjämnning. Man kan också utgå från att starka statistiska effekter tål en del misshandel i form av klumpiga metoder och indikatorer som är ett stycke från det ideala.

Ytterligare en allmän anmärkning är på sin plats innan de specifika resultaten får passera revy. Det är en kvantitativ avvägning som skall komma till stånd, ett särskiljande av starka och svaga samband, också en nyanseering av den bild tidigare forskning och många utredningar gett. Det är däremot inte fråga om ett enkelt svar av typen ja eller nej på frågan om den ena eller andra effekten är närvarande, över huvud gör sig gällande. Ett sinne för proportioner är kanske mer nödvändigt här än på många andra fält (och ett hot mot de flesta teoretiska system och socialpolitiska doktriner). Vanan i många undersökningar att endast ange om ett samband är "statistiskt säkerställt", eller "signifikant" i betydelsen större än slumpfluktuationer och tillfälligheter kan förklara, försvårar jämförelsen mellan material.

De mått på miljö som använts i denna rapport är sålunda delvis de traditionella: socialgrupp (i allmänhet yrkesstatus hos fader), om familjen är hel eller splittrad, bostadsområdets karaktär, inkomst, bostadsstandard. Med hjälp av uppgifter från kriminalregister (straffregister), Kontrollstyrelsens register, Nykterhetsnämndens och Barnavårdsnämndens akter och Socialregistret har byggts upp ett index, ett sammanfattande mått på familjemedlemmarnas förekomst och därmed symptom på kriminalitet, alkoholproblem, ekonomisk svaghet, uppfostrings- och familjeproblem. Varianter och kombinationer av de grundläggande måtten har också prövats och redovisas i kapitel 6 men dessa kan här förbigås.

Hur sambanden mellan debut och miljöfaktorer skall utvärderas, och vilka samband som skall kallas "starka" och "svaga" har ingående diskuterats i huvudtexten, framför allt i kapitel 4. Frågan är långt ifrån lättlös, och det är inget tvivel om att vi här löper risken av godtycke i valet av normer, och att

sätta etiketter på fynden som har en retorisk snarare än upplysande funktion. Den på många sätt mest tillfredsställande utvägen är att läsaren själv, efter att ha tagit del av resultaten i detalj och det referenssystem som används med effekt- eller sambandsnivåer, tar ställning.

Vissa av miljöfaktorerna erbjuder dock mindre problem och kan tas separat. Det gäller socialgrupp, familjestatus (hel/splittrad familj) och områdeskaraktär, vare sig de tas var för sig eller kombinerade i en stratifiering, som mestadels är fallet i rapporten. Det gäller också inkomst, och ett mått på bostadsstandard (trångboddhet). De är alla vanliga inslag i den kriminologiska debatten, och vi vet av tidigare forskning i vilken riktning skillnaden mellan debut- och kontrollmaterial skall gå. Förväntningarna har uppfyllts, men de måste alla sägas ge svaga effekter efter varje rimlig bedömningsgrund. Det gäller i synnerhet trångboddhet, vilket långt ifrån får anses vara någon självklarhet. Kanske ännu mer överraskande är inkomstens blygsamma statistiska samband. Här får man räkna med att tekniska brister kan ha spelat in — det har bl. a. varit svårt att i en del fall avgöra vilka personers inkomst som skall räknas samman till en familjeinkomst. Kvar står att det faktiskt belagda sambandet med brottsdebut inte är starkare än de i litteraturen länge diskrediterade intelligensskillnaderna (som också ger ett svagt samband).

Detta betyder inte att riskförhållandena är identiska mellan olika strata, socialgrupper eller inkomstklasser. Ett exempel (från kap. 3): den kategori (stratum) som består av pojkar från arbetarhem, där familjen är splittrad, och som bor i belastade stadsdelar, löper en risk för debut (före 15 år) som kan uppskattas till tre gånger genomsnittsrisken, och omkring sex gånger risken i "bästa" stratum, pojkar från socialgrupp I eller II, i fullständig familj och områden med låg belastning. Riskkvoterna kan förefalla höga men sammanhänger med två omständigheter. "Sämsta" stratum är litet, det omfattar endast mellan tre och fyra procent av befolkningen, och riskkvoterna blir normalt högre

ju extremare avgränsingar man gör. Det betyder också att ett extremt stratum ger ett ganska måttligt bidrag till debutmaterialet; 12 procent av debutanterna kommer från sämsta stratum. Den andra omständigheten att hålla i minnet är att genomsnittsriskerna är omkring 0,05. En konsekvens är att skillnaden, relativt sett, blir liten på det motsatta utfallet, att *ej* bli känd för debut. De flesta pojkar, också i "sämsta" stratum, undgår att bli kända för tidig brottsdebut. Det är inte mycket av kriminalitet som har förklarats av en miljökonstellation som bidrar med obetydligt mer än 10 procent av debutmaterialet, och i vilken 80–85 procent undgår debut.

Går man över till en andra grupp av miljödata som hänför sig till kriminalitet och alkoholism hos föräldrar eller föräldrasubstitut, familjeproblem signalerade av barnavårdsnämndsakter, eller perioder av socialhjälp, ändras intrycket något (kap. 6). Sambanden är starkare, svagast för den "ekonomiska" av indikatorerna, socialhjälp. Denna grupp av miljömått hänger inbördes samman och har därför kombinerats till ett index, "belastningsindex". Det är nu möjligt att avgränsa exempelvis något över 10 procent av befolkningen som har tredubbla genomsnittsriskerna, och som bidrar med nära 40 procent av hela debutmaterialet. Vidgar man definitionen så att också lindrig belastning, och mera tillfällig förekomst räknas in, kommer en majoritet i debutmaterialet från "belastade" familjer, men också en avsevärd del av kontrollmaterialet, 40 procent (tabell 6.4.2). Det har särskilt betonats i den sammanfattande diskussionen till kapitel 6 att "problemfamiljer" inte låter sig skarpt avgränsas, och att en överraskande stor andel av kontrollmaterialet (och befolkningen) är känd i registren för någon familjemedlem, vid något tillfälle.

Om de nu beskrivna sambanden skall kallas "starka", "måttliga" eller "svaga" kan bli föremål för olika bedömningar; det är naturligtvis i sig utan betydelse vilket ord man sätter. Det viktiga är att få in dem i ett komparativt perspektiv, och i det avseendet

finns det flera möjligheter. Man kan jämföra dem med de resultat som nåtts i andra kriminologiska undersökningar. I texten har det gjorts vid flera tillfällen, det allmänna intrycket är att de skillnader mellan debut- och kontrollmaterial som uppträder i klientundersökningen är ungefär så starka (eller svaga) som i andra undersökningar; de statistiska effekterna eller sambanden ligger på samma nivå. Omdömet gäller även den tidigare berörda gruppen av miljöindikatorer, socialgrupp, familjetyp, etc. Det kan inte heller sägas att sambanden är påtagligt mycket svagare än man finner i undersökningar av andra beteenden eller egenskaper än kriminalitet; beteendevetenskaparnas starka framhävande av miljöfaktorer ger ett i någon mån vilseledande intryck av den grad i vilken miljöeffekter kvantitativt har kunnat beläggas. (Det finns dock ett område där enkla mått på miljö och social position ger betydligt starkare samband, politiskt beteende som det framträder i valundersökningar.)

Ställer man de resultat som vilar på belastningsindex, eller dess komponenter, in i en referensram som hämtas från parallella metoder att studera samband och gruppskillnader och gängse normer, förefaller de statistiska sambanden mest rättvisande kunna betecknas som "måttliga", knappast "starka".

Viktigt är framför allt att det inte varit möjligt att definiera en miljö, en konstellation familjeegenskaper, sådan att debutrisken närmar sig 0,5, långt mindre 1. Det är inte otänkbart att man med mycket extrema avgränsningar, och genom att välja pojkar (familjer) med en lång rad belastande omständigheter kunnat komma över 0,5, men en sådan kategori hade med säkerhet blivit numeriskt liten, under en procent av befolkningen, och svarat för en liten del av debutmaterialet. Klientundersökningens omfattning, och storleken av tillgängliga stickprov, har inte tillåtit experiment i den riktningen. Endast om vi kan finna många uppsättningar av sådana extrema miljöer, var för sig sällsynt men tillsammans av större numerisk betydelse, när man en punkt där man kan börja tala om "förutbestämhet" i fråga om

brottsdebut. Utsikten att komma därhän förefaller inte stor; på basis av nuvarande resultat finns det ringa stöd för tanken på miljö som öde. Till de positiva slutsatser som kan dras skall vi strax återkomma.

1.6 Skolan

Samma metoder har använts på data om pojken skolgång, betyg, hänvisning till hjälpklass, observationsklass e. d., frånvarouppgifter, också de särskilda skattningar lärarna avgav. Samband kan och har bestämts, och kan jämföras med dem som erhållits för familjemiljön. Tolkningen blir givetvis en annan, det rör sig nu i hög grad om pojken eget beteende, och om förhållanden som skall betraktas som parallellsymptom snarare än orsaker eller yttre (exogena) faktorer. Som symptom och tidigare varningstecken är skolprestationerna av stort intresse, därutöver får dåliga skolresultat förutsättas ha en menlig inverkan på den senare utvecklingen och pojken framtidsutsikter.

Ett starkare samband mellan skoldata och brottsdebut än mellan miljöfaktorer och debut var att vänta, och resultaten går också i den riktningen, men skillnaden är inte markerad. Förhållandevis tidiga skolprestationer, som har större intresse i orsakstolkningar, ger endast obetydligt starkare samband än de nyss berörda miljöfaktorerna. Det är först när man går till skolsituationen vid debuten, och framför allt lärarnas omdömen om pojkar, som relationen blir märkbart starkare. Fyndet är av intresse mindre i sökandet efter kriminalitetens rötter i familj, personlighet och samhälle, än som en fingervisning att skolan och lärarna är en informationskälla som inte skall försummas, framför allt inte om man vill försöka sig på en differentiering av debutanter i mer och mindre allvarliga fall. Skolket behåller sin gamla rangplats som ett med kriminalitet starkt associerat fenomen. Lärarna är i allmänhet på det klara med vad som försiggår när det gäller pojkar i debutmaterialet.

I anslutning till skoldata (kap. 7) har berörts de långsiktiga följderna för ungdoms-

kriminalitetens del av en fortsatt utbyggnad av skolsystemet. I individuella fall är lång skolutbildning (och goda skolresultat) förbunden med låg kriminalitetsrisk, kort skolgång och dåliga resultat med högre risk. Det är en helt annan sak vad totalresultatet, för samhället i sin helhet, blir av en expansion på skolans område, och en trend i riktning mot "utbildningssamhället".

Klientelundersökningen kan av naturliga skäl inte lösa det senare problemet, de osäkra indicier vi har i form av tidsseriesdata och jämförelser mellan olika samhällen tyder snarast på att utbildningsexpansionen är en negativ faktor med hänsyn till ungdomskriminalitet. Vad det här använda materialet kan belysa, och har visat, är de svårigheter en grupp pojkar, som personlighets- eller miljömässigt är illa rustade för skolarbete, råkar i. En ökande tendens till utsöndring av en kategori ungdom med grava disciplinproblem, skolk, stark skolleda och mycket dåliga skolresultat är, om och där den kan beläggas, ett illavarslande tecken för den som har anledning att syssla med ungdomskriminaliteten och dess sannolika förändringar.

1.7 Lokal samhällsmiljö

Den summerande diskussion som förts i de närmast föregående avdelningarna har gällt de individuellt, eller mellan familjer varierande egenskaper som kan tänkas förklara brottsdebut, eller ha ett värde som symptom. Den bearbetning av debutmaterialet efter stadsdelar som läggs fram i kapitel 2, har knappast berörts även om bostadens belägenhet i en lågbelastad respektive högbelastad stadsdel fått ingå bland de mått på miljön som använts i senare kapitel. Den områdesvisa, "ekologiska" analysen arbetar med området som enhet, relativa frekvensen pojkar med känd brottsdebut har bestämts och satts i samband med andra, för området giltiga frekvenser, exempelvis mått på bostadsstandard, yrkes- (socialgrupps-) fördelning, etc. Vi är med detta på en nivå mellan individuell och total samhällsnivå; de olika stadsdelarna kan i någon grad betraktas som

”miniaturtyrsamhällen” med i viss mån skiftande förhållanden. Analysens räckvidd begränsas självklart av de många faktorer som är gemensamma för hela Stockholm, t. o. m. för hela landet.

I populärdebatt spelar ”problemstadsdelar” en framträdande roll. Den hastiga utbyggnaden av nya områden i Stockholm har medfört att de som för dagen står i sökarljuset (t. ex. Tensta, Skärholmen) inte alls är företrädare i debutmaterialet. De högbelastade områdena i centrala Stockholm (huvudsakligen på Södermalm) och kring Hökarängen och Aspudden, är kända tidigare. Klara överrisker kan beläggas i sådana områden, men inte av en storlek att de modifierar det intryck man får av den individuella analysen. En grupp högbelastade områden står för ungefär en fjärdedel av pojkbefolkningen men har något över 40 procent av alla debutanter.

Ett intressant men inte entydigt tolkbart resultat är att områden skiljer sig i den riktning, man kan vänta sig genom att ta hänsyn till förekomsten av socialhjälp, låg inkomst etc. men att variationen mellan områden blir större än de individuella faktorerna ger anledning vänta. Det är möjligt att detta avspeglar en effekt av koncentrationen av exempelvis ”problemfamiljer”, att också pojkar i andra familjer, eller i en marginalgrupp, påverkas, och omvänt i områden med låg frekvens problemfamiljer.

Trots områdesskillnaderna finns det anledning att varna för tanken att ungdomskriminalitet kan rumsligt lokaliseras, och bekämpningsresurser likaså, till en mindre del av staden. Det slags kriminalitet vi har att göra med enligt debutdefinitionen är spridd över hela staden och förekommer i alla lokala miljöer. Platsen för debutbrottet tycks f. ö. i stor utsträckning ligga nära bostaden. (Bostaden har varit grunden för områdestilldelningen).

1.8 Allmänna slutsatser

Den linje som drivits både i detta kapitel, och i den mera ingående analysen i senare

kapitel, med inriktning på kvantitativ avvägning, mindre på kategoriska ställningstaganden för eller emot någon teori (eller doktrin) öppnar möjligheten till en förmedlande position mellan två skenbart oförenliga ståndpunkter i samtida kriminologisk diskussion. Å ena sidan har vi, som förut noterats, de återkommande faktorerna, exempelvis familjetyp, ofta framställda som ”pålitliga” samband. Å andra sidan finns det en riktning (se avd. 5.5) som förnekar att ungdomsbrottslingar, framför allt vid debuten, är olika andra ungdomar i något väsentligt avseende, eller vill tona ner differentieringstanken. Det är lättare att förlika de två ståndpunkterna om det visar sig att många av de återkommande statistiska sambanden i själva verket är långt ifrån starka och lämnar mycket oredovisat.

Bearbetningen av miljöfaktorer inom ramen för registerdata ger utan tvivel detta intryck; eftersom andra data, från andra delar av projektet återstår att redovisa kan starkare ord än ”intryck” eller ”preliminära slutsatser” inte användas. Det förefaller som om många av de bestämmande impulserna, ”knuffarna” från miljön, kan komma relativt sent, och emanera från den aktuella situationen snarare än tidig barndomsmiljö och utveckling, men här måste man på nytt reservera sig för vad en mera ingående granskning av personlighet och närmiljö kan visa.

Detta preliminära ställningstagande kan föranleda flera missförstånd som så vitt möjligt bör undvikas. Ett första har redan kort berörts, att det skulle innebära den principiella omöjligheten att komma längre med miljöförklaring av brottsdebut. Vad som visats är endast räckvidden av de använda indikatorerna på miljö som inte i full utsträckning kan fånga de många, parallella, av varandra oberoende impulser som träffar pojken. Ett andra missförstånd är att närmiljöfaktorer (främst familj) står i ett konkurrensförhållande till inflytandet från samhället i stort, så att stöd för den ena kategorin av inflytanden utesluter den andra. Personlighet, närmiljö och total samhälls-

miljö bör hellre uppfattas som länkar i en kausal kedja. Att kända närmiljöfaktorer visat sig endast högst ofullständigt förklara brottsdebut gör inte spelrummet för effekter av samhällsstrukturen större eller mindre. Däremot kan det (allt under förutsättning att det står sig inför senare analyser) tvinga till en omprövning av våra föreställningar hur, genom vilka förmedlande mekanismer, samhällsstrukturen påverkar kriminalitet, och därmed *vad* det är i samhällsstrukturen som har verkan.

Det sista missförståndet det finns anledning nämna är att svaga eller måttliga samband mellan angivna miljöfaktorer och brottsdebut i praktiken måste leda till resignation beträffande utsikten att komma längre med problemet, vare sig teoretiskt eller praktiskt. Sant är endast att resultaten är en varning mot en förhastad och föenklad lösning, som går ut på att kriminaliteten som samhällsfråga lokaliseras till en bestämd, avgränsad bit av samhällsstrukturen. Det är en bekväm, och på många sätt attraktiv formel, inte minst därför att den ger, eller förefaller att ge, anvisningar på åtgärder. Men den har inget övertygande stöd i data så långt de hittills bearbetats. En speciell variant, att lokalisera den kända ungdomskriminaliteten till "problemfamiljer" eller "de utstötta" som behandlats i kap. 6, skapar fler problem än den löser.

I nuvarande form talar resultaten för åtgärder mot ungdomskriminaliteten över ett brett register, som berör både "tidiga" och "sena" (situationella) faktorer. Till de förra hör familjepolitiska och mentalhygieniska åtgärder, till de senare allt som försvårar brott, genom bättre skydd för egendom och övervakning. Någon stor, allt överskuggande miljödeterminism som skulle göra delreformer dömda att förfela all verkan har hittills inte kunnat beläggas.

2.1 Individuell och ekologisk variation

I detta kapitel redovisas hur unga lagöverträdare i Stockholm – klientelundersökningens material – är fördelade i staden, och i vilken grad olika områden eller stadsdelar bidrar i relation till sin befolkningsstorlek. Till samma frågeställning hör också sambandet mellan *områdets* sociologiska och ekonomiska egenskaper och deras kriminalitetsbelastning. En sådan analys betecknas vanligen som *ekologisk*; i termen inlägges sociala fenomen, exempelvis brottslighetens, utbredning i rummet, men den används ofta i den mera generella betydelsen (lånad från biologin) av samspelet mellan individ och miljö. Undersökningar av rumslig fördelning är ett viktigt hjälpmedel att komma miljöfaktorer på spåren, därför kan ekologisk och epidemiologisk metodik, den senare i den neutrala betydelsen utbrednings- och riskundersökningar, (Reid, 1960:8; MacMahon, Pugh & Ipsen, 1960:3) endast vagt avgränsas från varandra.

Både den definitionsmässiga avgränsningen och målet för ekologisk analys kräver emellertid ytterligare några kommentarer för att inte den följande redovisningen skall missförstås. I stor utsträckning kommer den att arbeta med samma information som används för att beskriva individer, de unga lagöverträdarna eller deras familjer, av typen inkomst och yrke. Sådana data används här för att framställa genomsnitt för områden, eller en proportion (ett procenttal) som lika-

ledes beskriver området. Det betyder att inkomst, yrke osv. återkommer senare men då för att karakterisera individer eller familjer. Ändamål och tolkningar varierar mellan de bägge nivåerna, i synnerhet bör observeras att individuella och ekologiska korrelationer, mellan exempelvis inkomst och kriminalitet, har olika innebörd och i allmänhet avsevärt skiljer sig i storlek (Robinson, 1950). Ekologi är en klassisk forskningsgren inom sociologin, och brottslighet, liksom andra avvikande beteenden ett klassiskt tillämpningsfält (Janson, 1955; Jonsson, 1971). Ekologiska samband pekar på miljöförhållanden som med viss grad av sannolikhet kan betecknas som bidragande och riskökande faktorer. Även om man inte är berättigad översätta dem till individuella samband, kan det ekologiska fyndet, skillnaden mellan områden, användas för att få ledtrådar till analys på individ- eller familjenivå, som sedan provas med data bättre ägnade för uppgiften. Om man finner (vilket ofta är fallet) att *områden* med lågklassig bebyggelse, låg genomsnittlig inkomst för de boende, och stor andel socialhjälpstagarhushåll, också har hög kriminalitet är det naturligt att pröva om samma relation gör sig gällande när man jämför *familjer* med låga och högre inkomster, med olika bostadsstandard, med och utan socialhjälp. Det vore förvånande om inte sambandet återkom, fast kanske med annan styrkegrad. Denna funktion att subsidiärt belysa individuella faktorer skall inte undervärde-

ras, ekologiska samband är många gånger lätta att konstatera med hjälp av officiell statistik utan dyrbara specialundersökningar och kan därför vara en lämplig inkörsport till andra typer av analys, med krav på speciella material och individuell fördelning.

Av större intresse är emellertid resultat som tillfogar något principiellt nytt utöver sedvanlig analys på individ- eller familjenivå. Skulle områden skilja sig från varandra i avseende på kriminalitet precis så mycket som man kan vänta sig med hänsyn till deras sammansättning i fråga om yrkesgrupper, inkomstklasser eller frekvens socialhjälpstagare har inget fogats till bilden i teoretiskt hänseende. Men det kan komma att visa sig att variationen blir större eller går i annan riktning än frekvensen individuellt predisponerande och riskbestämmande faktorer låter förutse. Förklaringen kan vara gemensamma stimuli, som inte låter sig fördelas på individer: inflytande av stadsplan, förekomst av lek- och idrottsplatser, eller frånvaron av dem, också anläggningar som ökar frestelserna. Själva sammansättningen av områdets befolkning påverkar utfallet även sedan all möjlig hänsyn tagits till individens eget status och hans egen familjs beskaffenhet. Sådana effekter är livligt diskuterade i den ekologiskt orienterade litteraturen under beteckningen "kontextuella", "strukturella", eller "sammansättningseffekter" ("compositional effects"). Deras betydelse (om de kan beläggas) för tolkningen av kriminalitetens orsaker torde ligga i öppen dag liksom att de kan ha vittgående praktiska konsekvenser.

Till det sagda skall läggas den reservationen att klientelundersökningens material inte samlats in med tanke på ekologisk analys och att en sådan endast kan genomföras i begränsad omfattning.

Ett studium av områdets sociala belastning tjänar också ett sidoordnat och mera tekniskt syfte; att bedöma urvalsförfarandet för undersökningen och utföra riskberäkningar för olika strata. Eftersom kontrollgruppen styrts (matchats) också med hänsyn till bostadens belägenhet är det nödvändigt att knyta ihop ekologisk analys med analy-

sen av urvalsförfarandet. Denna senare uppgift kommer att angräpas i kapitel 3; kapitlen 2 och 3 bildar på detta vis en enhet. Vissa resultat från kapitel 3 måste i någon mån föregripas i innevarande kapitel.

2.2 Kriminalitetens fördelning på områden

För statistiska ändamål är Stockholms stad¹ indelad i församlingar, samt i ytterområdena dessutom i stadsdelar; i officiell statistik publicerad i *Statistisk Årsbok för Stockholms stad* används denna indelning för redovisning bl. a. av befolkningen, och det har varit naturligt att anknyta till den. En justering har gjorts såtillvida att en del stadsdelar kombinerats för att få överensstämmelse med en redovisning av den vuxna (röstberättigade) befolkningens socialgruppsfördelning som gjordes vid andrakammarvalet 1960. Slutresultatet blir 74 områden för hela staden, för de centrala delarna används församlingarna, för staden utanför tullarna stadsdelar eller block av två, någon gång fler, stadsdelar. I genomsnitt har ett område en befolkning på något under 11 000 år 1960; av ungdomar i åldern 11–15 år (båda könen) kommer det något över 600 per område, givetvis med stora variationer i bägge fallen. Den genomsnittliga landytan för ett område är 2,5 km².

Som framgått av tidigare rapport (SOU 1971:49) ingår sammanlagt 192 unga lagöverträdare i materialet (intensivundersökta); de har första gången blivit kända för lagbrott någon gång under perioden 1959–1963. Deras bostadsadresser har markerats på kartan nedan (fig. 2.2.1) och ger en första uppfattning om lokala olikheter, men intrycket av stark koncentration till vissa områden blir missvisande om inte hänsyn tas till det högst varierande befolkningsunderlaget. Innan så sker kan man notera den totala omvälvning som skett sedan 1940, då större delen av ett ungefär likartat klientel kom från innerstaden (Centralförbundet för So-

¹ Den äldre terminologin för Stockholms kommun har bibehållits.

Figur 2.2.1 Debutmaterialet efter bostadsadress (Smärre approximationer i lägesangivelsen förekommer)

cialt Arbete, 1941), medan denna nu svarar för 22 % av unga brottsdebutanter. Innerstadsbefolkningens tilltagande fattigdom på barn och tonåringar är den självklara bakgrunden till förändringen, mindre självklart är att den avsätter lika tydligt spår i brottsplatsens lokalisering, som senare skall visas. Uppgifter insamlade av Janson (citerade i Boalt, 1967:217) från 1947 ger också högre belastning för innerstaden.

Under antagande av uniforma riskförhållanden i de 74 områdena kan väntade tal för antalet brottsdebutanter från varje område beräknas med ledning av antalet ungdomar 11–15 år i samma område år 1960. Uppgifter finns inte tillgängliga för pojkar separat, varför talet för bägge könen måste användas som bas; eftersom könsproportionerna i dessa åldrar inte varierar uppstår härigenom inget fel av betydelse. En mera påtaglig

approximation är användandet av *ett* tal för perioden 1959–1963, man får vara uppmärksam på att enskilda områdens värden kan förryckas, däremot knappast den översiktliga bild av differentieringen som närmast intresserar.

Väntade talet för område i betecknas m_i , och observerade talet n_i . De väntade talen är så beräknade att deras summa för hela staden överensstämmer med summan av de observerade, dvs.

$$\sum m_i = \sum n_i = 192 \quad (2.2.1)$$

De observerade talen blir självfallet heltal, de väntade däremot inte.

För Maria församling är $m = 2,6$, $n = 9$; för Hökarängen (inklusive det vid denna tid obetydliga Fagersjö) är $m = 7,0$, $n = 20$. Man kan lätt bilda motsvarande tal för större komplex av områden genom summering av m_i och n_i . För hela innerstaden är $m = 50,1$, $n = 42$. En direkt jämförelse mellan m_i och n_i ger vid handen om undernormala, ungefär normala eller övernormala risker förelegat, men sådana jämförelser bör begränsas till områden eller komplex av områden där det väntade talet är någorlunda stort, dvs. där befolkningsunderlaget är tillräckligt stort, eftersom tillfälligheter påverkar utfallet och betyder mycket i små områden.

Det finns tre förklaringar till variation mellan områden i avseende på det observerade utfallet.

- (1) Befolkningsunderlaget, dvs. variation i avseende på m_i
- (2) En reell riskvariation
- (3) Slumpvariation

De 192 fall som observerats är ett urval ur en befolkning av ca 24 000 pojkar; att komma med just i detta material är följaktligen en händelse med låg sannolikhet, och utfallet kan analyseras med hjälp av Poisson-fördelningen:

$$Y = \frac{e^{-m} m^x}{x!} \quad (2.2.2)$$

där Y är sannolikheten att x fall skall observeras ($x = 1, 2, \dots$) om väntade antalet är m . För området Liseberg–Örby slott är m , vän-

tade antalet debutanter, 1,0. Sätter man in värdet 1,0 för m i ekv. (2.2.2) får man sannolikheten att det observerade antalet skall vara 0, 1, . . . Dessa sannolikheter blir

x	Y
0	0,368
1	0,368
2	0,184
3	0,061
4+	0,019
	1,000

I Poisson-fördelningen blir variansen lika med medeltalet, dvs. m , standardavvikelse alltså \sqrt{m} . Fördelningen klargör vilka tillfälliga avvikelser vi har att vänta givet ett visst väntat värde.

De 74 områdena representerar lika många fördelningar, i allmänhet med skilda värden på m . Den faktiska variansen kring det väntade värdet är

$$\sigma_0^2 = \frac{1}{74} \sum (n_i - m_i)^2 = 7,61 \quad (2.2.3)$$

som skall jämföras med motsvarande slumpmässiga variation,

$$\sigma_e^2 = \frac{1}{74} \sum m_i = 2,60 \quad (2.2.4)$$

Förhållandet mellan de bägge blir

$$\sigma_0^2 / \sigma_e^2 = 2,9 \quad (2.2.5)$$

De faktiska avvikelserna mellan väntade och observerade frekvenser ger en nära 3 gånger så hög varians som de avvikelser som kan förklaras ur slumpen. Resultatet pekar på en reell riskvariation; att en sådan finns var från början troligt men uträkningen ger en viss precisering av dess omfattning. Man får här emellertid ta hänsyn till en komplikation som hittills försummats. En tyst förutsättning har varit att de enskilda fallen inom ett område kan betraktas som oberoende. Så är av allt att döma inte fallet. Klientelundersökningens material bestyrker tidigare erfarenhet, att pojkar i allmänhet begår sina lagöverträdelser i gäng, tillsammans med andra. Det finns åtminstone isolerade iakttagelser från olika stadsdelar som pekar på hur gängbildningen också ger direkt utslag i re-

kryteringen till materialet, två eller tre pojkar kommer från samma gata i ett tämligen lugnt område. Man får räkna med att tillfälligheter inte endast leder till enskilda fall, utan till klungor av 2, 3 eller möjligen flera fall, utan att en allmän riskvariation behöver finnas.

Det återstår alltså *två* förklaringar till den övernormala spridningen enligt (2.2.5), riskvariation och gängbildning (beroende mellan enskilda fall). Båda förklaringarna har utan tvivel fog för sig, det finns några områden som säkert kan utpekas som högriskområden.

2.3 Hög- och lågriskområden

Det bör på nytt understrykas att det ringa antal fall som i allmänhet kan väntas (och faller ut) på enskilda områden gör det mycket vanskligt att direkt välja ut hög- och lågriskområden på basis av det faktiska resultatet; i bägge kategorierna skulle många områden med helt normala riskförhållanden hamna genom tillfälligheternas spel. Det gör också en jämförelse med andra undersökningar besvärlig. Närmast till hands för en sådan ligger de omfattande studier från flera amerikanska städer som lagts fram av Shaw och McKay (1942, 1969). I deras material, som är mycket större och ger mindre spelrum för tillfälligheter, kan man notera att extremgrupper av områden kan bildas, vardera innehållande ca 10 % av alla områden, med risker som skiljer sig med en faktor på 10. (Shaw och McKay, 1969: 53–54).

För det svenska materialet är en annan metod bättre ägnad att belysa riskvariationerna, att utgå från en egenskap som är oberoende av kriminalitetsutfallet och där efter granska riskrelationerna. Samma metod har för övrigt tillämpats också i de amerikanska undersökningar som nyss återopats. Man minskar härmed väsentligt faran att omedvetet dra växlar på slumpfluktuationer. En möjlig utgångspunkt är den bostadsociala kartläggning av Stockholm som utförts inom stadens socialförvaltning (Altvall, 1971) och som bl. a. ger uppgifter om antalet hushåll

med socialhjälp, personer som varit föremål för Nykterhetsnämndens eller Barnavårdsnämndens ingripanden, samt för brott åtalade personer, allt fördelat på stadsdelar, eller t. o. m. delar av stadsdelar (och delar av församlingar i innerstaden). Man får dock ha klart för sig att uppgifterna avser en senare tidpunkt, år 1968. Den finare områdesindelningen skapar också tekniska problem vid anknypningen till tidigare redovisade resultat. Den sammanfattande översikt rapporten ger av segregationsmönstret i Stockholm (Altvall, 1971:77–79) erbjuder emellertid en enkel om också approximativ väg att förbinda de bägge materialen. Med hjälp av de nyss nämnda indikatorerna på förekomster av sociala problem och avvikande beteende har i rapporten konstruerats ett socialt index och en kartering utförts; den högsta poängklassen betecknar områden med högsta frekvensen socialvårdsfall etc. Författaren framhåller att de områden som faller i denna kategori bildar ett fåtal sammanhängande ytor. Större delen av Södermalm, Gröndal, Aspudden, Midsommarkransen, Västberga, Gubbängen, Hökarängen, Svedmyra, Enske Gård och Hammarbyhöjden föres hit. Av kartbilden att döma bör Katarina, Maria och Högalids församlingar medräknas, liksom de nyss nämnda stadsdelarna i söderort (i några fall kombinerade med ytterligare andra i enlighet med tidigare beskrivna regler). Sammanställt med klientelundersökningens material blir resultatet de i tabell 2.3.1 redovisade värdena.

Jämför man observerat och väntat utfall och tar förhållandet dem emellan som ett

Tabell 2.3.1 Debutfrekvens i områden med hög och låg allmän social belastning. 74 områden.

Områdets allmänna sociala belastning	Frekvens brottsdebut	
	Väntad	Observerad
Hög	46,5	81
Låg	145,5	111
Totalt	192,0	192

uttryck för risk inom respektive kategori innebär siffrorna att områden med i andra avseenden hög belastning har något mer än dubbelt så hög risk som områden med låg belastning. En annan sida av samma riskförhållande är att de högt belastade områdena svarar för 24 % av stadens befolkning (i åldern 11–15) men har 42 % av brottsdebutanterna. En klar överrisk kan alltså beläggas som rimligtvis inte kan tillskrivas slumpen även om det beroende utfallet och "gångfaktorn" gör signifikantest besvärliga att använda.

Siffrorna kan jämföras med data från de amerikanska undersökningarna (Shaw & McKay, 1969:71; 103; 261; 284). Enligt de senare svarar den mest belastade fjärdedelen av befolkningen i allmänhet för drygt hälften av lagöverträdarna, alltså en starkare segregation än i Stockholm. Här har emellertid högbelastade områden valts ut efter utfallet. När områdena grupperas efter andra men besläktade egenskaper, som i Stockholm, blir riskskillnaderna mycket stora, kraftigare än i Stockholm. Allmänt gäller att ungdomskriminaliteten förefaller ojämnare fördelad i de amerikanska materialen; som nyss nämnts går det att hitta klasser av områden i vilka riskförhållandena skiljer sig med en faktor på 10, vilket inte är möjligt i Stockholm.

En annan jämförelsepunkt är en undersökning av förhållandena i London (Wallis & Maliphant, 1967), med en något äldre (17–20 år) och mer belastad grupp. Extrema områden skiljer sig med en faktor överstigande 10. Relativt starka ekologiska korrelationer noteras för andelen trångbodda och andelen med manuellt arbete. Områdena är betydligt större än i Stockholm.

Socio-ekonomiska data av en mer allmän karaktär är tillgängliga för de 74 områdena i Stockholm åren omkring 1960. De kan bl. a. (med smärre approximationer) grupperas efter *medianinkomsten för manliga inkomsttagare* (1963); indelningen visar sig i förvånande liten grad relaterad till kriminalitet. Låginkomstområden ligger framförallt i innerstaden som har varierande kriminalitets-

Tabell 2.3.2 Debutfrekvens i områden med olika medianinkomst. 74 områden.

Medianinkomst i området	Frekvens brottsdebut	
	Väntad	Observerad
under 17 000	15,5	23
17 000–18 000	24,2	23
18 000–19 000	44,6	48
19 000–20 000	29,3	38
20 000–22 000	35,5	21
över 22 000	42,9	39
Totalt	192,0	192

förhållanden. Trots att både Aspudden, Hökarängen och flera andra av de nyss uppräknade högriskområdena faller i den näst lägsta inkomstklassen (18 000–19 000) visar denna inte som helhet någon mera markerad överrisk. Invändningen att det inte är områdets medianinkomst utan enskilda individers eller familjers låga inkomster som påverkar kriminalitetsrisk drabbar givetvis i lika mån all ekologisk analys och har tidigare bemötts; individuell analys med bl. a. inkomst som förklarande variabel kommer att tas upp senare. (avd. 3.11)

Ett liknande utslag ger en klassificering av områden *efter procenttalet socialgrupp III*, dvs. i stort sett arbetargruppen, bland de röstberättigade (ungefär den vuxna befolkningen) år 1960; procenttalen baserar sig på en 1/30-dels sampling och alltså är behäftade med stora samplingfel.

Man lägger märke till att det i huvudsak är den lägsta klassen som ger en kraftig avvikelser, i detta fall underrisk, i övrigt är skillnaderna måttliga och utvecklas inte alldeles regelbundet. Den lägsta gruppen innehåller

Tabell 2.3.3 Debutfrekvens i områden med olika andel socialgrupp III. 74 områden.

Andel soc. gr. III i området	Frekvens brottsdebut	
	Väntad	Observerad
– 29 %	19,8	6
30 – 39 %	36,3	33
40 – 49 %	78,2	65
50 – 59 %	43,8	71
60 – %	13,9	17
Totalt	192,0	192

Tabell 2.3.4 Debutfrekvens i områden med olika boendetäthet. 74 områden.

Personer per rumsenhet i området	Frekvens brottsdebut	
	Väntad	Observerad
0,60 – 0,79	44,4	31
0,80 – 0,89	46,1	65
0,90 – 0,99	70,9	53
1,00 – 1,16	30,6	43
Totalt	192,0	192

församlingar på Östermalm och i övrigt områden i Västerleds församling. De låga väntade talen, dvs. det låga befolkningsunderlaget i extremklasserna, manar till försiktighet i tolkningen.

Trångboddhet är en klassisk förklaring till ungdomskriminalitet. I vilken grad den har ett samband på det individuella planet kommer senare att tas upp (avd. 3.11); på ekologisk nivå kan sambandet mellan kriminalitetsrisk och *boendetäthet* (antal personer per rumsenhet) inte sägas vara entydigt som framgår av tabellen ovan. I denna har en indelning av områdena skett efter förhållandena vid bostadsräkningen 1960.

De två extremgrupperna ger värden i den förutsedda riktningen men mellangrupperna avviker från mönstret. Man har ett intryck av att en relativt hög boendetäthet snarast är ett följdfeomen till ett visst stadium av ett områdes demografiska historia (perioden innan barnen kommit till hushållsbildande ålder och flyttar bort) än den signalerar allvarliga sociala problem.

Går vi direkt på frekvensen *trångbodda* blir intrycket inte mycket annorlunda. Med hjälp av bostadsräkningen 1960 (Stockholms Stad Statistiska Kontor, 1965) kan procenten trångbodda av alla boende fastställas för de 74 områdena. Med "trångbodd" förstås mer än 2 boende per rum (exklusive kök); talen är således beräknade för alla boende utan särskild hänsyn till barn eller barnfamiljer. En viss samgång mellan trångboddhetsfrekvens och risk finns, men den måste sägas vara oregelbunden.

Tabell 2.3.5 Debutfrekvens i områden med olika andel trångbodda. 74 områden.

Trångbodda av boende i området	Frekvens brottsdebut	
	Väntad	Observerad
0 – 4,9 %	14,9	17
5,0 – 9,9 %	66,2	49
10,0 – 14,9 %	42,6	42
15,0 – 19,9 %	39,4	51
20,0 – 32,2 %	28,9	33
Totalt	192,0	192

Man kan slutligen ur den nyss citerade bostadssociala undersökningen (Altvall, 1971) hämta uppgifter om andelen barn i varje bostadsområde som tillhör hushåll *med socialhjälp*, dvs. sådana till vilka utgått socialhjälp någon gång under år 1968. Det finns mer än ett skäl att se detta som näraliggande egenskap i förhållande till brottsdebut. Den tidigare indelningen i socialgrupper är uppenbarligen mycket grov, och socialgrupp III, arbetargruppen, består i stor utsträckning av personer eller hushåll med inkomster och levnadsförhållanden inom ramen för vad som kan betecknas "normalt". Vill man få fram storleken av den grupp, vars ekonomiska förhållanden är mest prekära, är förekomsten av socialhjälp ett användbart mått. Erfarenhetsmässigt finns här också många "multiproblemfamiljer" med symptom som avsevärt ökar risken för kriminalitet bland barnen.

Även här blir sambandet mer komplicerat än man kunnat vänta genom att en av mel-

Tabell 2.3.6 Debutfrekvens i områden med olika andel barn i hushåll med socialhjälp. 74 områden.

Andel i hushåll med soc. hjälp	Frekvens brottsdebut	
	Väntad	Observerad
0 – 4 %	46,3	42
5 – 9 %	88,2	59
10 – 14 %	40,7	51
över 15 %	16,8	40
Totalt	192,0	192

langgrupperna (5–9 %) får den gynnsammaste relationen mellan observerad och väntad frekvens. En mycket klar riskökning kan konstateras för områden med hög andel barn från hushåll med socialhjälp.

2.4 Tolkningen av områdesskillnader

De positiva fynden från analysen av kriminalitetens fördelning på områden, att vissa på annat sätt identifierbara områden har en överrisk (och på motsvarande sätt en del områden en underrisk) är inte i sig oväntade och för inte diskussionen om kriminalitetens orsaker nämnvärt framåt innan de underkastats vissa kontroller. Som framhållits i avsnitt 2.1 kunde det tänkas att områdesskillnaderna har en enkel om än icke helt trivial förklaring i områdenas sociala rekrytering. Här måste man göra en åtskillnad mellan en ekologiskt samlad *riktning* och dess *styrka*. Socialgruppsfördelningen är ett viktigt exempel.

I kap. 3 kommer att redovisas data som gör det rimligt att kalkylera med ungefär dubbel risk för brottsdebut (enligt klientundersökningens avgränsning) inom socialgrupp III jämfört med socialgrupp I och II. Återgår skillnaderna mellan områdeskategorier med olika andel socialgrupp III enligt tabell 2.3.3 helt på denna riskskillnad? Ett första indicium mot en sådan tolkning är givetvis den oregelbundna gången i riskutvecklingen; redan den andra klassen av områden, med 30–39 % i socialgrupp III, har en nästan genomsnittlig risk. En annan invändning är att skillnaden mellan extremklasserna enligt tabell 2.3.3 är för stor. Ett område med 20 % i socialgrupp III och ett område med 60 % i socialgrupp III skall förete långt blygsammare riskskillnader om det enda avgörande är en riskfaktor på 2 för socialgrupp III. Man får relationen ur följande uttryck:

$$(0,6 \times 2 \times k + 0,4 \cdot k) / (0,2 \times 2 \times k + 0,8 \cdot k) = 1,3 \quad (2.2.6)$$

där k är en konstant som anger den allmänna risknivån. Men i verkligheten (tabell 2.3.3) skiljer sig extremkategorierna (som i genom-

snitt har ungefär de angivna socialgruppsfördelningarna) betydligt mer, eller med en faktor på 4.

En invändning mot att begagna den grova socialgruppsindelningen, som har giltighet både i ekologisk och individuell analys, har framförts av Jonsson och Kälvesten (1964: 216).

Inom socialgrupp III, framhåller författarna, finns en ytterligare stratifiering med en sämst ställd grupp präglad av fattigdom, ensamma mödrar, alkoholiserade fäder, eller psykisk ohälsa. För att komma den gruppen något närmare kan vi i stället granska resultatet i tabell 2.3.6, som visar risker i områden med olika förekomst av socialhjälp. Här måste kalkylen bli något mer hypotetisk och den baseras på antagandet att barn från hushåll med socialhjälp har en 5 gånger högre risk än andra barn. På samma sätt som i föregående fall kan riskökningen för den sämst ställda klassen av områden, med 15 % eller fler av barnen från hushåll med socialhjälp, jämföras med den bäst ställda klassen, där siffran är mindre än 5 %. Resultatet framgår av ekvation 2.2.7 nedan, med de antagna frekvenserna 18 % respektive 2 %.

$$(0,18 \times 5 \times k + 0,82 \times k) / (0,02 \times 5 \times k + 0,98 \times k) = 1,6 \quad (2.2.7)$$

Men enligt de faktiska riskvärdena i tabell 2.3.6 förhåller sig den sämst ställda gruppens risk till den bäst ställda gruppens som 2,6 till 1. För att få ett så kraftigt utslag med hjälp av ekvation (2.2.7) är vi tvingade att förutsätta en individuell riskökning med en faktor över 10, ett som det förefaller mycket osannolikt antagande (jmf. avd. 3.11).

Båda de empiriska tabellerna 2.3.3 och 2.3.6 har alltså gett ett utslag som går i den riktning man kunde vänta sig med ledning av på annat sätt kända individuella samband men områdesskillnaderna är starkare än väntat. Den i tabell 2.3.1 redovisade skillnaden mellan allmänt högbelastade områden och resten har underkastats en kontroll i kap. 3, varvid hänsyn på en gång tagits till socialgrupp och familjesituation (hel resp. splittad familj) och läsaren hänvisas till detta

kapitel. Här må endast noteras att de högbelastade områdena visar sig medföra en riskökning också sedan socialgrupp och familjesituation hållits konstant men huvudsakligen i socialgrupp III; för pojkar i socialgrupp I + II förefaller områdets karaktär att vara av mindre betydelse.

De kontroller som redovisats på de föregående sidorna är naturligtvis i många hänseenden ofullständiga och ger ingen garanti att inte någon typ av individuell förklaring av områdesskillnader kan visa sig tillräcklig. Man bör särskilt observera att enskilda områden kan ha sina särdrag som påverkar siffrorna, i synnerhet när det endast ingår ett litet antal områden i en kategori (vilket inte sällan är fallet). Man kan emellertid inte komma ifrån att försöken att reducera områdesskillnaderna till produkter av individuella samband misslyckats, och att det därigenom åtminstone blivit troligare än förut att strukturella effekter, en verkan av områdets sammansättning, gör sig gällande. En term lånad från statsvetenskapliga tillämpningar av samma tolkningsschema är mera uttrycksfull, "koncentrationseffekten". När individuellt predisponerande faktorer (miljöförhållanden, familjekonstellationer) lokalt når en viss frekvens, tillkommer denna effekt; sambandet blir starkare än väntat på basis av individuella iakttagelser. Social imitation av beteende inom grannskap, en "distansverkan" av miljöns stimuli så att de påverkar inte endast den familj dit de närmast kan lokaliseras utan också andra familjer eller deras barn, är sannolika delförklaringar.

2.5 Bostad och brottsplats¹

Redogörelsen för materialets rumsliga fördelning har hittills följt den ena av de två huvudprinciper som kan tillämpas, att lokalisera lagöverträdarna efter deras bostad. Den andra principen är lokalisering efter platsen för lagöverträdelsen; den senare kan tänkas ge en bild som väsentligt skiljer sig från den som grundar sig på bostad. Det skall genast sägas att så inte är fallet i det nu aktuella materialet som visar en höggradig överens-

Tabell 2.5.1 Brottsplats i förhållande till bostad. 74 områden.

Samma område	155
Angränsande område	66
Ej angränsande område	57
Okänd brottsplats	7
Totalt	285

stämmelse mellan bostad och brottsplats också individuellt. Även detta fynd är av intresse och förtjänar kommentarer sedan resultatet kort presenterats (tabell 2.5.1). Underlaget är här 285 pojkar, även de s. k. skuggorna har medtagits; indelningen i områden är densamma som förut.

För man ihop kategorierna "samma" och "angränsande" område (områdena är ofta små och många pojkar måste bo nära en områdesgräns som inte representerar någon naturlig gräns eller fysiskt hinder) blir mer än 3/4 av alla debutbrott lokala. Också i de fall när det är fråga om ett icke angränsande område är avståndet i allmänhet måttligt. En särskild fråga är innerstadens roll som brottsplats. I 16 fall av de 285 har en pojke från ett förortsområde begått sitt debutbrott i innerstaden, alltså mindre än 10 %. Siffran ger inte något starkt stöd åt föreställningen om den centrala staden med dess nöjeslokaler och många varuhus som en magnet och olycksbringare för pojkar med låg motståndskraft mot frestelser även om man inte får bortse från möjligheten att den reella brottsaktiviteten är större men upptäcktsrisken mindre i innerstaden.

Totalt är den lokala bundenheten anmärkningsvärd; man får ett intryck av att bilåldern, genom att göra de större trafiklederna ogästvänliga för cyklande, begränsat snarare än vidgat det territorium pojkar i åldern 10–15 år rör sig över. Att slutsatsen får inskränkas till åldersgruppen säger sig självt.

Resultaten har en viss praktisk betydelse. För unga lagöverträdare (som står för en

¹ Detta avsnitt har utformats i samarbete med Olle Hellberg.

betydande del av all kriminalitet) gäller att deras brottslighet tenderar att stanna i den lokala miljön och gruppen. De teoretiska slutsatserna är dessvärre svårare att bestämma entydigt men förtjänar dock en kort diskussion. En distinktion mellan två huvudtyper av kriminologisk förklaring till vilken vi får anledning återkomma (avd. 5.5) är den som lagts fram av Gibbons (1971), mellan utvecklingsförklaring ("genetic causation") och situationsförklaring. Den förra innebär att mera långsiktigt verkande faktorer betonas, som har att göra med familjemiljö, bristfälligt fungerande föräldrar, predisponerande personlighetsfaktorer etc. Till den senare typen kan föras förklaringar som pekar på närvaron av åtråvärda och svagt bevakade bruksartiklar eller värdeföremål, överhuvud det som ibland kallas "frestelsetrycket". En analys av brottsplatsens belägenhet, sedd mot bakgrunden av bostadens, kunde ge en uppfattning om de senare faktorernas betydelse.

För ändamålet fordras emellertid en noggrann kartläggning av olika områden med hänsyn till förekomsten av stöldobjekt, bevakning, etc. På längre sikt är detta en angelägen uppgift, men den är inte lätt, och har inte ens kunnat påbörjas här. Det allmänna intryck man får av den ekologiska analysen är att de mera långsiktiga faktorerna betyder mer än de situationsbetingade men någon säker slutsats kan inte dras. En omständighet som försvårar allt resonerande i dessa former är att *ett* begärligt stöldobjekt är allestädes närvarande, mopeden. I tidigare betänkande (Olofsson, 1971 a:108) har redovisats en uppdelning av huvudundersökningens 150 brottsdebutanter efter brottstyp och brottsituation. Räkna man med att några av häleribrotten gällt mopeder svarar dessa för ganska jämnt 1/3 av de 150 debutbrotten. Man noterar särskilt att butiksstölder inte är någon dominerande eller ens stor kategori, 13 av 150.

En som det förefaller rimlig tolkning är att små områden i en modern storstad endast skiljer sig obetydligt i avseende på den sammanlagda mängden eller "effektiva summan"

av frestelser och förekomsten av lättåtkomliga stöldobjekt. Om förorterna har mindre av vissa frestelsekällor har de mer av andra, exempelvis bristfälligt bevakade upplags- och byggnadsplatser. Det hindrar inte att ett varierande, och under moderna förhållanden växande, frestelsetryck är en faktor att räkna med vid långsiktiga historiska jämförelser, eller vid jämförelser mellan mer skiljaktiga lokala samhällen.

2.6 Allmänna slutsatser

Den mest direkta tillämpningen av kunskap om riskökande faktorer, eller med hög risk associerade faktorer, är att låta den styra förebyggande arbete. Man stöter här på ett dilemma som kort berörs i tidigare betänkande (Carlsson, 1971b:51) och som i lika mån gäller individuella och ekologiska samband. För att en faktor skall kunna ge ett väsentligt bidrag krävs att den innebär en kraftig riskökning och samtidigt att den inte är för sällsynt förekommande. Skillnaden mellan socialt högbelastade och mindre belastade områden i Stockholm enligt tabell 2.3.1 innebär att de högbelastade områdena har ungefär dubbel risk jämfört med övriga områden, och har ungefär 1/4 av befolkningen. Om man gör tankeexperimentet att man med särskilda åtgärder, insatta i de högbelastade områdena, kunde sänka kriminalitetsfrekvensen (mätt med frekvens brottsdebutanter) till samma nivå som i övriga områden, en ambitiös och optimistisk målsättning, skulle frekvensen för Stockholm i sin helhet sjunka med 24 %. Om man skall kalla detta en stark eller svag effekt är kanske överflödigt att diskutera eftersom konstruktionen är helt hypotetisk. Mot bakgrunden av kriminalitetens allmänna stegring under de senaste decennierna (Carlsson, 1971a) är en reduktion på ca 25 % inte i stånd att mer än mycket tillfälligt påverka läget.

Att dirigera förebyggande åtgärder mot geografiska områden istället för individer som kan förmodas vara i riskzonen är en politik som har mycket som talar för sig;

bland annat minskar man faran att göra ont värre genom utpekande och avsöndrande uppmärksamhet, om än aldrig så välmående. Men granskningen av debutkriminalitetens rumsliga fördelning ger knappast vid handen att det skulle vara möjligt att avsevärt ekonomisera med insatserna genom en kraftsamling på vissa områden. Gör man det går man förbi en stor del av problemet; en försvarlig sammanfattning av resultatet är att kriminaliteten, i klientelundersökningens mening, är ett fenomen som inte låter sig avgränsas rumsligt utan finns i alla lokala samhällsmiljöer. Men en annan sida av resultatet är att vissa miljöer ger eller är förenade med överrisk. Som en möjlig men knappast fullt bevisad tolkning har nämnts en "koncentrationseffekt" av ogynnsamma faktorer som leder till starkare utslag för områden än de individuella sambanden låter vänta. En aspekt av detta fynd är att en pojkes miljö är långtifrån uttömmande beskriven med egna familjeförhållanden, man kan säga att andra pojkars familjeförhållanden också är del av hans miljö. En sådan utstrålning av miljöeffekter kan vara svår att belägga med sedvanlig, på individuella förhållanden inriktad teknik, och den kan försvaga de samband man konstaterar.

3.1 En problemöversikt

Det urvalsförfarande som ligger bakom klientelundersökningen har beskrivits i tidigare betänkande (Svahn, 1971), en del av de statistiska problemen har tagits upp av Malmquist (1971). Någon detaljerad beskrivning torde inte vara nödvändig, i det följande skall endast några huvudpunkter beröras som har särskild betydelse. Till debutmaterialet, B-gruppen, har uttagits brottsdebutanter (som i övrigt uppfyllt de uppställda kraven); under huvudundersökningen i stort sett alla rapporterade, under provundersökningen ett lottat urval. För varje pojke i B-gruppen uttogs en pojke, ej känd för brottsdebut, i provundersökningen; i huvudundersökningen skedde så för var tredje pojke. Dessa pojkar bildade K- (kontroll-) materialet. Vid uttagningen sågs till att såvitt möjligt B- och K-pojskar var lika i avseende på:¹

- (1) socialgrupp (I+II/III)
- (2) familjetyp (hel/splittrad)
- (3) bostadens belägenhet i Stockholm.

En granskning av urvalet har redovisats av Svahn (1971) och senare fortsatts. I det hela har B-grupp och K-grupp blivit mycket likartat sammansatta i avseende på faktorerna (1) och (2) ovan även om avkall på reglerna fick göras i enstaka par. Det har också visat sig att pojkar i paren ofta kommer från samma stadsdel.

Eftersom urvalet av K-fall endast är styrt av de tre nyss angivna faktorerna och någon annan likhet än den som betingas av de tre inte kan föreligga, kan man, om så bedöms lämpligt, bortse från den ursprungliga eller senare modifierade indelningen i pargrupper och liknande, och i stället arbeta med *strata* definierade av de två faktorerna socialgrupp och familjetyp, samt en lämplig kategorisering av områden. Den senare sammanfaller med den indelning i högbelastade och andra stadsdelar som använts i föregående kapitel. Man får på detta sätt $2 \times 2 \times 2 = 8$ strata; det tillämpade urvalsförfarandet leder till att B- och K-grupper blir approximativt lika fördelade mellan dessa strata. Däremot ger K-gruppens fördelning ingen information om hur den totala befolkningen av pojkar fördelar sig på samma strata.

I den sist berörda omständigheten ligger en begränsning som var insedd och accepterad vid undersökningens planering men ändå är besvärande. Den av B-gruppen styrda sammansättningen av K-grupper ger goda möjligheter att inom varje stratum pröva skillnader mellan B- och K-grupp i avseende på en undersökningsvariabel men lämnar flera frågor öppna, främst följande:

- (1) Hur stratifieringsvariablerna (socialgrupp etc.) påverkar kriminalitetsrisken.
- (2) Hur förhållandena är inom hela be-

¹ Från åldersmatchningen bortses t. v., den behandlas i avd. 3.7.

folkningen av pojkar 11–15 år; och möjligheten att göra skattningar med hjälp av K-gruppen.

(3) Samspelet och det inbördes styrkeförhållandet mellan stratifieringsvariabler å ena sidan, undersökningsvariabler å den andra.

I det följande kommer huvudsakligen punkterna (1) och (2) att diskuteras i detta kapitel, punkt (3) i kapitel 4. En huvuduppgift blir att ge en approximativ lösning på frågan hur stratifieringsvariablerna inverkar på debutrisk, och en rekonstruktion av totalbefolkningen.

3.2 Standardiserad kontrollgrupp

B-gruppens (debutmaterialets) fördelning på strata kan betraktas som produkter av två uppsättningar värden, *befolkningssammansättning* och *risker* enligt tabell 3.2.1 nedan. Stratum 1 är av storleken n_1 i totalbefolkningen pojkar 11–15 år i Stockholm, risken att falla ut som debutant betecknas p_1 , produkten ger antalet m_1 i B-gruppens stratum 1. I det följande bortses från att inte alla debutanter tagits med i undersökningen, de bortlottade kan förväntas fördela sig på samma sätt och påverkar inte den *relativa* storleken av m_1 etc.

En första uppgift blir att skatta n_1 , n_2 , eller den relativa storleken av varje stratum, dvs. $n_1/\Sigma n$, $n_2/\Sigma n$ osv. Det har framgått att klientelundersökningens material inte tillåter en sådan skattning. Officiell statistik ger vissa ledtrådar men inte tillräckliga. I detta läge har den bästa lösningen varit att gå till det material av 222 stockholmspojkar som använts av Jonsson och Kälvesten (1964) och

som utgör ett stickprov ur den totala befolkningen av pojkar födda 1939–1946, undersökningen utfördes i mitten av 1950-talet. Genom de båda författarnas tillmötesgående har detta material fått utnyttjas, i förekommande fall efter omkategorisering i enlighet med de regler som tillämpats i klientelundersökningen. Den resulterande fördelningen på de 8 strata kan i princip direkt användas för att ge skattningar av $n_1/\Sigma n$, $n_2/\Sigma n$ etc. Så har i stort sett skett; med hänsyn till de betydande samplingfel som kan uppstå när $\Sigma n = 222$ har dock en mindre justering gjorts för två strata. Socialgrupp III boende i högbelastade områden har fördelats mellan fullständig och splittrad familj i enlighet med övriga grupperns frekvenser, ej som fördelningen av de 222 pojkar faller, med en *mindre* andel splittrade familjer än i övriga grupper. Den antagna fördelningen, efter denna justering, framgår av tabell 3.2.2.

En felkälla har redan framhållits, samplingfel, och en med nödvändighet något godtycklig justering av två stratafrekvenser (nr 6 och 8). Härtill bör läggas ett tidsavstånd mellan Jonsson och Kälvestens undersökning och klientelundersökningen på drygt 5 år, som kan ha inneburit förskjutningar i befolkningen. Det kan slutligen inte uteslutas att smärre kategoriseringsskillnader föreligger i materialet, exempelvis i socialgrupperingens genomförande. Under sådana förhållanden är det klokast att inte förutsätta en exakt

Tabell 3.2.2 Antagen fördelning (standardbefolkning)

Stratum	Innehåll	$n_j/\Sigma n$
1	I+II; F; L	0,312
2	I+II; F; H	0,072
3	I+II; S; L	0,085
4	III; F; L	0,248
5	III; S; L	0,072
6	III; F; H	0,144
7	I+II; S; H	0,031
8	III; S; H	0,036
		1,000

I + II resp. III: socialgrupp

F resp. S: fullständig resp. splittrad familj

L resp. H: lågbelastade resp. högbelastade områden

Tabell 3.2.1 Risk- och utfallstabla.

Stratum	Befolkning	Risk	B-grupp
1	n_1	p_1	$m_1 = n_1 p_1$
2	n_2	p_2	$m_2 = n_2 p_2$
.	.	.	.
.	.	.	.
.	.	.	.
8	n_8	p_8	$m_8 = n_8 p_8$
	Σn		Σm

Tabell 3.2.3 Fördelning av B- och K-grupp samt standardbefolkning

Stratum	B-grupp	K-grupp	Standardbefolkning
1	0,177	0,189	0,312
2	0,052	0,074	0,072
3	0,109	0,084	0,085
4	0,182	0,179	0,248
5	0,110	0,158	0,072
6	0,214	0,179	0,144
7	0,036	0,032	0,031
8	0,120	0,105	0,036
	1,000 (N = 192)	1,000 (N = 95)	1,000

överensstämmelse mellan de antagna frekvenserna i tabell 3.2.2 och de sanna värdena för befolkningen. Frekvenserna i tabellen används i fortsättningen för att definiera en *standardbefolkning* och tjänar som vikter för att standardisera K-gruppen, dvs. ge den en stratasammansättning identisk med standardbefolkningen, vilken i sin tur kan förväntas *ungefärligt* överensstämma med den totala stockholmsbefolkningen av pojkar 11–15 år. Den standardiserade K-gruppen kan användas för att skatta motsvarande värden för totalbefolkningen, vissa kontroller av förfarandets giltighet kommer att redovisas i det följande. Man bör utom de svagheter som redan nämnts också komma ihåg att K-gruppen i viss mån (men inte helt) är rensad från brottsdebutanter, denna fråga tas upp i avd. 3.9.

I tabell 3.2.3 redovisas B- och K-grupperns fördelning (prov- och huvudundersökning) och standardbefolkning, och den snedvridning urvalet till B-gruppen, och därmed också till K-gruppen inneburit.

3.3 Risk och stratum

Den tidigare uppställda risk- och utfallstablan (tabell 3.2.1), kompletterad med de empiriskt funna frekvenserna i tabell 3.2.3 tillåter en bestämning av riskerna i olika strata i relation till genomsnittsriskerna för hela befolkningen. Om den senare betecknas p_0 gäller

$$p_0 = \frac{\sum m}{\sum n} \quad (3.3.1)$$

Som förut

$$p_j = \frac{m_j}{n_j} \quad (3.3.2)$$

varav följer

$$\frac{p_j}{p_0} = \frac{m_j \times \sum n}{n_j \times \sum m} = \frac{m_j}{\sum m} / \frac{n_j}{\sum n} \quad (3.3.3)$$

Uttryckt i ord, kvoten mellan ett stratums andel av hela debutantmaterialet och dess andel av befolkningen ger förhållandet mellan risken inom detta stratum och risken i befolkningen i sin helhet. Som tidigare är "befolkning" inskränkt till pojkar 11–15 år. För att säga något om *relativa risker*, p_j/p_0 , är man följaktligen inte beroende av att känna hur stor del av befolkningen som faller ut som debutanter, däremot behövs någorlunda korrekta skattningar av stratas relativa storlek i befolkningen såväl som i debutantgruppen. Båda storheterna framgår av tabell 3.2.3 (standardbefolkning respektive B-grupp), båda är behäftade med betydande samplingfel, och skattningar av förhållandet p_j/p_0 likaså. För stratum 1 är relativa risken $p_1/p_0 = 0,57$ (tabell 3.3.4); medelfelet kan beräknas till 0,10 och det sanna värdet bör ligga någonstans mellan 0,40 och 0,70 (Yates, 1949:198). Intressantast är det med den största risken förbundna stratum 8, riskrelationen 3,3 är mer än eljest osäker bl. a. därför att skattningsförfarandet innehållit ett element av gissning, det är knappast

Tabell 3.3.4 Riskrelationer

Stratum	Innehåll	Riskrelation p_j/p_0
1	I+II; F; L	0,57
2	I+II; F; H	0,72
3	I+II; S; L	1,3
4	III; F; L	0,73
5	III; S; L	1,5
6	III; F; H	1,5
7	I+II; S; H	1,2
8	III; S; H	3,3

I + II resp. III: socialgrupp

F resp. S: fullständig resp. splittrad familj

L resp. H: lågbelastade resp. högbelastade områden

möjligt att här utsätta medelfelsgränser. Bortser man från detta stratum är det en spännvidd mellan 0,57 och 1,5; strata 5 och 6 har något mer än dubbel risk jämfört med det mest gynnade stratum 1. Det är inte något tvivel om att stratum 8 är ännu sämre ställt.

Den använda metoden är i huvudsak densamma som beskrivs av Mac Mahon, Pugh & Ipsen (1960:259–296) men stratum-specifik risk (p_j) har satts i relation till genomsnittsrisk (p_0), ej till risken i en "oexponerad" eller "bästa" grupp. Det senare hade också varit möjligt, stratum 1 hade kunnat tjäna ett sådant syfte. Det kan emellertid inte förutsättas att det alltid är självklart i kommande riskanalyser, vilken kategori som bör tjäna som bas. Det vållar ingen svårighet att räkna om resultaten så att risk sätts i relation till ett visst stratum, som får ange "grundrisk". Stratum 8 har sålunda en relativ risk på 5,8 (3,3/0,57) om stratum 1 sättes = 1.

Någon detaljerad analys av mönstret av riskvärden bör man inte ge sig på, men vissa tendenser kan noteras. Genom att ta ut en faktor i taget, exempelvis socialgrupp, kan man bilda 4 par av strata, likställda i avseende på de två andra variablerna (familjetyp och bostadsområde) men skiljaktiga i avseende på socialgrupp. Med socialgrupp som kritisk variabel jämförs stratum 1 med 4, 2 med 6, 3 med 5 och 7 med 8. Med familjetyp som kritisk variabel jämförs 1 med 3, 2 med 7 osv.

Familjetypen och socialgrupp ger det mest enhetliga utslaget. Hög- och lågbelastade områden ger utslag i socialgrupp III, ej i I + II. Deras effekt har kommenterats i föregående kapitel.

I den analys av klientelundersökningens urvalsförfarande som gjorts av Malmquist (1971) har framhållits att B- och K-grupp representerar olika och okända urvalsandelar ur respektive befolkningar och att detta försvårar skattningen. Det nyss redovisade förfarandet gör det till en viss grad möjligt komma förbi svårigheten, men det kvarstår ett önskemål att bestämma den allmänna risknivån.

3.4 Risknivå i befolkningen

Analysen i föregående avsnitt har lett till att *relationen* mellan strata i avseende på debutrisk kunnat bestämmas i grova drag, däremot inte den *allmänna nivå* till vilken relations-talen bör anknytas, storheten p_0 . För det senare ändamålet behövs återigen data utanför klientelundersökningens debut- (B) och kontroll- (K) material i strikt mening. Frågan är hur stor risken var för en stockholmspojke, i början av 1960-talet, att mellan 11 och 15 år bli brottsdebutant i undersökningens mening (dvs. i egendomsbrott). För att få svar på frågan får man gå till det material i form av polisrapporter som från polisen sändes till undersökningen över *samtliga* rapporterade debutanter i egendomsbrott och som bildade underlaget för urvalet till undersökningen. Fördelningen på åldersgrupper och åren 1960, 1961 och 1962 (som i stort svarar mot huvudundersökningen) framgår av tabell 3.4.1, i vilken också samma tal relaterats till medelbefolkningen pojkar i respektive åldersklass. Det bör observeras att relationstalen anger hur många debutanterna är per 1 000 pojkar, oavsett brottsdebut eller ej.

Summan för hela åldersintervallet 11–15 år anger ackumulerade risken, eller uttryckt på annat sätt, hur många av en tänkt grupp på 1 000 pojkar som hunnit falla ut som debutanter i egendomsbrott före 15-årsdagen (med bortseende från eventuell brottsdebut före fyllda 11 år). Dataunderlaget är emellertid begränsat, och det bör framför allt upp-

Tabell 3.4.1 Samtliga rapporterade debutanter i egendomsbrott. Absoluta och relativa tal (per 1 000)

	1960		1961		1962	
	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.
11 – 12 år	18	3,1	29	5,4	32	6,4
12 – 13 år	45	7,4	63	11,0	64	12,0
13 – 14 år	68	10,8	77	12,8	89	15,6
14 – 15 år	99	15,4	106	17,0	87	14,5
11 – 15 år	36,7		46,2		48,5	

Tabell 3.4.2 Debutrisk i strata

Stratum	Innehåll	Debutrisk
1	I+II; F; L	0,03
2	I+II; F; H	0,04
3	I+II; S; L	0,06
4	III; F; L	0,04
5	III; S; L	0,07
6	III; F; H	0,07
7	I+II; S; H	0,06
8	III; S; H	0,17

I + II resp. III: socialgrupp

F resp. S: fullständig resp. splittrad familj

L resp. H: lågbelastade resp. högbelastade områden

märksammas att det blir en "syntetisk generation" man får genom att gå lodrätt nedåt i summeringen. Vill man komma närmare en verklig generation (kohort) bör man gå snett nedåt, dvs. sammanställa värden för 11–12 år 1960, 12–13 1961 och 13–14 1962; vi rör oss då hela tiden med pojkar födda 1948–1949. Materialets begränsningar är sådana att någon egentlig analys, vare sig med period- eller kohortteknik, inte är möjlig. Dess enda funktion är att ge en ungefärlig bestämning av p_0 . I det följande används det avrundade värdet 0,05 (5%) för risken att någon gång mellan 11 och 15 år debutera, och detta värde identifieras med p_0 .

Går vi tillbaka till tabell 3.3.4 och kombinerar dess riskrelationer med det nu funna värdet på p_0 erhålles tabell 3.4.2.

3.5 Diskussion av strataskillnader: Socialgruppseffekten

Det mönster som framträder i tabell 3.4.2 är inte oväntat; bakom styrningen av kontrollmaterialets sammansättning efter debutmaterialet låg att några faktorer verkan var känd i förväg och att de därför borde elimineras genom matchningen. Resultaten har alltså bekräftat förväntningarna men förtjänar inte desto mindre en något utförligare kommentar, som först gäller socialgruppens betydelse, senare familjefaktorn. Bostadsområdets inverkan har tagits upp i kap. 2 och förbigås här.

Båda svenska och utländska undersökningar har bestyrkt en överrepresentation, och följaktligen överrisk, för barn från arbetarfamiljer, eller för undergrupper inom arbetargruppen, men på senare tid har också resultat kommit fram som sätter relationen i fråga, och forskningsläget är i själva verket långt ifrån entydigt. Tidigare svenska resultat har diskuterats av Blomberg (1971:86–90) som också behandlar tolkningssvårigheterna. Material från ungdomsvårdsskolor (pojkar) insamlade under 1950- och 1960-talen ger värden på 70–80% från socialgrupp III; även om fördelningen av svenska barnfamiljer vid samma tid inte är exakt känd står det utom tvivel att socialgrupp III är överrepresenterad. Samma är intrycket från en studie av ungdomar från Göteborg som registrerats av polisen. En närliggande jämförelsemöjlighet ger Jonssons (1967:77) Skå-material, som dock får anses mer belastat och ha sämre prognos än klientelundersökningens debutantmaterial. Jonsson ställer fördelningen inom Skå-materialet mot samma fördelning inom det parallellt insamlade normalmaterial som tidigare använts för att konstruera en standardbefolkning (avd. 3.2). Den mer detaljerade uppdelning i 8 strata som tillämpats tidigare (avd. 3.2–3.4) kan reduceras till 2 strata genom att helt grunda sig på socialgrupp (I + II/III) utan hänsyn till familjetyper eller bostadsområde. Riskrelationen p_1/p_0 kan bestämmas som förut både för klientelundersökningen och Skå-materialet. Resultatet blir nästan detsamma i de bägge materialen; i debutantmaterialet kommer 63% från socialgrupp III, i Skå-materialet 67%, riskrelationen blir 1,3 respektive 1,4. Jämfört med *genomsnittsrisk* har socialgrupp III 30–40% större risk. Man kan också jämföra risken i socialgrupp III med den i socialgrupp I + II och får då relationen 1,7 i klientelundersökningens material, 2,5 i Skå-materialet, dvs. inom socialgrupp III är risken ungefär den dubbla mot risken i socialgrupp I + II. Janson (1971) har följt kohorten pojkar födda 1953 i Stockholm inom ramen för det s. k. Metropolitprojektet; under åren 1966 och 1967 var samman-

lagt 4,4 % kända hos polisen, arbetargruppen 5,8 %, vilket ger samma relativa risk på 1,3 som nyss. I Christie's (1960:132) studie av unga norska lagöverträdare (män) blir riskrelationen för gruppen arbetare (hela skalan från facklärd till lärling) 1,3.

Frågan om samhällsklass och kriminalitetsrisk har diskuterats av West (1967: 57–60) mot bakgrunden av brittiska data. Hans sammanfattning lyder: "All investigators are agreed that persons from the lowest social class are over-represented and persons from the middle class under-represented, in samples of delinquents brought to justice, but the true extent of the class bias is not yet clear". En undersökning från senare delen av 1950-talet omfattande Londonpojkar i ett "remand home" visar exempelvis att 20 % kommer från socialklass V enligt engelsk terminologi, dvs. "unskilled manual workers", vilket är approximativt det dubbla mot andelen i befolkningen, följaktligen en relativ risk p_j/p_0 på ca 2, vilket i sin tur innebär att en pojke i denna kategori löper 4 gånger större risk än en medelklasspojke. Man får hålla i minnet att det här rör sig om mera extrema gränsdragningar än linjen mellan socialgrupp II och III, och att det påverkar riskförhållandena. Som senare skall visas kan man vänta sig att kategorier som ligger "långt ut", i ena eller andra riktningen, och innehåller små andelar av befolkningen, skall ge extrema riskkvoter.

Man bör också lägga märke till reservationen i uttalandet hos West, "delinquents brought to justice", frågan om verklig och registrerad kriminalitet rullas upp, och möjligheten att medelklasshemmet i högre grad skyddar en pojke mot sanktioner, och att bli officiellt känd som debutant, när han begått brott och ertappats. Hirschi (1969:66) ger ett drastiskt uttryck för den motsättning som under den senaste tiden rått mellan olika informationskällor: "While the prisons bulge with the socio-economic dregs of society careful quantitative research shows again and again that the relation between socio-economic status and the commission of delinquent acts is small or nonexistent".

Med traditionella metoder får man i USA samma socio-ekonomiska skillnader som i Europa, inte minst har ekologiska studier befast bilden av samvariation mellan fattigdom, lågt yrkesstatus, och hög kriminalitet. Referenser till många sådana material ges av Nye, Short och Olson (1958:23–33), författarna representerar själva den nyare riktning som arbetar med självdeklarerad brottslighet och som inte finner någon skillnad mellan socio-ekonomiska grupper. Vad Hirschi syftar på i den citerade passusen är en rad studier av den senare typen enligt vilka frekvensen deviant beteende är oberoende av socio-ekonomisk nivå. Det är ett fynd, som om det står sig inför kritisk granskning, sätter åtskilligt kriminologiskt teoretiserande i gungning. Det skall utan vidare medges att vi här liksom på många andra samhällsvetenskapliga områden förmodligen har ett rikt mått av subtila pseudo-förklaringar av inbillade fakta, och teorier som vilar på empiriska fynd av tivelaktig sanningshalt. Inte minst för tolkningen av klientelundersökningens data, i vilka ingår också självdeklarerad brottslighet, kan det bli av stor betydelse hur man ställer sig till sådana uppgifter; en utförligare diskussion får dock anstå och tas upp i annat sammanhang.

Hirschi (1969:71–75) noterar själv att vissa invändningar kan resas mot att dra långtgående slutsatser av de negativa fynden visavi social status och självrapporterad brottslighet. Det tycks bl. a. spela en viss roll om frågeformuläret besvaras anonymt eller ej. Hirschi fann i sitt eget material (självrapporterad brottslighet) en skillnad om en grupp med arbetslöshet och understödsperioder avgränsades från resten. Det råder också osäkerhet om antalet brottsliga handlingar blir korrekt avspeglad och kommer till sin rätt i analysen, så att pojkar med få lagöverträdelser kan tillförlitligt hållas isär från pojkar med ofta upprepade lagbrott.

I Sverige har undersökningar av självdeklarerad brottslighet under senare år lagts fram av Elmhorn, av Olofsson, och av Werner. I Elmhorns (1969) studie av faktisk brottslig-

het bland skolbarn enligt deras egna uppgifter finns inga individuella uppgifter om föräldrars yrke eller ekonomiska förhållanden, dock framträder ett ekologiskt samband i väntad riktning, dvs. stadsdelar med hög andel socialgrupp III ger högre genomsnittlig kriminalitet bland barnen (Elmhorn, 1969:76).

Om Olofssons (1971) resultat, grundade på ett Örebromaterial, kan det sägas att situationen är den omvända mot många andra enkätstudier; socialgruppskillnader framträder tydligare i den självdeklarerade brottsligheten än i den officiellt registrerade, som också används i Olofssons undersökning. Ser man efter hur många som varit föremål för barnavårdsnämndens utredning är det 14 % i socialgrupp I–II, 16 % i socialgrupp III, alltså samma frekvens (Olofsson, 1971:146). Den här använda, officiella indikatorn, ligger klientundersökningens definition på brottsdebut relativt nära. Man får å andra sidan relativt uttalade skillnader med pojkarnas egna uppgifter på lagöverträdelser, fast oenhetligt mellan brottskategorier. Totalt ligger socialgrupp III högre än socialgrupp II, som i sin tur ligger högre än socialgrupp I (Olofsson, 1971:148).

Werner (1971) bygger på uppgifter lämnade av värnpliktiga vid militära inskrivningsförrättningar. I sin rapport ger Werner också en översikt över de resultat som nåtts i de andra nordiska länderna (undersökningen ingick i ett internordiskt projekt); sambandet mellan yrke (socialgrupp) och självdeklarerad kriminalitet är genomgående svagt eller obefintligt, ibland omvänt mot det väntade. Dock framträdde i det danska materialet den väntade, avtagande kriminaliteten med stigande status om hänsyn tas till kriminalitetsnivå. Werners svenska material omfattar Stockholmsområdet. Den variabel som gav det starkaste sambandet med kriminalitet var eget yrke, men man fick inte därför den sedvanliga uppdelningen utan en mera oenhetlig bild. För flera av tillgreppsbrotten är frekvensen högre i socialgrupp III, men inte för butikstillgrepp och vissa snatterier.

Man kan sammanfattningsvis konstatera

att relationen mellan kriminalitet och social status (socialgrupp) när det gäller officiell, registrerad kriminalitet, framträder med stor enhetlighet i en rad svenska och utländska undersökningar, flera svenska material ger samma riskrelation som klientundersökningen. Går man till självdeklarerad brottslighet försvinner enhetligheten; skillnaderna uteblir ibland helt eller byter tecken, det finns emellertid också resultat som pekar i samma riktning som den officiella kriminaliteten. Här kvarstår en tolkningsfråga som det blir anledning att återvända till.

3.6 *Diskussion av strataskillnader: Familjetyp*

Mycket av det som sagts om effekten av socio-ekonomisk nivå kan upprepas om abnorma familjeförhållanden, bl. a. stöter man åter på diskrepansen mellan officiell och självdeklarerad brottslighet. Det är emellertid inte endast den som ligger bakom motstridiga resultat; trots att splittrade familjer ("broken homes") hör till de klassiska inslagen i kriminologisk diskussion, och att de i klientundersökningen framträtt som en åtminstone lika "tung" faktor som socialgrupp, kan familjefaktorn lika litet som statusfaktorn föras in i kriminologens lexikon över banaliteter, även om det ibland så framställs. Inför den kommande redovisningen bör man också erinra sig att definitionen av "splittrad familj" varierar och betrakta resultaten ungefär på samma sätt som när det gäller socio-ekonomiska kategorier där definitionen självklart skiftar.

Ur tidigare tabeller får man lätt, genom hopslagning av strata, andelen pojkar från splittrad respektive hel familj utan hänsyn till socialgrupp eller bostadsområde. "Hel familj" är här liktydigt med samlevande biologiska föräldrar eller adoption före 1 års ålder. I debutmaterialet är andelen splittrade familjer 37,5 %, i befolkningen 22,4 %, svarande mot en relativ risk (p_i/p_0) på 1,7. Av skäl som kommer att läggas fram i kap. 4 är det vanskligt att direkt jämföra talet med samma tal för andra indelningar, exempelvis

socialgrupp, om indelningen klyver befolkningen i olika proportioner (vilket är fallet med socialgrupp och familjetyp). Man kan emellertid något lättare jämföra med Jonssons (1967:150–151) ungefär liktydiga "irreguljära familjer". För Skå-materialet blir relativa risken 2,7, för ett rådgivningsklientel i Stockholm 1,5. Det kraftigare utslaget för en mer belastad, och framför allt institutionaliserad grupp, är förmodligen ingen tillfällighet. Många författare har understrukt att familjesituation (liksom socio-ekonomisk nivå i hemmet) kan förväntas ge starkare samband för institutionsklientel eftersom den påverkar valet av reaktions- eller behandlingsform.

Som en rumregel kan man operera med relativa risken 2 för splittrade familjer, dvs. dubbla genomsnittsriskerna (och mer än dubbla risken jämfört med fullständiga familjer). Det är den relation West (1967:69–73) ger som ungefärlig sammanfattning av flera undersökningar, men han betonar den stora variationen i resultat, sammanhängande med typ av lagbrott, distinktionen mellan debutanter och recidivister, eller institutionsplacerade och andra. Svenska och nordiska belägg finns hos Blomberg (1971:92–94) och i en nordisk-internationell sammanställning hos Hurwitz & Christiansen (1971:480–487).

Det sistnämnda arbetet räknar som ett av undantagen Christies (1960:97–110) norska, på officiell registrering grundade material, och som ett halvt undantag tycks Christie själv vara benägen att tolka det. Ser man närmare på hans siffror över skilsmässa och separation är det svårt att upptäcka någon klar avvikelse från den tendens som nyss redovisats; i Oslo är relativa risken 2,3, i Norge i sin helhet 3,1. Men andelen skilsmässor och separationer är i sin helhet anmärkningsvärt låg. Tillägg för andra kategorier (icke gifta, okänt) ändrar något riskrelationerna.

Det finns amerikanska data med ungefär samma relativa risk (Chilton & Markle, 1972) men ibland har sambandet uteblivit. Än mer gäller detta undersökningar med

självdeklarerad brottslighet; varken hos Nye, Short & Olson (1958:41–52) eller Hirschi (1969:242–243), för att nämna två av flera negativa belägg, möter någon observerbar effekt. Olofsson (1971:157) fann å andra sidan en skillnad i självdeklarerad brottslighet i väntad riktning mellan barn från hel och ofullständig familj i socialgrupp III.

Huvudintrycket av en genomgång av forskning kring familjefaktorn blir följaktligen en närmast större ovisshet än vad fallet var med socio-ekonomisk status; ovissheten kan inte helt tillskrivas olikhet i metodik, dvs. en skillnad mellan officiell och självdeklarerad kriminalitet. Andra förklaringar är tänkbara och har berörts; till detta och de konklusioner som kan dras får vi återkomma i en avslutande diskussion senare i kapitlet.

3.7 Åldersfaktorn

B- (debut) och K- (kontroll) pojkmarnas ålder har hittills försumrats i diskussionen; ur vissa synpunkter erbjuder åldern mindre svårigheter trots att den likaväl som familjetyp, socialgrupp och bostadsområde styrt kontrollgruppens sammansättning. Anledningen till att man kan ta lättare på åldersfaktorn är givetvis att inga större skillnader kan föreligga mellan olika sociala miljöer, det räcker med att klargöra hur hela gruppen 11–15 år fördelar sig på områden, socialgrupper etc., man behöver inte göra analyser separat för 11-åringar, därför att de skulle skilja sig påtagligt från 14-åringar.

Med detta konstaterande är ålderns roll inte utagerad, två frågor aktualiseras:

(1) Vilken skillnad kan man vänta sig mellan *tidiga debutanter*, nära 11-årsgränsen, och *senare debutanter*, nära 15-årsgränsen?

(2) Om det finns en systematisk skillnad enligt (1) mellan tidiga och senare debutanter, hur påverkas kontrollmaterialet?

Om punkt (1) gäller att förväntningar om skillnader mellan tidiga och senare debutanter baserade på sunt förnuft mycket lätt skulle kunna leda till att tidiga debutanter uppfattas som mindre oroande ("omognad", "pojkestreck"). Både teoretiska överväganden och

Tabell 3.7.1 Ålder vid debut

	Antal	%
11 - 12	24	12,5
12 - 13	33	17,2
13 - 14	43	22,4
14 - 15	92	47,9
Totalt	192	100,0

andra undersökningar pekar i motsatt riktning, som strax skall utvecklas, och klientelundersökningens resultat likaså, tidig debut är ett mer graverande symptom än senare debut.

I tabell 3.7.1 är B-gruppen (debutmaterial) fördelad efter ålder vid debut. Som framgått av det i tabell 3.4.1 redovisade totalmaterialet av debutanter växer frekvenserna fram mot 15-årsgränsen, 14-15 är en vanligare debutålder än 13-14, som i sin tur har högre frekvens än 12-13, osv.

Om pojkar som debuterat relativt tidigt är gravare fall (i genomsnitt) än de med senare debut bör det bl. a. yttra sig som en tendens till mer persistent kriminalitet i den förra kategorin, med fler och längre anstaltsperioder. Klientelundersökningens uppföljningsdata gör det möjligt att pröva antagandet; en sekventiell kategorisering av återfall och samhällsreaktioner under olika åldersintervall har utarbetats av Gitte Settergren i anslutning till en likartad modell hos Olofsson (1971:53-58) och kommer att beskrivas i psykologernas rapport. I tabell 3.7.2 används av detta schema kategorin som begått lagbrott efter 18 men före 21 års ålder. Det tillgängliga materialet är något reducerat genom att 6 pojkar avlidit. Som framgår av tabell 3.7.2 är det ett samband mellan tidig debut och persistent kriminalitet; tidiga debutanter löper större risk också i det förhållandevis avlägsna åldersintervallet 18-21 år. Av hela debutmaterialet återfaller 40 % mellan 18 och 21, de flesta har dessförinnan recidiverat före 18 år, vartill ingen hänsyn tagits här.

Ur signifikanssynpunkt är tabell 3.7.2 ett gränsvall. Regelbundenheten i återfallssiffrornas utveckling är slående men utfallet av

Tabell 3.7.2 Återfall i åldern 18-21 år

Debutålder	N	Återfall	%
11 - 12	22	13	59
12 - 13	32	15	47
13 - 14	43	16	37
14 - 15	89	31	35
Alla	186	75	40,3

ordinära χ^2 -test blir beroende av om alla fyra åldersklasserna hålls isär (ej signifikant) eller om en grövre indelning 11-13 år, 13-15, är använd (signifikant på 5-procentsnivån). Övervägande skäl talar för att effekten är en realitet, det ringa antalet unga debutanter gör det svårt att få signifikans.

Att tidig debut ger sämre prognos har uppmärksamats på flera håll, bl. a. kan hänvisas till en engelsk undersökning (Home Office, 1964:43) som ger recidivsiffror ("reconviction" inom 5 år) avtagande med debutåldern. Skillnaderna är dock ganska små inom intervallet 12-20 år. Resultaten från klientelundersökningen ger en fingervisning att inte bagatellisera brottsdebut vid låg ålder. Med detta är självklart inte utsagt att tidiga debutanter är predestinerade till kronisk kriminalitet, även i den yngsta gruppen är det över 40 %, som inte återfallit i känd kriminalitet mellan 18 och 21, och man kan generellt räkna med att brottsaktivitet, i enlighet med allmän erfarenhet, gradvis ebbat ut med stigande ålder.

I andra delar av undersökningen kommer de yngre debutanternas eventuella särdrag att angripas från sociologiska, psykiatriska och sociologiska utgångspunkter.

3.8 Förklaring av ålderseffekten

Blomberg (1971:150-152) presenterar och kommenterar några tidigare svenska studier över återfallsbenägenhet och ålder; de bestyrker tendensen till högre återfallsrisk vid lägre ålder men arbetar över ett större åldersintervall och följaktligen med grövre indelningar. Blomberg påpekar i anslutning härtill att två orsaker är tänkbara, ju mer störd en pojke är desto tidigare, och fler brott begår

han; och ju yngre han är, desto större risk att han blir varaktigt märkt av reaktionerna.

Den senare förklaringen, någon typ av utstöttnings- eller stigmatiseringsteori, spelar en stor roll i den aktuella diskussionen i kriminal- och socialpolitik. För klientelundersökningen är det en av huvuduppgifterna att väga den mot andra förklaringar, både av brottsdebut och senare kriminalitet, och det blir följaktligen anledning för olika medarbetare, i olika sammanhang, att ta upp den. Så kommer att ske i föreliggande rapport, en fråga bland andra är hur stark, och därigenom, hur potentiellt utstötande reaktionen på brottsdebut faktiskt varit. Hur man ställer sig till utstötningsteorin får långt mer betydelsefulla konsekvenser än synen på debutålder och återfall.

Också den första av de två förklaringarna, varierande brottsintensitet, har intresse utanför återfallsproblematiken och förtjänar någon diskussion. Det är inte nödvändigt att förutsätta att mer belastade pojkar begår brott tidigare, det räcker med att de begår mer brott, för att de skall anrikas bland unga debutanter.

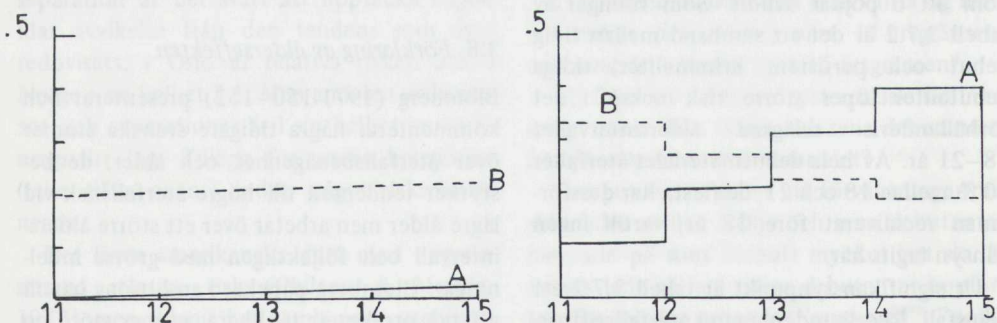
I figur 3.8.1 har i vänstra diagrammet lagts in två riskutvecklingsmodeller, A och B, bägge lineära. Risken gäller debut under det angivna åldersåret räknat på dem som vid årets början icke debuterat, alltså "överlevt" tidigare år. Antagandet A innebär en låg risk, ungefär den som föreligger i befolkningen i sin helhet, växande med åldern, B en risk på mycket högre nivå, växande parallellt med A. Fördelningen av debutanter enligt dessa

två modeller, efter ålder vid debut, framgår av högra diagrammet i fig. 3.8.1. Man ser att högriskmodellen (B), innebär en stark anhopning mot låga debutåldrar, lågriskmodellen (A) en anhopning mot höga debutåldrar (inom intervallet 11–15). De material man samlar in i verkligheten får tänkas innehålla en blandning av hög- och lågriskgrupper, och låter sig givetvis inte reduceras till endast två risknivåer. Om befolkningen är en blandning av A och B i proportionerna 95 % och 5 % respektive får man ett med åldern stigande antal debutanter och samtidigt en övervikt för individer ur B i den lägsta åldern, och en övervikt för A i de högre åldrarna.

Effekten uppkommer genom inverkan av *höga risker* och förutsätter betydande individuell variation i riskförhållanden. Samma typ av utfallsmodell har berörts i det tidigare betänkandet (Carlsson, 1971 c:156–157); i denna tidigare version diskuterades för övrigt också problemet debutålder—belastning. Det är rimligt att tänka sig att hög risk skall sammanhänga med hög kriminell aktivitet även om man får ta hänsyn till komplicerande omständigheter, främst systematisk varierande upptäcktsrisk.

3.9 Selektion i Kontrollgruppen

Ur kriminologisk synpunkt har urvalsförfarandet av kontroll (K-) gruppen gett något som varken är ett stickprov ur en tvärsnittsbefolkning, med normalt inslag av kriminella, eller ur en strikt icke-kriminell befolkning. Härmed åsyftas inte komplikationen

Figur 3.8.1 Risk- och debutmodeller

genom styrning av socialgruppssammansättning etc., ej heller den begränsning som ligger i det officiella kriteriet på lagbrott, utan bortrensningen av pojkar kända hos polisen (efter 11 års ålder). Kontrollpojken togs ut parvis matchad mot en debutant, han skulle vara i samma ålder och alltså ej ha debuterat före den åldern, i realiteten ej före det han undersöktes. Om debutanten är 11 år har kravet på kontrollpojken praktiskt taget ingen selektionseffekt, skall däremot en pojke mellan 14 och 15 år väljas ut för att passa en debutant i denna ålder innebär samma regel, att kontrollpojken inte får vara känd för brottsdebut, en mycket påtaglig urvalseffekt. Saken kan också uttryckas så att i det första fallet (11–12 år) finns det större risk att kontrollpojken själv blir känd för brott före 15 år (men efter det han undersökts). I det senare fallet (14–15 år) har risktiden nästan löpt ut.

Med användande av tabell 3.7.1, och under förutsättning av exakt åldersöverensstämmelse mellan B- och K-pojke kan selektionseffekten beräknas. En detaljerad redogörelse torde inte vara behövlig, resultatet är att K-gruppen endast kommer att innehålla 50 % av den normala andelen brottsdebutanter (som debuterar mellan undersökningsdatum och 15-årsdagen). I verkligheten har K-gruppen förskjutits något uppåt på åldersskalan, vilket ökar selektionseffekten. Ett normalt antal debutanter, utan selektion, bland de 95 pojkarna kan skattas till 6, därvid har hänsyn tagits till K-gruppens förskjutning mot strata med högre risk enligt tabellerna 3.2.3 och 3.3.4. Med nyss nämnda 50 % minskning genom selektion blir väntade antalet 3. I verkligheten har 4 pojkar i K-gruppen blivit kända för lagbrott före fyllda 15 år. Kontrollgruppen har alltså kommit att innehålla nära nog det antal brottsdebutanter som är karakteristiskt för den totala befolkningen.

I detta läge uppkommer frågan hur K-gruppen skall uppfattas, och om de 4 för debut registrerade skall avföras från undersökningen. Att föra över dem till B-gruppen är inte möjligt; undersökningssituationen var

inte densamma för de 4 som för B-pojkarna, kända för debut vid undersökningstillfället. Arbetar man, som här sker, med K- och B-grupper utan indelning i åldersnivåer ligger det nära till hands att utesluta de 4 fallen ur materialet, på det sättet erhålles en K-grupp som endast omfattar pojkar utan känd brottsdebut före 15 år.

Eftersom andra delar av undersökningen förmodligen kommer att bygga på ålderskontrollerade jämförelser i större utsträckning, där det kan vara naturligt att behålla även pojkar som senare debuterar, och en enhetlig avgränsning av materialet är nära nog nödvändig, kommer de 4 debutanterna också i fortsättningen att ingå i K-gruppen. Den får därför uppfattas som ett tvärsnitt av befolkningen (efter det hänsyn tagits till stratifieringens effekt), med en mycket obetydlig, och i praktiken försumbar positiv selektion i riktning mot färre lagöverträdare, framför allt tidiga lagöverträdare.

Sammanfattningsvis: jämförelser mellan B- och K-grupp är en jämförelse mellan en grupp som till 100 % består av kända brottsdebutanter (B-gruppen) och en som i stort sett avspeglar den i befolkningen förekommande frekvensen debutanter, som med den tillämpade definitionen och åldersavgränsningen är låg, av storleksordningen 5 % (K-gruppen). Det skall betonas att genomsnittsriskens nivå på flera sätt påverkar utvärderingen av resultatet och valet av metod, och att den gjort tolkningen av K-gruppen mindre problematisk. Vissa anslutande frågor tas upp senare (avd. 4.1).

3.10 Utvecklingen efter 15 år

Robins (1966:69–70) gör en intressant reflektion när han jämför livsloppet för ett barnpsykiatriskt material med utfallet för en kontrollgrupp. Den senare var ungefär som i klientelundersökningen förskjuten mot lägre inkomst- och yrkesstatus, många bodde i slummiljö. Kravet på "god anpassning" för kontrollgruppen var inte högt satt: barnen skulle inte ha förekommit bland den psykiatriska klinikens patienter, inte gått om en

klass i grundskolan, inte relegerats från den eller överförs från grundskolan till en "correctional institution". De fick inte ligga under 80 i IK. Ca 30 år senare visar de i många avseenden en förvånande god anpassning också om man jämför dem med andra, betydligt bättre lottade grupper. "Perhaps social scientists have concentrated on the difficulties of predicting deviant behavior to the exclusion of recognizing how well they can predict conforming behavior." Robins har stöd i sina data men man noterar att kontrollgruppen ingalunda har gått helt fri från poliskontakter. Ingen har tydligen suttit i fängelse, men 22 % har varit utsatta för en polisingripande (ej trafikmål) (Robins, 1966:47-48), en siffra som kan förefalla en avlägsen iakttagare relativt hög. Kombinationen av den siffran med en allmänt (socialt, ekonomiskt, medicinskt) god anpassning aktualiserar frågan vilken vikt man skall tillmäta poliskontakt och lagbrott i en totalvärdering av en livssituation, och om vi låter dem bli alltför betydelsefulla, kanske därför att vi inte undersökt, eller håller aktuellt för oss hur vanliga de är i ett tvärsnitt av den manliga befolkningen.

Den senare synpunkten förtjänar att hållas i minnet när vi något går in på klientelundersökningens kontroll- (K) material och dess beteende efter fyllda 15 år. Återfallsdata för debut (B) gruppen och uppgifter om lagöverträdelser inom K-gruppen har tidigare presenterats i det första betänkandet (Hellberg, 1971). I det följande skall endast två enkla mått på kriminalitet i anslutning till tidigare redovisningar, främst i avdelning 3.7, tas upp.

Först, hur många blir överhuvud kända för lagbrott före 21 år? Kontrollgruppens 95 pojkar kan alla följas så långt. 21 av dem har begått brott före 21 år, dvs. 22 %. En lämpligare beräkningsmetod är att utesluta de 4 som debuterat före 15 år, det återstår 91 av vilka 17 debuterat före 21 år, eller 18,7 %. Standardisering (se avd. 3.11) påverkar, oväntat nog, siffran mycket litet, det standardiserade värdet blir 18,1 %.

I något avrundade tal, 5 % av en kohort

(generation) debuterar före 15 år, av de 95 % som återstår faller en andel på 18 % = 17 % av hela kohorten, ut mellan 15 och 21, dvs. i allt mellan 11 och 21 år något över 20 %. Tillskottet efter 15 år är betydligt större än det som kommit före den åldern. Resultatet är självklart i behov av kontroll; med den nya uppläggnings av polisstatistiken bör det gå lätt att få fram data kohortvis för stora material. K-gruppen är för liten för att ge annat än grova skattningar, det nyss angivna värdet 18 % har ett medelfel på 4-5 %. Det är alltså möjligt att den totala andelen brottsdebutanter 11-21 år ligger under 20 %, den kan också ligga något över 25 %.

En andel på 1/4-1/5 kända för brott före 21 år förefaller vid första påseendet hög; den ger å andra sidan en viss överensstämmelse med den nyss citerade amerikanska undersökningen (som dock arbetade med mycket längre uppföljning). Den förut påvisade relationen mellan tidig respektive sen debut inom intervallet 11-15 år (avd. 3.7) och senare utveckling leder till en förmodan att de som debuterar *efter* 15 år skall vara mer godartade, mindre persistenta lagöverträdare än de som debuterat före 15 år, men nu tillgängliga uppgifter medger ingen egentlig prövning av antagandet. Man kan för K-gruppen göra samma granskning som för B-gruppen: hur många är kända för kriminalitet mellan 18 och 21 år? Av de 91 pojkar i K-gruppen som ej debuterat före 15 år har 7 begått brott mellan 18 och 21, dvs. 8 %. Siffran ändras inte nämnvärt om hela K-gruppen, inklusive de 4 pojkar som debuterade före 15 år, tas som utgångspunkt. Såvitt materialet låter oss bedöma är detta risknivån inom befolkningen. Standardisering så att socialgruppstillhörighet etc. överensstämmer med befolkningens kan möjligen minska siffran något.

Ytterligare ett annat mått är andelen som varit institutionsplacerade någon gång mellan 18 och 21. För de 186 B-fall som kunnat följas är antalet 27 eller 14,5 %, för de 91 K-fall som är fria från lagöverträdelse före 15 år är samma tal 4,4 %, tas alla 95 K-fallen med blir siffran 5,3 %.

Slutresultatet är följaktligen att B-gruppen har en påtagligt höjd risknivå jämfört med K-gruppen när det gäller förhållandevis persistent och allvarlig kriminalitet, och att en undersökning som tar en känd debutantgrupp som startpunkt därför kommer att arbeta med ett material som är "anrikat" på fall som är eller blir gravare. För pojkar som vid 15 år är kända av polisen är risken att mellan 18 och 21 år också komma i konflikt med lagen omkring 40 %, för pojkar som inte blivit kända före 15 år är risken något mindre än 10 %; risken att bli institutionsplacerad är omkring 15 % respektive 5 %. Av en kohort (generation) debuterar fler efter än före 15-årsdagen även om man begränsar sig till debuter före 21 års ålder, det finns inga klara tecken på att riskrelationerna ändrar sig mycket när man går till de allvarligare symptomen och reaktionerna, men underlaget är otillräckligt för noggrannare analys.

Och riskrelationen B-grupp/K-grupp är inte högre än 3–5. Eftersom endast ca 5 % debuterat vid 15 års ålder blir beteendet hos resten, de som icke gjort sig kända före 15 år, i hög grad avgörande i den fortsatta utvecklingen, deras "bidrag" till senare brotts- och institutionsklientel bör vara väsentligt större, trots den lägre risken. Detta talar för att följa K-gruppen med uppmärksamhet; i efterhand kan man endast beklaga att den inte gjordes större. I framtida forskning bör den prospektiva eller kohortmetoden användas (Mac Mahon, Pugh & Ipsen, 1960:44–49), dvs. ett stickprov pojkar (ev. båda könen) väljes ut innan någon kriminalitet kan vara aktuell, i tidig skolålder eller förskoleålder, och följs genom tonåren och vidare. Med den frekvens brottsdebut som kan utläsas av här redovisade data är ett sådant förfarande knappast slösaktigt, särskilt om hänsyn tas till de metodiska vinster som det innebär i andra avseenden.

3.11 Exempel på standardisering

Hur kontrollgruppen kan användas för att ge en bild av förhållandena i den totala befolkningen av stockholmspojkar och deras famil-

jer kommer i det följande att belysas med 4 exempel. Avsikten är endast att illustrera standardiseringsmetoden och ge en känsla för de förskjutningar som kan ske genom standardisering. Både metodiskt och sakligt behöver resultaten sättas in i ett större sammanhang men den uppgiften får anstå till senare kapitel, med början i kap. 4. En aspekt på det som nu behandlas är att det kan tjäna som en kontroll på metodiken, och också i blygsam skala, i det att befolkningsvärden är kända för 2 av de 4 variablerna.

Dessa är

- (1) Förekomst av *socialhjälp* någon gång under år 1959
- (2) Förekomst av *trångboddhet*, dvs. mer än 2 personer per rum, exklusive kök
- (3) *Intelligenskvot* (IK) enligt Terman–Merrill
- (4) Faderns och moderns (motsvarande) sammanräknade *inkomst* enligt taxering till statlig inkomstskatt

För (1) och (2), men ej (3) och (4), finns möjlighet till kontroll med oberoende data.

Standardiseringen innebär att strata-specifika medeltal (eller proportioner) $\bar{x}_1, \bar{x}_2, \dots, \bar{x}_8$ multipliceras med respektive stratums andel av standardbefolkningen enligt tabell 3.2.2; det standardiserade medeltalet \bar{x}_s får ur

$$\bar{x}_s = 0,312\bar{x}_1 + 0,072\bar{x}_2 + \dots + 0,036\bar{x}_8 \quad (3.11.1)$$

\bar{x}_s kan jämföras med det direkt erhållna (ostandardiserade) medeltalet för kontroll-

Tabell 3.11.1 Förekomst av socialhjälp och trångboddhet i debutmaterialet (B) och kontrollmaterialet (K)

	B	K	Oberoende	
			Direkt	Standard. uppgift
	\bar{x}_B	\bar{x}_K	\bar{x}_s	
% socialhjälp	20,3	16,8	12,1	8,9
% trångbodda	20,8	17,9	15,7	20,5
	(N = 192)		(N = 95)	

gruppen, \bar{x}_K , och medeltalet för debutgruppen, \bar{x}_B . Resultatet redovisas först för variablerna (1) och (2), tabell 3.11.1.

De oberoende uppgifterna är hämtade ur *Statistisk Årsbok för Stockholms Stad* (socialhjälp) samt ur en redogörelse för 1960 års Folk- och bostadsräkning (Stockholms Stads Statistiska Kontor, 1965:225). Befolkningsavgränsningen är inte exakt densamma eftersom alla barn ingår i de officiella uppgifterna, ej endast 11–15 år. I fråga om socialhjälp innebär standardiseringen ett närmande till den officiella uppgiften, för andelen trångbodda är det den direkta (ostandardiserade) proportionen som ligger den oberoende uppgiften närmast, här är dock standardiseringens effekt ringa. I bägge fallen ligger standardiserat värde inom medelfelgränsen från den oberoende, officiella, uppgiften.

För intelligenskvot utfaller beräkningarna som framgår av tabell 3.11.2.

Det skall anmärkas att hopslagningen av prov- och huvudundersökningsmaterialen till en K-grupp är något diskutabel, eftersom det föreligger en medeltalsskillnad på nära 6 IK-poäng. Standardiseringens effekt är som synes inte stor; det betyder i sin tur att den del av variansen i avseende på IK som faller mellan strata är rätt begränsad i jämförelse med den som faller inom strata; 7 % av totala variansen är mellan-stratavarians. En mera renodlad yrkes- eller socio-ekonomisk stratifiering hade möjligen gett en större andel mellan-stratavarians; till denna fråga återkommer vi i kap. 7.

Ett på det hela taget oväntat resultat är en

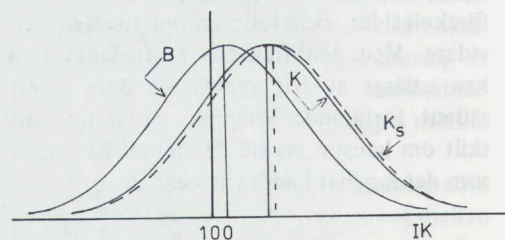
Tabell 3.11.2 Intelligenskvot enligt Terman–Merrill i debutmaterialet (B) och kontrollmaterialet (K)

	B	K	
		Direkt	Standard.
	\bar{x}_B	\bar{x}_K	\bar{x}_s
IK, medeltal	103,4	111,9	113,0
IK, standardavvikelse	15,0	16,7	—
	(N = 192)	(N = 95)	

skillnad mellan B- och K-grupp som kan anses statistiskt säkerställd. Hur stor (eller liten) den är kan också illustreras med diagrammet nedan (fig. 3.11.1) som återger relationen mellan B-grupp, K-grupp och standardiserad K-grupp. Diagrammet är skalenligt utom att standardavvikelserna approximerats något.

Förhållandena har idealiserats genom antagande av strikt normalfördelning. Med den observerade skillnaden mellan B-grupp och standardiserad K-grupp (= befolkningen av pojkar) och de angivna spridningsvärdena kan man beräkna teoretiska frekvenser, exempelvis andelen under IK = 100, för B-grupp och befolkning. De blir 40,9 % respektive 22,4 %, vilket ger en relativ risk på 1,8; pojkar under den angivna IK-gränsen har nära dubbla normalrisken att debutera före 15 år. En alternativ beräkning med samma metod som för låga inkomster ger ungefär samma resultat, en riskrelation på 1,6 för pojkar med IK under 100. I stort sett avgränsar skiljelinjen samma andel av befolkningen som låginkomstgränsen, och ger, som kommer att framgå, samma relativa risk. Intelligensskillnaderna återkommer i avdelning 7.2.

Analysen av inkomstdata stöter på flera svårigheter, här må bland annat påpekas, att det i flera fall är besvärligt att avgöra om två personers inkomster skall sammanräknas vid oklara samboendeförhållanden. Inkomst- och prisutvecklingen medför skillnader mellan provundersökningen (omkring 1959) och

B = B-grupp
K = K-grupp
K_s = Standardiserad K-grupp

Figur 3.11.1 IK-fördelningar i debutmaterial (B) och kontrollmaterial (K, K_s)

huvudundersökningen (1960–1963) som kräver korrigeringar.

För K-gruppen (prov- och huvudundersökning tillsammans) är medelinkomsten 17 000 kronor, det standardiserade medeltalet blir 19 000 kronor. Emellertid är det aritmetiska medeltalet mindre lämpligt för att beskriva inkomstfördelningar; medianvärden lånar sig å andra sidan inte till standardiseringsoperationer lika lätt. För att kunna ge en bättre beskrivning av inkomstförhållandena, och åstadkomma jämförbarhet mellan tidigare och senare inkomstdata, har en indelning i 3 inkomststrata skett, "låg inkomst", "normal inkomst" och "hög inkomst". Gränserna är så dragna att omkring 50 % av befolkningen kommer i mellanskiktet. Vidare har inkomstgränserna satts något lägre i provundersökningsmaterialet under hänsynstagande till prisutvecklingen. Efter denna justering försvinner skillnaderna mellan prov- och huvudundersökningen i avseende på andelen i det lägsta stratum, det kvarstår skillnader för mellan- och högsta stratum. Sedvanliga standardiseringsberäkningar kan genomföras på dessa fördelningar, resultatet återges i tabell 3.11.3.

Resultaten kan summeras i 3 punkter, vilka i senare kapitel blir föremål för mera

Tabell 3.11.3 Inkomstfördelning i debutmaterial (B) och kontrollmaterial (K)

	B	K	
		Direkt	Standard.
	\bar{x}_B	\bar{x}_K	\bar{x}_s
"Låg inkomst" 0/12000; 0/14000 ¹	36,7 %	29,8 %	21,9 %
"Normal inkomst" 13000/22000; 15000/24000	54,8	50,0	50,7
"Hög inkomst" 23000/-; 25000/-	8,5	20,2	27,4
	100,0 %	100,0 %	100,0 %
	(N = 188)	(N = 94)	

¹ Gränserna gäller prov- resp. huvudundersökningen.

ingående diskussion.

(1) Det lägsta inkomststratum har högre risk; relativa risken p_i/p_0 kan skattas till 1,7.

(2) I alla strata är det en liten minoritet som faller ut som debutanter.

(3) Nära 2/3 av alla debutanter kommer från familjer med "normala" eller "höga" inkomster.

3.12 Diskussion

Klientelundersökningens urvalsförfarande, och konstruktionen av B-grupp (kända debutanter i tillgreppsbrott) och K-grupp (pojkar icke kända för brott vid uttagningen) har behandlats i detta kapitel och setts ur två aspekter. Den ena är formell och teknisk: hur kan slutsatser dras om befolkningen av pojkar 11–15 år i Stockholm, kan risker och riskrelationer (relativa risker) beräknas? Vilka speciella frågor aktualiseras, om man vill studera åldersfaktorn? Någon summering skall inte göras på den punkten; en metod har anvisats för att komma tillbaka till befolkningen och i grova drag bestämma risker.

Den andra aspekten har varit ett intresse för den sakliga innebörden av de skillnader mellan strata i avseende på debutrisk som kunnat konstateras. I centrum har stått å ena sidan socio-ekonomisk status, eller med sedvanlig svensk terminologi, socialgrupp, å andra sidan familjetyp och betydelsen av splittrad familj. Båda är mångomskrivna i litteraturen och ett tillstånd av falsk konsensus har förelegat, dvs. vi har trott att deras roll är definitivt klarlagd och så evident, att nya studier inte behövs. Klientelundersökningens uppläggning är påverkad av den åsikten. En inventering av nyare undersökningar har snabbt avslöjat att enigheten forskarna emellen är en chimär, varken den socio-ekonomiska eller familjefaktorn ger pålitligt samma utslag i olika material.

Om det finns stöd för motsatta uppfattningar i forskningen är i allmänhet inte mycket vunnet med att presentera ytterligare ett resultat; vare sig det talar för den ena eller den andra uppfattningen blir dess marginella bidrag obetydligt och forskningsläget

ändras inte, ovissheten består. Endast en metodisk eller teoretisk förnyelse, och ett försök att förklara *varför* resultaten har blivit olika, kan bryta dödläget. I förevarande fall kan man tänka sig flera angreppspunkter, av vilka några kan prövas med det existerande materialet och kommer att användas i den senare analysen.

Det är lättare att förstå hur en effekt av socio-ekonomisk nivå kan visa sig exempelvis för officiellt registrerad brottslighet och försvinna med självregistrerad brottslighet, om den inte var stark ens i det första fallet. Hirschi (1969:74, 81) har tagit upp den möjligheten och den bör uppmärksammas också för svenskt materials vidkommande. Frågan är, hur starka är de associationer vi funnit mellan kriminalitetsrisk och stratifiering, och vilka utvärderingsnormer kan tänkas.

En annan möjlighet är att samvariationen mellan två fenomen kan påverkas av ett tredje. Om två variabler, av vilka den ena är socio-ekonomisk nivå, tillsammans bestämmer kriminalitetsrisken, vad händer i en grupp eller ett lokalt samhälle, där den andra variabeln ligger på ett genomsnittligt högt (kriminalitetsbefrämjande) värde. Kommer det att påverka "synbarheten" av den första relationen, mellan socio-ekonomisk nivå och kriminalitet? Vi har med andra ord att göra med ett interaktionsproblem i statistisk mening, och även den frågan skall senare beröras, dock utan anspråk på att leverera en slutlig lösning.

4.1 *Aspekter på riskdata*

Det yttersta ändamålet med all statistisk analys av data över lagöverträdare, deras miljö och personlighet, är att få klarhet över orsakssammanhangen. Det är välkänt, och kräver ingen ytterligare kommentar, att starka statistiska samband inte nödvändigt visar på en motsvarande direkt orsaksrelation. Det har å andra sidan framhållits som en tumregel i epidemiologisk analys att ett svagt statistiskt samband sällan är i stånd att leda fram till en verkligt fruktbar hypotes (MacMahon, Pugh & Ipsen, 1960:40); även om det är en regel som endast skall accepteras med vissa reservationer innehåller den en kärna av sanning och det är därför angeläget att värdera styrkan av de samband kriminologiska undersökningar kan belägga. I avdelning 3.12 framhölls också att den diskrepans som uppträtt mellan olika undersökningar i avseende på vissa faktorer relation till kriminalitet, främst samhällsklass (yrke) och familjetyper, lättare låter sig förklaras om det genomgående är fråga om svaga samband. För de läsare som har någon förtrogenhet med korrelationsräkning kan förhållandet illustreras med det fall, att vi i två material finner korrelationerna $+0,05$ och $-0,07$ respektive, säg mellan ett kriminalitetsindex och en miljövariabel. Sambanden har olika tecken; i det ena materialet är ett högt värde på miljövariabeln en negativ faktor, i den andra en positiv. Även om vi kan bortse från

slumpfel, dvs. har mycket stora material, skulle vi knappast bedöma skillnaden som förbryllande, i båda materialen är kriminalitet och miljö väsentligen oberoende; den nyansskillnad som uppkommit kan vara ett verk av sekundära faktorer eller "störningar".

Det bör understrykas att när det i fortsättningen talas om starka och svaga samband menas därmed något annat än att sambandet är "signifikant" eller "statistiskt säkerställt" i betydelsen större än vad som kan uppkomma genom slumpmässig dragning ur en befolkning, där de två egenskaperna är statistiskt oberoende. Om signifikanta samband kommer att föreligga eller ej är självklart också avhängigt av hur stora stickprov som står till buds.

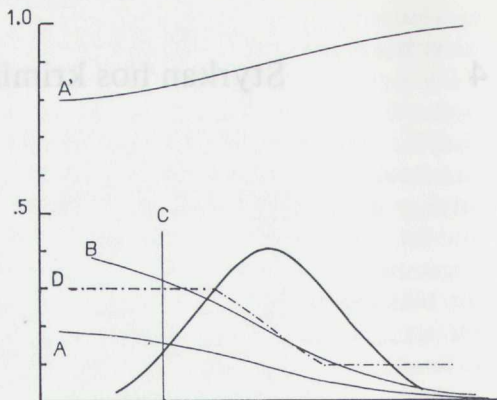
I det föregående har en mycket enkel beräkningsmetod använts som har den fördelen att den kan appliceras på många publicerade undersökningar som framgått av föregående kapitel (främst avd. 3.5 och 3.6). Tekniken att jämföra en kategoris relativa storlek inom en särgrupp (brottsdebutanter, institutionsklientel etc.) med samma kategoris relativa andel av totalbefolkningen (som innehåller en viss andel devianta) eller en befolkning ur vilken de devianta tagits bort, är naturlig och har utnyttjats av många författare. Om det är folkräkningssiffror som tjänar till jämförelsematerial har man gått den första vägen och så har också skett i de

analyser av Klientelundersökningen som hittills presenterats. Om den devianta gruppen är liten i förhållande till totalbefolkningen, dvs. den genomsnittliga risken låg, kommer de bägge sätten att skapa en jämförelsebefolkning att ge praktiskt taget identiska resultat. Blir det devianta beteendet vanligare, ökas diskrepansen. Det är klokast att undvika beteckningen "normalgrupp" eller "normalbefolkning" eftersom den är dubbeltydig, å ena sidan en på "normalt sätt" utvald grupp, eller befolkningen den väljs ur, genom ett ordinärt samplingförfarande utan hänsyn till den avvikande egenskapen, å andra sidan en grupp eller befolkning som endast innehåller "normala individer" i betydelsen icke-avvikande, friska, etc. I fortsättningen används *totalbefolkning* för att beteckna det första fallet, en befolkning som innehåller sin givna andel devianta fall. Befolkningen kan vara begränsad i andra avseenden, exempelvis genom att endast pojkar i åldern 11–15 år tas med. För det andra fallet används beteckningen *restbefolkning*.

Som redovisats i avd. 3.2 och 3.3 kan riskrelationer (relativa risker) p_i/p_0 mellan risken i kategori eller stratum i och genomsnittsriskerna i totalbefolkningen beräknas. Man får riskrelationer som kan uppgå till 2, eller i några fall 3 gånger genomsnittsriskerna i hårt belastade strata; på motsvarande sätt har gynnade strata en riskrelation som kan vara 0,5 gånger genomsnittsriskerna. Vi kan kalla detta en *statistisk effekt*, fortfarande utan att däri inläsa en kausalrelation, och frågan blir, är den statistiska effekten svag eller stark?

4.2 Risk och gruppkillnader

Frågan hur skillnader mellan en deviant grupp (B-gruppen i Klientelundersökningens terminologi) och totalbefolkningen, eller stickprov ur totalbefolkningen, skall bedömas kan först angripas genom att gå tillbaka till riskförhållandena i totalbefolkningen med hjälp av några tänkta fall, av vilka åtminstone ett par kan anses någorlunda realistiska. De är representerade i figur 4.2.1

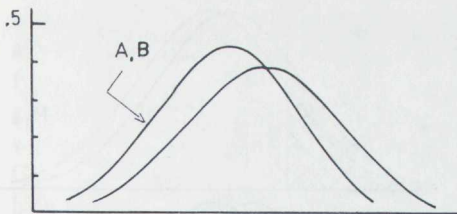
Figur 4.2.1 Riskmodeller

som fyra riskkurvor A, B, C och D (den femte, A', är en spegelbild till A). I diagrammet är också inlagt den tänkta fördelningen av den egenskap som är associerad med risken, och vars statistiska effekt skall bestämmas. Vi kan tänka oss att egenskapen är intelligenskvot (IK) som är normalfördelad i befolkningen, den klockformade frekvenskurvan talar om hur stor andel som har ett IK-värde i ett visst intervall, exempelvis 90–94. De fyra riskkurvorna, av vilka C är ett extremfall, talar om hur stor risken är för en person med det angivna IK-värdet att komma i den devianta gruppen, att bli brottsdömd, bli föremål för straff- och frihetsberövanden e. d.

Modell A innebär att risken ligger nära 0,20 vid extremt låga värden på den undersökta variabeln, i exemplet IK, för att sjunka till 0,01 vid extremt höga värden. Totalt faller 10 % ut i den devianta gruppen ($p_0 = 0,10$). Modell B är en uppförstoring av A, på varje IK-nivå är risken exakt den dubbla jämfört med A; $p_0 = 0,20$.

Kombinationen av en riskmodell och frekvenskurvan ger nya frekvenskurvor, den devianta gruppens fördelning i avseende på IK, och om man så vill, restbefolkningens fördelning. Den förra, tillsammans med den ursprungliga frekvenskurvan för totalbefolkningen, är återgiven i figur 4.2.2.

Resultatet för den devianta gruppens medeltal och relativa fördelning på olika IK-

Figur 4.2.2 Riskmodeller A och B: Resultande fördelning

nivåer blir exakt detsamma med modell B; de två restbefolkningarna (som ej visas i diagrammet) blir däremot något skiljaktiga. Om standardavvikelsen (σ) i totalbefolkningen tas som enhet ($\sigma = 1$) och medeltalet sättes $= 0$ blir medeltalet i den devianta gruppen $-0,46$, dess standardavvikelse något mindre än befolkningens. Till detta kan läggas den anmärkningen att riskmodell D ger ungefär samma resultat både i avseende på medeltal och spridning. Man kan utgå från att riskkurvor av den gradvist fallande typ, till vilken A, B och D hör, och som är den vi kan vänta oss i verkligheten, skall leda till att en egenskap som är normalfördelad i befolkningen också blir i det närmaste normalfördelad i den devianta gruppen, med en standardavvikelse som endast måttligt skiljer sig från befolkningens. På den sistnämnda punkten kan noteras att empiriska material ofta tycks ge små skillnader i spridning i deviant grupp och befolkning, så är fallet med IK i Klientelundersökningen (tabell 3.11.2); hos Jonsson (1967:200) är den något större, ungefär av den storlek som riskmodellerna A, B eller D ger.

Modell C ger naturligtvis helt andra resultat men innebär också ett helt orealistiskt idealfall, att risken är 1 för alla värden under den markerade gränsen, 0 för alla värden över gränsen med en knivskarp övergång. Den ger en mycket sned fördelning av den devianta gruppen, dess medeltal ligger nära två standardavvikelser under befolkningens; den förra är här i hög grad utseparerad från den senare.

Det faktum att kurvorna A och B ger samma fördelning av den devianta gruppen

innebär endast en bekräftelse av den tidigare behandlade metoden att beräkna relativ risk (avd. 3.3). Eftersom riskerna för varje given nivå av den undersökta variabeln (t. ex. IK) i modell B erhållits genom fördubbling av samma värde enligt modell A, blir relativa risken, förhållandet p_j/p_0 , oförändrat, liksom relativa andelen i den devianta gruppen med IK-värden under en viss nivå, eller inom ett visst intervall.

I forskning som gäller sjukdom, avvikande beteende eller dödlighet är det fara att man tappar ur siktet den motsatta aspekten, chansen att undgå sjukdom, att inte bli känd för avvikande beteende, att överleva. Vad som är, eller kan synas vara en stark effekt på dödsrisken innebär en mycket liten skillnad på överlevandesannolikheten, om dödsrisken normalt är låg. Något liknande gäller debutrisker på den nivå som kan förutsättas för stockholmspojkar 11–15 år, dvs. omkring 0,05. Förhållandet illustreras med kurvan A' i figur 4.2.1 som visar "överlevelsesannolikheten" för riskmodell A; värdena i A' är skillnaden mellan 1 och värdet i A. Det kan tyckas självklart att det är brottsdebut, inte motsatsen, som är det problematiska och föremål för riskberäkningar men ur statistisk synpunkt är de två utfallen likställda. Och sakligt är det viktigt att också de värst utsatta delarna av en befolkning, de där relativa risken är störst, fortfarande kan ha en risk som ligger under 0,5, det är en omständighet att hålla i minnet när man kommer in på resonemang om "determinism" eller rent av "predestination", liksom vid många tillämpningar för prediktion. Med undantag för det utopiska fallet C sätter oss ingen av riskmodellerna i fig. 4.2.1 i stånd att ställa prognos på deviant beteende i den meningen att den låter oss urskilja en kategori, för vilken vi förutsäger deviant beteende och får rätt oftare än vi får fel.

4.3 En utvärderingsnorm

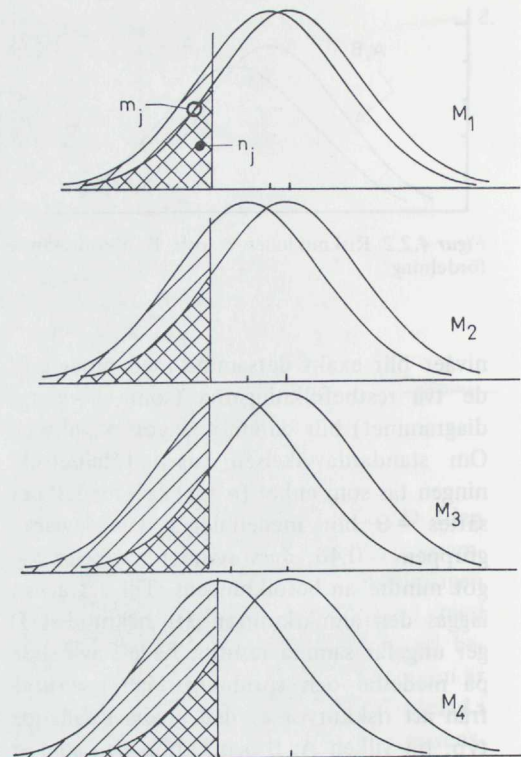
Det vållar ingen svårighet att peka ut fall C som överlägset de andra i betydelsen säker prognos, men i övrigt förefaller det inte lätt

att genom en besiktning av riskkurvor avgöra vilken variabel som har den starkaste effekten. Man kan tveka om fall D skall anses mera lovande än fall B, det senare ger en större variation i risk, kurvan börjar på en högre nivå och slutar på en lägre än D. Å andra sidan ger D en bättre definierad kritisk zon, där risken förändras.

I detta läge är den naturligaste lösningen att se på resultatet, hur väl den devianta gruppen blir utskild från totalbefolkningen. I det följande betraktas deviant grupp och den totalbefolkning ur vilken den selegerats som två normalfördelade material med lika spridning och med samma yta (= 1) under frekvenskurvan. Standardavvikelsen sättes likaledes till 1. Överväganden som kort redovisats i föregående avdelning talar för att det inte är orimligt att arbeta med den förutsättningen för de fall då man över huvud har en kontinuerlig och någorlunda normalfördelad förklarande variabel (av typ IK) att tillgå, men läsaren rekommenderas att betrakta konstruktionen som ett tänkt, fiktivt fall, vars enda syfte är att ge en hållpunkt för värdering av statistiska effekter. Den kommer som sådan att användas också för prediktiva eller förklarande egenskaper som har karaktären av attribut eller kategoriska data, exempelvis förekomst av trångboddhet, oavsett graden, eller förekomst av socialhjälp, oavsett storlek.

I figur 4.3.1 visas fyra grader av separation mellan deviant grupp och totalbefolkning betecknade M_1 , M_2 , M_3 och M_4 . De kan karaktäriseras på flera sätt, genom medeltalsdifferensen (måttenheten är fortfarande σ , som är lika i de två fördelningarna), genom den del av den totala variansen, med deviant grupp och totalbefolkning hopsplagna och betraktade som likstora material, som faller mellan materialen, eller med kvadratroten ur nyss angivna variansförhållande, vilket i viss mån ger ett mått ekvivalent med korrelationskoefficienten. Det kanske bästa sättet att jämföra dem är det enklaste, med det visuella intrycket av diagrammen.

Det kan inte bestridas att M_1 och M_2 innebär mycket svaga samband, och alltså en

Figur 4.3.1 Statistisk effekt: Fyra nivåer

svag statistisk effekt, om M_3 och M_4 kan meningarna kanske vara något mera delade.

Den analysmetod, med relativ risk p_j/p_0 , beräknad ur

$$p_j/p_0 = \frac{m_j}{\sum m} / \frac{n_j}{\sum n} \quad (4.3.1)$$

som använts i kapitel 3, har åskådliggjorts i fig. 4.3.1 genom att gränslinjen lagts in på lika avstånd från befolkningsmedeltalet (-1,0) i

Tabell 4.3.1 Mått på statistisk effekt i fig. 4.3.1

	M_1	M_2	M_3	M_4
Medeltalsdifferens	0,25	0,50	0,75	1,00
Andel varians mellan grupper	1,6 %	5,9 %	12,4 %	20,0 %
Ekvivalent korrelation ¹	0,13	0,24	0,35	0,45

¹ Kvadratroten ur andel varians mellan grupperna.

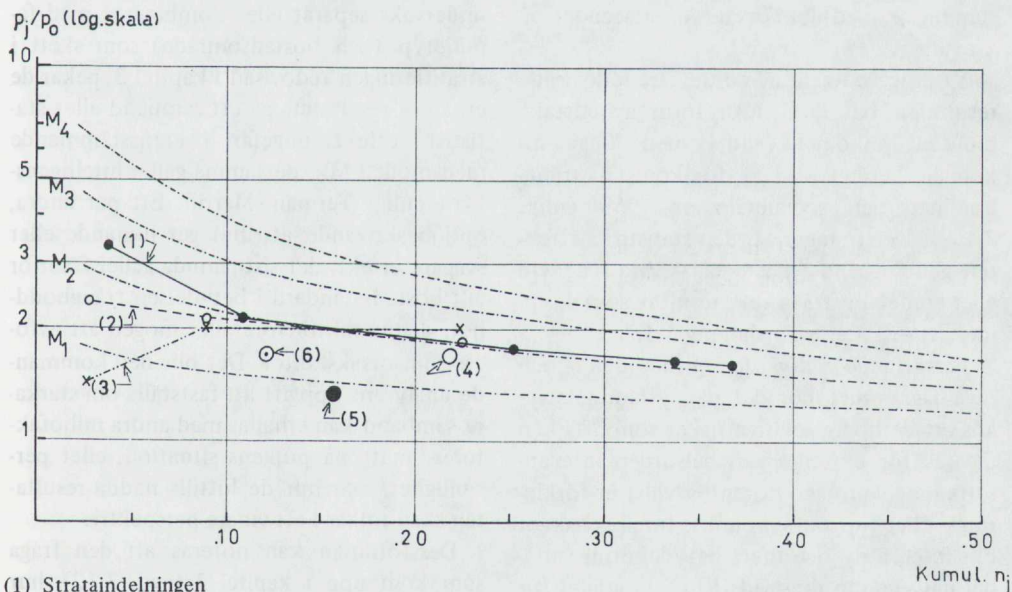
alla fyra fallen. Det betyder att samma andel av befolkningen faller under gränslinjen i alla fyra ($n_j = 15,9\%$); andelen av den devianta gruppen, den vänstra fördelningskurvan, varierar däremot och växer från M_1 till M_4 . Gränslinjen kan givetvis förskjutas; om variabeln är IK kan fastställas hur stor andel av deviant grupp, respektive befolkning, som faller under $IK = 100$ och kvoten dem emellan, och därmed riskrelationen; samma beräkning kan utföras för $IK = 90, 80$ osv.

Det är tydligt att jämförelsevis centralt dragna gränslinjer, nära befolkningsmedeltalet, inte medger så höga kvoter (relativa risker) som gränslinjer dragna på längre avstånd från befolkningsmedeltalet. Om vi liksom tidigare förutsätter att stigande värden på variabeln är förbundna med fallande risk, kommer relativa risken p_j/p_0 under i övrigt lika omständigheter, dvs. för en och samma modell i serien M_1-M_4 , att avtaga med stigande befolkningsandel under gränslinjen. Relativa risken kan varken vara högre än

$\Sigma n/n_j$ eller $1/p_0$. Om befolkningsandelen är 40% (och genomsnittsrisk låg, säg 5%), är högsta möjliga relativa risken $1/0,40 = 2,5$.

I fig. 4.3.2 har sambandet mellan befolkningsandel under gränslinjen i högriskkategorien, och relativ risk för de fyra fallen M_1-M_4 lagts in i form av kurvor, diagrammet ger följaktligen sambandet mellan differentieringsnivå och relativ risk, och betecknas för korthetens skull nivådiagram.

I diagrammet kan olika empiriska resultat föras in och en snabb bedömning av differentierings-, och om man så vill, korrelationsnivå göras. Man kan exempelvis fråga sig om resultaten pekar på en starkare statistisk effekt än M_1 eller M_2 . Några tillämpningar med tidigare framlagda data illustrerar metoden. De åtta strata enligt kap. 3 kan ordnas efter avtagande risk i följden 8 - 5 - 6 - 3 - 7 - 4 - 2 - 1 och delningslinjen först dras mellan stratum 8 och resten (5 + 6 + ... + 2 + 1). I stratum 8 faller 12,0% av B-gruppen, 3,6% av befolkningen, relativa

- (1) Strataindelningen
- (2) Intelligenskvot, metod A
- (3) Intelligenskvot, metod B
- (4) Inkomst
- (5) Trångboddhet
- (6) Socialhjälp

Figur 4.3.2 Riskrelation p_j/p_0 och differentieringsnivå M_1-M_4

riskan $p_j/p_0 = 3,3$. Nästa delning blir $8 + 5/6 + 3 + \dots + 1$, den ger 23,0 % i B-gruppen, 10,8 % i befolkningen under delningslinjen, $p_j/p_0 = 2,1$. Därefter blir delningen mellan strata 6 och 3, frekvenserna 44,4 % respektive 25,2 %, $p_j/p_0 = 1,8$ osv. Det bör observeras att frekvenserna kumuleras nedifrån. Andra varianter är möjliga men förbigås här. De resulterande relativa riskerna har lagts in i nivådiagrammet (serien har avbrutits när n_j går över 50 %).

En annan tillämpning är IK, varav något redovisats i avd. 3.11. Här kan två metoder användas, den första (metod A) innebär att de empiriskt funna medeltalen (standardiserat enligt 3.11.1 för K-gruppen) och spridningsvärden används för att konstruera normalfördelningar och frekvenserna under olika delningslinjer (IK = 80, 90, 100) beräknas från dessa. I den andra metoden (B) används fortfarande en normalfördelning baserad på det standardiserade medeltalet för K-gruppen, medan B-gruppens andelar under 80, 90 etc. räknas direkt. Båda är införda i nivådiagrammet, metod A ger bättre överensstämmelse med det förväntade utseendet på kurvan.

Ytterligare några av de tidigare redovisade resultaten har lagts in i form av enstaka punkter, inkomst (andel med "låga inkomster" enligt 3.11.3), förekomst av trångboddhet och socialhjälp år 1959 enligt 3.11.1. Det framgår att den statistiska effekten genomgående måste sägas vara svag, vid eller under nivå M_2 , ett resultat som kommer att diskuteras i avdelning 4.4.

Beträffande utvärderingsmetoden och nivådiagrammet bör det på nytt understrykas att de högre relativa risker som ofta kan påvisas för extrema variabelvärden inte ansetts innebära någon egentlig vinst ur förklarings- eller prognossynpunkt. Intelligenskvot blir inte en ny och mera betydelsefull variabel när gränsen dras vid IK = 80 i stället för IK = 90 eller 100. Man bör också observera att extrema gränsdragningar, som medför att en mycket liten del av befolkningen faller i den undre, högriskkategorin, också leder till att en förhållandevis liten del av den devian-

ta gruppen kommer från samma kategori; högre relativ risk (p_j/p_0) är förenad med lägre andel $m_j/\Sigma m$ och i den meningen lägre andel förklarad av det devianta beteendet. Skulle man ha att göra med högre värden på P_0 , dvs. ett deviant beteende som är vanligare, kan en jämförelse mellan deviant grupp och restbefolkning vara mer befogad. Omräkningar mellan de bägge metoderna kan lätt ske om man känner P_0 , de torde i förevarande fall sakna betydelse. Vid jämförelse deviant grupp – restbefolkning kan effekten ej längre tolkas som risk relativt till genomsnittsrisk.

4.4 Statistisk effekt i den kriminologiska litteraturen

Det har tidigare visats att socialgrupp och familjetyp (hel kontra splittrad familj) tagna var för sig har ett samband med brottsdebut som är ungefär så starkt som i många andra kriminologiska undersökningar (avd. 3.5 och 3.6), det fanns ingenting som tydde på att klientelundersökningen intar en särställning. Vare sig socio-ekonomisk nivå (socialgrupp) undersöks separat eller kombineras med familjetyp (och bostadsområde) som skett i stratifieringen redovisad i kapitel 3, pekar de erhållna resultaten på ett samband eller statistisk effekt ungefär överensstämmande med modell M_2 , detsamma gäller intelligenskvot enligt Terman–Merrill. Ett par andra, miljöbeskrivande attribut ger liknande eller svagare effekt, det sistnämnda gäller framför allt bostadsstandard i betydelsen trångboddhet, denna faktor förefaller mögen att avfö-ras som orsaksfaktor. Det blir den kommande analysens uppgift att fastställa om starkare samband kan erhållas med andra miljöfaktorer, mått på pojken situation, eller personlighet, och hur de hittills nådda resultaten skall tolkas i ett vidare perspektiv.

Dessförinnan kan noteras att den fråga som kom upp i kapitel 3 (avd. 3.12), hur motstridiga resultat rörande effekten av socio-ekonomisk status på kriminalitet skall förklaras, fått ett svar; i varje fall har en delförklaring blivit uppenbar. Socio-ekonomisk nivå kan ge olika utslag därför att

utslaget, den statistiska effekten, nästan aldrig är starkt, eller uttryckt på annat sätt, det rör sig om måttliga svängningar kring en genomsnittligt låg korrelation. Detsamma gäller intelligenskvot, också en punkt där meningarna varit delade. Det empiriska underlaget för detta påstående finner läsaren i avdelningarna 3.5, 3.6, 3.11 samt 4.3.

Klientelundersökningen opererar i ett slags mellanregion, med officiellt känd brottsdebut bland pojkar som sällan varit föremål för institutionsplacering före brottet och sällan blir det på grund av debutbrottet. Den gränsar "nedåt" till undersökningar av självrapporterad brottslighet, upptäckt och oupptäckt, "uppåt" till studier av grupper utsatta för långtgående sanktioner och institutionsplacering före eller vid undersökningen.

Det har framgått av den tidigare framställningen (kap. 3), att material med självrapporterad kriminalitet många gånger (men inte undantagslöst) ger en kriminalitetsfrekvens eller intensitet som är oberoende eller praktiskt taget oberoende av socio-ekonomisk status och familjetyp, och detta negativa fynd har betonats både av Hirschi (1969:66–75; 242–243) och av Nye (1958: 23–33; 41–48). Båda författarna tar sedan fram andra relationer som de finner mera värda att diskutera, och som de anser ger stöd för den teori de bägge ansluter sig till (den s. k. kontrollteorin). Med självdeklarerad brottslighet blir en annan statistisk presentationsteknik naturlig som inte låter sig direkt passas in i nivådiagrammet. Man kan emellertid se av de korrelationskoefficienter som Nye presenterar rikligt och Hirschi mera sparsamt att även dessa tolkbara (och statistiskt säkerställda) samband genomgående är svaga; korrelationerna går sällan över 0,30 och ligger ofta under 0,20.

Något annorlunda ställer sig saken med institutionaliserade och starkt belastade material. Jonssons Skå-material har tidigare nyttjats som jämförelsepunkt och innehåller ytterligare resultat av intresse i detta sammanhang. Den statistiska effekten av miljövariabeln är högst varierande, men några ger

utslag på en högre nivå än klientelundersökningens material; inkomst (Jonsson, 1967:136) om inkomster under 10 000 kronor skiljes från resten, förekomst av socialhjälp (Jonsson, 1967:138) och splittrade hem (Jonsson, 1967:130). För dessa egenskaper är effekten starkare än t. o. m. modell M_4 i figur 4.3.2.

Förbluffande starka effekter finns redovisade i makarna Gluecks' (1950) klassiska *Unraveling Juvenile Delinquency*, där den devianta gruppen är ett institutionsklientel. Som exempel kan nämnas en bearbetning grundad på familjesammanhållningen ("cohesiveness of family", ej distinktionen fullständiga—brutna familjer). Av den devianta gruppen hade 24,7 % en familj utan sammanhållning men endast 0,8 % av kontrollgruppen. Även om här jämförelsen är mellan deviant grupp och restbefolkning, ej totalbefolkning, måste relativa risken vara mycket hög (Glueck & Glueck, 1950:115). Utom den vanliga delförklaringen att familjesituationen påverkat reaktionen på brott, kan andra faktorer ha gjort sig gällande, också felkällor; vetskapen om pojken öde kan möjligen ha påverkat bedömningen av familjen.

Betydelsen av starka effekter, även om de endast uppträder för speciella material, ligger bland annat däri att de avlägsnar misstanken att de ingående variablerna är så påverkade av slumpmässiga observations- och mätfel att de överhuvud ej kan ge några påtagliga samband eller korrelationer. Den misstanken kan annars inte avfärdas som fullkomligt obefogad. Ett villkor är givetvis att inte särskilda, med utfallet korrelerade fel uppträder, som eventuellt i fråga om familjesammanhållning nyss.

4.5 Varierande effekt i hög- och lågriskmiljöer

Även om svaga statistiska effekter lätt kan försvinna eller byta tecken kvarstår att en tredje faktor, eller ett komplex av faktorer som rubriceras som en tredje faktor, kan förändra sambandet mellan en given miljö-

eller personlighetsegenskap och kriminalitet. I det följande skall en förklaring till förändrings samband diskuteras som förefaller att ha sannolikhetsskäl för sig men som inte utesluter andra förklaringar.

Den kan demonstreras med riskkurvorna i fig. 4.2.1. Av dessa var två, A och B, likformiga, B erhöles ur A genom att *multipliera* varje risk i A med 2. Resultatet blir helt naturligt att dubbelt så många faller ut i den devianta gruppen (p_0 stiger till dubbla värdet) men i övrigt förändras inte den devianta gruppens fördelning, ej heller medeltalsskillnaden deviant grupp - totalbefolkning. Om däremot en ny risksituation skapas genom att en konstant (positiv) term *adderats* till riskerna enligt A, ändras fördelningen i det devianta materialet, och det kommer närmare medeltalet i totalbefolkningen, den statistiska effekten minskar. Låt oss exempelvis anta att alla riskvärden enligt A, som började vid 0,19 och sjönk till 0,01, växer med 0,05, så att de nu börjar vid 0,24 och sjunker till 0,06. Det innebär en stegring av p_0 med 50 %, från 0,10 till 0,15, och att den devianta gruppens medeltal från att ha legat 0,46 sigmaenheter under totalbefolkningens (strax under fall M_2 i fig.) kommer att ligga 0,31 sigmaenheter under totalbefolkningens (strax över fall M_1). Också i förhållande till restbefolkningen minskas effekten.

Utgångsläget kan identifieras med en *låg-riskmiljö* och slutläget med en *högriskmiljö*, och beräkningen visar vad som kan inträffa när man bestämmer den statistiska effekten av någon undersökningsvariabel, först i den ena och sedan i den andra, om riskförhållandena ändrats oberoende av undersökningsvariabeln, genom en tredje faktors intervention. Olika lokala samhällsmiljöer, olika tidpunkter för ett och samma samhälle, eller olika strata, exempelvis de i kapitel 3 definierade, kan ge sådana riskförskjutningar och påverka den statistiska effekten av den undersökningsvariabel man för ögonblicket är intresserad av. Den riskförskjutning exemplet byggde på, fem hundradelar, förefaller inte otänkbart stor mot bakgrunden av kriminalitetens historiska, ekologiska och

sociala variation. Det är en annan sak om övergång från en risknivå till en annan sker multiplikativt eller additivt, det är troligt att verkligheten bjuder på en blandning av de bägge fallen, med ytterligare komplikationer. Det fall som här studerats, riskadditionen, kan väntas ge lägre samband mellan kriminalitet och olika undersökningsvariabler i material med relativt hög genomsnittsrisk, jämfört med material med relativt låg genomsnittsrisk. Mekanismen kan förklara en del av de motstridiga resultat den kriminologiska litteraturen bjuder på.

4.6 Avslutande kommentarer

Nivådiagrammet är en bekväm metod att värdera det samband man får mellan en variabel eller ett attribut och kriminalitet; det skall dock sägas att det är bättre lämpat för klientmaterial än undersökningar av självdeklarerad brottslighet. I det förra fallet har man en deviant grupp och en totalbefolkning (eventuellt en restbefolkning som i allmänhet skiljer sig obetydligt från totalbefolkningen). Relativa frekvensen av splittrad familj, låg IK, socialhjälp etc. bestäms för deviant grupp och för totalbefolkning, det förra värdet dividerat med det senare ger relativ risk, som föres in på diagrammet och bedömes med hjälp av typfallen M_1 - M_4 , utökade med fler om så behövs. Det möter som regel inga svårigheter att få fram de erforderliga uppgifterna ur publicerade undersökningar som kan jämföras med den egna.

De få empiriska observationer som återgetts tyder på svaga statistiska effekter, undantagen är material bestående av institutionsplacerade. Skulle tendensen bestå i den fortsatta analysen är det ett resultat som är i behov av tolkning fullt ut lika mycket som starka effekter. En möjlighet som måste prövas är flerfaktor-modeller och multivariat analys. Det är exempelvis en nära släktskap mellan konstruktionen bakom nivådiagrammet, de övertäckande fördelningarna M_1 - M_4 , och *diskriminantanalys*. I den senare byggs upp en "syntetisk" variabel på

grundval av flera observerade så att minsta möjliga övertäckning mellan fördelningarna (deviant grupp och jämförelsematerial) erhålles. Det är önskvärt att pröva sådana lösningar och jämföra effekten med den som uppnås med enkla variabler eller attribut enligt nivådiagrammet.

De samband som redovisats har varit *bruttosamband* eller statistiska *bruttoeffekter*. Genom standardisering har förhållandena i totalbefolkningen såvitt möjligt rekonstruerats; beräkningarna säger hur stor relativa risken är för en person, utvald slumpvis ur kategorin personer med låg IK, från hem med socialhjälp, etc., utan andra restriktioner eller styrningar (dock hela tiden begränsad till pojkar 11–15 år). Om man så vill kan i stället statistiska *nettoeffekten* studeras, man arbetar då med ostandardiserad K-grupp. Frågan blir då, hur stark är den statistiska effekten sedan materialen likställts i avseende på socialgrupp, familjetyp och bostadsområde; de senare faktorerna har "hållits konstanta" eller "kontrollerats", låt vara grovt. I övrigt kan samma teknik användas. Dock ändras något tolkningen av relativa risken.

Vilken väg som än väljes är det nödvändigt hålla isär orsakssamband och statistiska effekter. Likaledes bör distinktionen hållas klar mellan stratifiering (eller parvis matching) som en förutbestämd urvalsmetod och tanken att matchningsfaktorerna intar en särställning i ett kausalt schema, det senare följer inte ur det förra.

5.1 Inledning

I kapitel 3 och 4 har redovisats några resultat som hänför sig till pojkens familjeförhållanden och uppväxtmiljö men de tjänade övervägande som illustrationsmaterial i en diskussion som gällde Klientelundersökningens utnyttjande för olika ändamål. I föreliggande kapitel kommer vissa allmänna riktlinjer att dras upp för behandlingen av den information om pojkens miljö och uppväxt som finns i sociala registerdata samt data om skolgång och skolprestation. I bägge fallen används dokumentariskt material för att studera faktorer där också annan information står till buds, som inte kommer att tas in här. Intervjuer, främst med pojken själv, om hemförhållanden, kamratmiljö och annat finns att tillgå men lämnas åsido för att redovisas i annat sammanhang och av en annan medarbetare. I kombination med betygsuppgifter kommer dock vissa skattningar avgivna av läraren vid undersökningstillfället att utnyttjas.

Boskillnaden mellan dokumentariska och intervjudata kan tyckas konstlad men flera skäl, utom de rent praktiska och arbetstekniska, talar för den. I olikhet med intervjudata ger de dokumentariska uppgifterna en bild av pojkens läge och beteende som inte är färgad, avsiktligt eller oavsiktligt, av den akuta situationen vid undersökningstillfället, de för oss närmare *exogen miljö* till skillnad från *interaktiv miljö*, en distinktion som

kommer att användas i fortsättningen (avd. 5.4). Det har också framhållits tidigare att de bättre belyser en utvecklingsprocess eftersom de daterar vissa händelser eller tillstånd. Som en underordnad men inte alldeles betydelslös synpunkt kan slutligen framhållas, att registeruppgifter är en billig metod och att det för framtida överväganden om forskningspolitik och undersökningsplanering är värdefullt att låta dem framträda för sig och se vad de kan prestera.

För att stödja påståendena ovan, och överhuvud få ledande principer för analysen både av registerdata och skoldata, är det emellertid nödvändigt att göra en återblick på forskningsläget från en mycket generell utgångspunkt.

5.2 Ledande idéer

Det är ingen lätt sak att välja strategi för en analys av kriminologiska data. En redovisning "tabell för tabell" i eklektisk anda och starkt bunden av praktiska hänsyn eller för dagen aktuella frågeställningar är en möjlighet men långt ifrån tillfredsställande, om man ställer kravet på forskning att den skall flytta sig ur stället. Vänder man sig till den kriminologiska teorin blir man snart varse att den förlorar sig i ett antal teorier som i allmänhet förenar två egenskaper på ett olyckligt sätt: att vara, eller synas vara avrundade, färdiga produkter, slutet snarare än

örjan på intellektuellt skapande, samtidigt som deras verifierbarhet (och falsifierbarhet) är högst oklar. Översikter av samtida teorier finns i många kriminologiska handböcker och hos Jonsson (1971); här skall varken lämnas några ytterligare referat eller längre argument för den värdering av kriminologisk teori som kommer till synes, den får betraktas som ett ställningstagande från författarens sida med subjektiva inslag. Det är i synnerhet teoriernas något svårpreciserade övertäckning i empiriskt hänseende, att de är förenliga med samma observationer, och förvånande okänsliga för omkastningar i fynden, som kommer en att tvivla på att de representerar en fruktbärande tradition. Läsaren hänvisas till ett flera gånger tidigare citerat arbete av Hirschi (1969) för belägg på denna svårighet; just därför att Hirschi med ovanlig energi och klarhet ställer tre konkurrerande typer av teori mot varandra uppemot elasticiteten och obestämdheten särskilt tydligt. Hirschi säger exempelvis om en av typerna, den sub-kulturella (cultural deviance), att den är så allmän och komplex att han tvekar att beteckna den som oförenlig med sin egen favorit, kontrollteorin, eller som generellt oriktig (Hirschi, 1969:15). Om den tredje typen, den motivationella (strain theory) uttalar han att den ofta kan rädda sig genom att falla tillbaka på sina oklarheter (Hirschi, 1969:226). Det skall också sägas att det finns tillfällen, då läsaren får ett starkare intryck av otydligheten och svårverifierbarheten (eller svårfalsifierbarheten) än Hirschi själv. På ett mycket slående sätt framträder svagheter i en presentation av den kanske mest berömda av alla teorier, Sutherlands differentiella associationsteori; sådana iakttagelser som att skolk och kriminalitet, eller oregelbundet arbete och kriminalitet, hänger samman är utan tvivel tolkbara som utslag av differentiell association, men fyndet ger i lika mån stöd för flera andra uppfattningar (Glaser, 1962:434).

Den alternativa strategi som kommer att prövas i fortsättningen går i korthet ut på följande. Inom ramen för ett betraktelsesätt av individuella livslopp som är generellt och

flexibelt (och därför i sig knappast teori eller hypotes) formuleras och löses en kvantitativ avvägnings- eller avgränsningsuppgift, som hittills försumrats i litteraturen; av resultatet beror den fortsatta teoriutbyggnaden. Klientelundersökningens data är underlaget för lösningen.

Den metodiska ramen är en syn på individuella förlopp som processer påverkade av många, var för sig svaga impulser eller stimuli från omgivningen, vars verkan adderas; impulserna är endast ofullständigt kända och möjliga att redovisa, vilket för in ett slumpmoment (s. k. random walk). Avvägningsuppgiften består i att fastställa graden och tidpunkten för utbildandet av en relativt stabil, för individen karakteristisk benägenhet för lagbrott eller en under kriminalitet liggande egenskap, *utdifferentieringsproblemet*. Det är en uppgift som skall lösas i kvantitativa termer så långt det är möjligt, inte som en fråga som kan besvaras med ett ja eller nej, eller i enkla kategoriska termer.

I det följande kommer de bägge momenten, föreställningsramen och utdifferentieringsproblemet, att kommenteras närmare, i denna ordning.

5.3 Miljö och respons

Den enhet vi studerar antas vara den enskilde pojken, beskriven genom sin intelligenskvot, sina skolbetyg, också med familjegruppens egenskaper ("kontextuellt" i ekologisk terminologi). Det finns andra möjligheter som delvis har behandlats tidigare (kap. 2) att arbeta med det lokala bostadsområdet eller stadsdelar som enheter, men de är inte aktuella just nu. För pojkens vidkommande kan vi vidare, åtminstone grovt, skilja mellan *händelser* som han utsätts för, stimuli, eller deltar i genom sitt eget beteende, reaktioner (respons), och *tillstånd*, beskaftenheter, eller position i något beskrivande referenssystem. Till den senare kategorin hör personlighetsdrag, motivationella tillstånd, inställningar, värderingar, färdigheter och kunskaper. Tillstånd (eller beskaftenhet) å ena sidan, händelser å den andra, kan var för sig, eller

tillsammans användas att förklara kriminalitet, de kan ersätta varandra. Kände vi strömmen av stimuli i detalj, från födelsen och framåt (och kunde räkna in den genetiska utrustningen i kalkylen) behövdes kanske ingen undersökning av beskaffenheten vid någon bestämd tidpunkt, vi skulle ändå kunna ställa prognos på kriminalitet, och lika väl, som om vi undersökt värden, attityder, begåvning, föräldrarelationer etc.

Men kunskapen om stimuliströmmen är i verkligheten högst fragmentarisk, och tillståndsbekrivningen behövs, exempelvis begåvnings-, attityd- och anpassningsmått som hänför sig till en tidpunkt strax innan ungdomskriminalitet kan förekomma. Systematisk, till skillnad från historisk, förklaring bygger i princip på en läges- eller tillståndsbekrivning för en tidpunkt omedelbart före den som skall täckas av förklaringen. Efter som tillståndet uppbevarar systemets historia, gör tillståndsbekrivningen vidare historisk (biografisk) forskning överflödigt; om tillståndsbekrivningen blir ofullständig eller felbemängd får historiska (biografiska) data betydelse.

Ett antagande som har starkt stöd av formella likaväl som informella iakttagelser är att tillstånd endast förändras med en viss tröghet och ofta med små förskjutningar som reaktion på enskilda stimuli. En aspekt av trögheten är individuell stabilitet eller konstans i begåvningsnivå, attityder osv. Om detta är en hypotes får den anses ovanligt välgrundad, den utesluter naturligtvis inte betydande skillnader i tröghet mellan olika egenskaper, och snabba förändringar under exceptionella omständigheter.

De antaganden vi hittills gjort, en ström av impulser eller t. o. m. "chocker" från omgivningen, på vilka individen reagerar med små förändringar, ger som resultat en typ av process som i den statistiska litteraturen betecknas "random walk" och som har oväntade och intressanta drag. Någon mera ingående behandling kan naturligtvis inte ägnas ämnet här; författaren har i en särskild uppsats diskuterat sådana processer och deras roll i beteendevetenskaplig forskning, och till

denna uppsats må här hänvisas (Carlsson, 1972). Två konsekvenser är värda att särskilt hålla i minnet i samband med kriminologiska utvecklingsmodeller:

1. "Random walk" skapar stora och förhållandevis stabila differenser mellan individer, även om de utsatts för miljöer som är mycket likartade i den mening som att de innehåller stimuli av samma genomsnittliga styrka och riktning.
2. Sådana skillnader mellan individer blir följaktligen svåra att förklara, trots sin utpräglade stabilitet, om stimulusflödet inte är känt i detalj (vilket sällan eller aldrig är fallet).

Båda fenomenen kan i riklig mätto beläggas i samhällsvetenskaplig och psykologisk forskning. Individuella differenser kan lätt observeras och även mätas, det är aldeles tydligt att enskilda värden i allmänhet inte ändrar sig radikalt inom måttliga tidsintervall (för intelligenskvot kan de gå upp till många år). Tvärt emot den vanliga föreställningen har det inte varit möjligt att i någon högre grad återföra skillnaderna till den typ av miljögrupper som brukas i sådana undersökningar (socio-ekonomiska grupper, stadsbygder etc.). Att döma av stickprov är det oftare mindre än mer än 10 % av den totala variansen som kan redovisas. Med detta sammanhänger det primitiva miljöbegrepp forskning tvingas arbeta med, en fråga som uppenbarligen är av stor betydelse vid tolkningen av kriminologiska data och kräver en något utförligare kommentar.

5.4 Miljöbegrepp

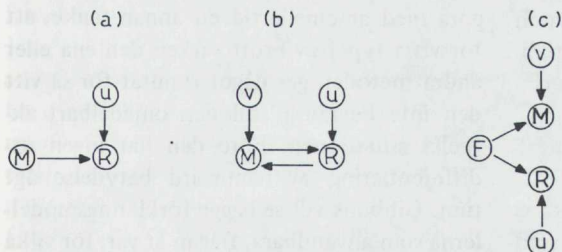
Argumentet i föregående avdelning kan sammanfattas så, att tillstånd inklusive handlingspositioner, som byggs upp gradvis genom summering av många stimuli effekt, inte kan väntas ha något starkt samband med enskilda stimuli, exempelvis de som gör sig gällande vid undersökningstillfället, därav svårigheten förklara individuell variation miljömässigt. Men så formulerat är det ofullständigt. Om de stimuli som träffar en indi-

vid är av uniform riktning och styrka, klart skilda från dem som träffar nästa individ, och vidare dessa stabila och differentierade exponeringsvillkor har ett starkt samband med socialklass, lokalt samhälle etc., skulle den traditionella miljöanalysen avkasta mer. Det bör observeras att "miljö" i det föregående i första hand knutits till flödet av stimuli, en "aktivistisk" miljödefinition. I verkligheten tvingas vi över till en "strukturell" definition, miljö bestäms med socialgrupp, familjetyp eller lokal samhällstyp. Två omständigheter kan bidra att minska produktiviteten i förfarandet: de strukturella kategorierna kan innebära en låg grad av enhetlighet i exponering, och det kan föreligga en intensiv rörlighet mellan kategorier (strata) så att läget vid undersökningstillfället säger alltför litet om genomsnittlig eller aggregerad exponering under längre perioder, exempelvis uppväxttiden. Andra typer av miljöindikatorer och uppgifter om konstans respektive förändring bör därför prövas och så kommer att ske med hjälp av registerdata. Man får dock ha en rimlig förväntan på hur väl man kan lyckas.

Det är också möjligt att den traditionella metodiken inte tillräckligt beaktar att stimuli, miljöinflytande, delas och är gemensamma för flera individer, och att den sedvanliga individuella analystekniken därför ger otydliga samband. Frågan har berörts i redovisningen av den ekologiska bearbetningen (avd. 2.1) och den är ständigt aktuell vid behandlingen av familjedata. Det finns andra komplikationer som kräver ett ställningstagande, och en annan dimension av miljöbegreppet än den som hittills fått framträda.

Det har tyst förutsatts att individen påverkas av sin miljö (om också obetydligt vid varje enskilt tillfälle) men inte påverkar den. Mot denna *exogena* miljödefinition kan ställas dels en *interaktiv*, dels en *selektiv* eller *symptomatisk*. De tre möjligheterna illustreras av var sitt enkla diagram (fig. 5.4.1) som visar de kausala relationerna. I de två första fallen förutsatts att reaktionen (R), beteendet, utom av den kända miljöfaktorn (M) påverkas av en eller flera andra, mestadels okända faktorer (u). I det exogena fallet (a) vidarebefordras inte u till M, miljön påverkas inte av individens reaktion. I fallet (b) sker så, de båda inbördes kopplade huvudvariablerna M och R förmedlar verkan av u respektive v. Miljön påverkar reaktionen, reaktion (också influerad av u) påverkar miljön. Ett sådant binärt system kan väntas leda till starka korrelationer mellan huvudvariablerna M och R, medan korrelationerna mellan dessa och de verkliga, exogena determinanterna av systemet, u och v, fortfarande kan vara svaga. Binära system medför en risk för kausala skenlösningar i det att ett starkt samband mellan huvudvariablerna avvänder uppmärksamheten från andra, och ur många synpunkter mer väsentliga inflytanden, framför allt mer väsentliga för makrosociologisk förklaring.

Det selektiva eller symptomatiska fallet (c) kräver inga längre förklaringar, en gemensam faktor F ligger bakom både miljöval och beteende utan någon kausal förbindelse mellan miljö och reaktion. Ett liknande diagram, och liknande synpunkter, är applicerbart på symptomatiskt *beteende*, en viktig fråga i kriminologiska undersökningar, exempelvis

Figur 5.4.1 Exogen (a), interaktiv (b) och selektiv miljö (c)

frågan om tidigt alkoholmissbruk förhåller sig symptomatiskt, eller vad som är mer troligt, interaktivt till kriminalitet. (Alternativt hade en variant av diagram (b) kunnat illustrera samma relation, om pilen från M till R tagits bort.)

Att mindre intresse knyter sig till selektiv miljö förefaller ganska klart, dess största värde torde ligga i funktionen som *indikator* på bakomliggande tendenser. Mindre självklart är valet mellan exogen och interaktiv miljö. Det kan invändas att data, inte forskaren, måste diktera valet, men en viss rörelsefrihet finns, genom att studera olika aspekter på miljö, arbeta med olika indikatorer eller olika slags data kan miljöbegreppet förskjutas åt ena eller andra hållet. Tidiga registerdata över familjens levnadsförhållanden och föräldrarnas sociala anpassning representerar övervägande exogen miljö i förhållande till pojken; pojkintervjuns uppgifter om föräldrar och hemförhållanden leder ofrånkomligt till det interaktiva miljöbegreppet. I psykologisk forskning är det naturligt att tillämpa perceptionsteori och kunskapen om selektiv uppmärksamhet och aktiv bearbetning av olika intryck. Mera förvånande är emellertid tendensen till "psykologisering" av miljön i sociologisk forskning; det starka beroendet av enkät- och intervjumethodik är en av förklaringarna. I den analys som läggs fram i det följande står däremot det exogena miljöbegreppet i centrum.

Det kan tilläggas att formella statistiska kriterier på olika strukturer (partialkorrelationer) i praktiken förefaller att vara av begränsat värde. Både observationsfel och dynamiska effekter (eftersläpningar) sätter de vanliga reglerna för sambandet mellan korrelationer och kausala relationer ur spel. Man får istället bygga på en mera allsidig och informell bedömning av de ingående variabelernas eller indikatorernas natur och erfarenheter från andra forskningsområden.

5.5 Utdifferentieringen

Vi kommer så till den avvägningsuppgift som utpekades i avd. 5.2, att fastställa i vilken

grad vi har att göra med en "tidig" eller "sen determinism" bakom ungdomskriminalitet. Samma uppgift har formulerats med andra ord i en nyligen publicerad artikel om kriminologisk orsaksforskning, som distinktionen mellan utvecklingsförklaring och situationell förklaring (Gibbons, 1971). Originalets "genetic causation" för den första typen kan leda till förväxling med arvsbiologiska teorier, som inte är åsyftade, och har därför undvikits här. Utvecklingsförklaringen är, enligt Gibbons, en historisk-biografisk förklaring, som betonar tidiga upplevelser och gradvis framväxt av en benägenhet för lagbrott, eller egenskaper sammanhängande med kriminalitet. Som exempel nämns Sutherlands differentiella associationsteori med den däri antagna stegvisa utvecklingen av attityder och motivationella faktorer. "In all of this, the image of the offender is that of a person who is different, at least in social-psychological terms, from the non-offender." (Gibbons, 1971:271). Mot denna syn ställer Gibbons möjligheten att en långsiktig utvecklingsprocess inte alltid behöver ligga bakom kriminalitet, att stundens frestelser och nödläge kan vara tillräcklig förklaring, situationella faktorer, och att vi istället för utvecklingsanalysen (uppväxtförhållanden, föräldrapersonlighet osv.) skall koncentrera oss på kedjan av händelser som omedelbart föregick brottet.

Flera anmärkningar är här på sin plats. Det har tidigare framhållits (avd. 5.3) att följandet av en utveckling, med dess sekvens av stimuli, och tillståndsbekrivning, kan fattas som olika kunskapsformer, sammanhängande med skillnaden mellan historisk och systematisk förklaring men också som kompletterande varandra. Vad vi nu har att göra med är emellertid en annan tanke, att för vissa typer av brott varken den ena eller andra metoden ger något resultat för så vitt den inte begränsas till den omedelbart aktuella situationen. Före den har ingen utdifferentiering av nämnvärd betydelse ägt rum. Gibbons vill se bägge förklaringsmodellerna som användbara, frågan är var, för vilka typer av kriminalitet den ena har giltighet,

och var den andra skall användas, de kan också kombineras.

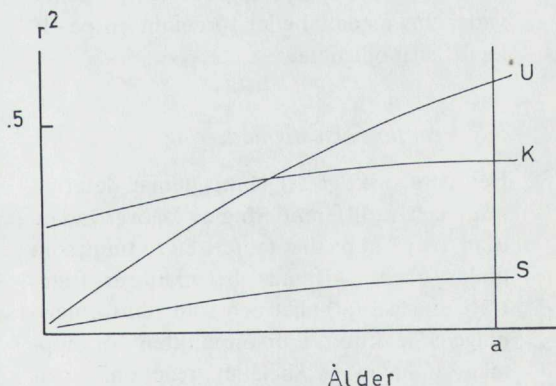
Vi har också påmint om att det finns två kriterier på relativt tidigt insättande och gradvis utdifferntiering, att ett samband kan beläggas mellan tidig miljö och kriminalitet, och att de pojkar som begår brott kan visas vara olika i avseende på personlighet, värden etc. före brottet. Den föregående diskussionen har velat peka på de svårigheter det kan möta att använda det första kriteriet genom att samband miljö – beteende ofta blir svaga.

Någon djupare motsättning mellan "psykologisk" förklaring med personlighetsdragen som de föreligger vid en viss tidpunkt, och sociologisk med exogena miljöimpulser, är svår att upptäcka även om det kan sägas att den senare i princip har en starkare kausal prägel genom att betona det som kommer "utifrån". Båda formerna av analys är nödvändiga för att klarlägga utdifferntieringen. De förenande dragen i psykologiska (personlighetsteoretiska) och sociologiska teorier betonas också av Matza (1964:1–32) på grundval just av utdifferntieringen; i båda slagen av kriminalitetsförklaring förutsätts att den unge brottslingen är *olik* sina normalt laglydiga jämnåriga även om arten av olikhet, och dess orsaker, inte är densamma i de bägge. Matza är själv kritisk mot denna, i hans terminologi positivistiska teori. Den han själv ställer upp låter sig inte enkelt sammanfatta men innebär i varje fall att den unge lagöverträdaren i långt mindre grad är urskild och predestinerad, Matza introducerar för sitt sätt att tänka termen "soft determinism". Hans omdöme är: "The alleged differentiation claimed by diverse theorists . . . has rarely if ever been confirmed in empirical research." (Matza; 1964:18). Matzas arbete måste betraktas som ett av de viktigaste bidragen till 1960-talets kriminologiska litteratur, man lägger märke till vilken roll utdifferntieringen, eller rättare frånvaron av den, spelar för hans argument. Hans åsikt står här mot andras, frågan har verkligen betydelse och kan inte anses löst. Diskussionen i kap. 3 och kap. 4

har visat att de ofta återkommande sambanden mellan kriminalitet och defekter i familjemiljön eller social status i varje fall inte självklart har en sådan styrka att tidig utdifferntiering är belagd.

Att ge en allmän överblick av existerande och aktuell kriminalitetsteori ur differentieringssynpunkt är inte möjligt; deras tidigare påtalade obestämthet försvårar också diskussionen. Några möjligheter kan emellertid illustreras med hjälp av ett diagram som visar hur utdifferntieringen tilltar med åldern (fig. 5.5.1).

Den lodräta axeln anger graden av determination eller förutsägbarhet, i figuren har använts r^2 , det kvadrerade värdet på korrelationen mellan den prognos som kan ställas på basis av observationer tillgängliga upp till en viss ålder i intervallet 0 – a och utfallet (exempelvis brottsdebut) som tänkes ligga efter a. Ju närmare a, och därmed utfallet man kommer, desto starkare kan man räkna med att sambandet blir, men i figuren, och likaså i verkligheten, är det långt ifrån tal om perfekt förutsägbarhet ens vid a eller någon annan tidpunkt strax före brottsdebutperioden. Grundvalen för prognosen (eller förklaringen) av utfallet kan vara händelser, miljöfaktorer, eller en sociologisk och psykologisk karakteristik av individens beskaffenhet och situation vid den givna tidpunkten. De tre kurvor som lagts in i diagrammet visar olika tillväxt i avseende på determination (förutsägbarhet) och svarar mot olika antaganden

Figur 5.5.1 Exempel på utdifferntiering

om den kausala bakgrunden. Kurvan U representerar en utvecklingsmodell (genetisk modell med Gibbons språkbruk); vid olika tidpunkter gör sig nya miljöfaktorer gällande och graden av determination ökas gradvist. Personlighetspsykologiska teorier, och sociologiska med intresse för familjemiljön, torde i allmänhet ansluta sig till detta mönster. Kurvan K representerar en sub-kulturell teori, barn föds in i viss socio-kulturell miljö med ringa rörlighet in och ut ur de sub-kulturella kategorierna. Vi får härigenom en tidig differentiering, där senare personlighetsutveckling och specifik familjemiljö är förhållandevis oviktig. Kurvan S svarar mot ett fall med mycket ringa utdifferentiering under uppväxttiden, en utpräglat situationell teori, möjligen den som företräds av Matza.

Den kommande analysen av miljö (familje-) och skoldata får visa vilket av dessa utdifferentieringsmönster som kommer verkligheten närmast eller vilka modifikationer som kan behövas. Det behöver knappast sägas att rekonstruktionen endast kan göras i grova drag och inte kan bli fullkomligt säker. Det blir nödvändigt att undersöka i vilken mån tekniska ofullkomligheter (mät- och registreringsfel) påverkar resultaten och ger en vilseledande bild. Med hjälp av nivå-diagram kan resultaten utvärderas som korrelationer eller i ett mått ekvivalent med korrelation, om så önskas; sådana bestämningar bör kompletteras med uppgifter om risknivån med hänsyn till utfallet, dvs. risken för brottsdebut e. d.; korrelationskoefficienten ger i sig ingen upplysning om den beroende variabelns medeltal eller fördelningen på olika utfallsmöjligheter.

5.6 Reaktion och stigmatisering

Det vore oriktigt att lämna temat determinism och utdifferentiering av lagöverträdare utan att gå in på den teoretiska riktning som under något skiftande beteckningar framträtt under 1960-talet och som ställt omgivningens reaktion i brännpunkten för uppmärksamheten. "Societal reaction" och "labelling" är några vanliga termer; i dagens

svenska samhällsdebatt torde "utstötning" ofta användas med liknande innebörd men i fortsättningen kommer "reaktions-" eller "stigmatiseringsteori" att tjäna som översättning eftersom "utstötning" förefaller att ha ett allmännare och mera obestämt innehåll.

Riktningen kan föras tillbaka till fler författare men stort inflytande har Howard Becker (1963) haft, pregnant formuleringar av ledande idéer finns också hos Kitsuse (1964). Summeringar av inlägg för och emot ges av Schur (1969) i positiv anda, och av Gove (1970) kritiskt så vitt det gäller tillämpning på mentalsjukdomar (Gove ger också en allmän litteraturöversikt och sammanfattning av riktningen). I Sverige har ett intresse för reaktionsteorier dokumenterats bl. a. av Olofsson (1971).

Vi har här liksom tidigare att göra med ett svåravgränsat komplex, kanske med en "orientering" eller "filosofi" snarare än en strikt verifierbar uppsättning hypoteser. Vissa moment är det nödvändigt att genast föra åt sidan. Existensen av en strafflag betyder utan tvivel att det skapas kriminalitet, brott mot samma strafflag, men vi har ringa möjligheter att belysa den aspekten med empiriska data utan får nöja oss med frågeställningar som är åtkomliga med observationer som genereras av ett existerande samhälle med dess rättsmaskineri och lagstiftning.

Den fråga vi vill ha svar på är frågan om effekten av reaktioner, framförallt om reaktioner på deviant beteende ökar eller minskar sannolikheten för fortsatt avvikelse hos den som drabbas av reaktionen. Det är inte bara tal om återfallsrisk och återfallsstudier i vanlig mening eftersom debutbrott kan ha föregåtts av annat avvikande beteende än brottslighet.

Som brottsetiologisk teori är reaktionsteorin ställd inför ett balansproblem. Antagandet att negativa sanktioner mot avvikare (straff, kritik, löje etc.) ökar risken för ytterligare avvikelse går rakt emot ett fundamentalt antagande vi gör i andra sammanhang, betraktat som praktiskt taget axiomatiskt: att straff (i vid, psykologisk mening, mot-

satsen till belöning) *minskar* sannolikheten för det bestraffade beteendet i framtiden. Vi förutsätter vanligtvis att sanktioner, oftast informella, från föräldrar, kamrater, närmaste omgivning, är ett viktigt instrument för social kontroll och bidrar att göra beteendet mer uniformt. Mertons också av reaktionsteoretiker citerade analys av motsättningarna i amerikansk kultur och samhällsliv går bland annat ut på just detta, genom svaga sanktioner mot dem som använder illegitima metoder att nå framgång *ökas* frekvensen normstridigt beteende (Merton, 1957:141–149).

Om inte reaktionsteorierna skall förklara långt mera avvikande beteende än som faktiskt uppträder måste sanktionens kriminalitetsbefordrande effekt på något sätt begränsas dvs. teorin får ta hänsyn till det balansproblem som också samhället försöker lösa, med växlande framgång: att bestraffa för individuell korrigerings och för att avskräcka andra (och höja moralen hos de i anden svaga) men inte stigmatisera och stänga ute från ett framtida normalt liv.

Hur *det* problemet löses, eller inte löses, och vilken omständighet som bestämmer utgången i enskilda fall, blir arbetsuppgiften för en *differentiell reaktionsteori*, som räknar både med varierande reaktion på samma primära avvikelse, och med varierande effekt på samma reaktion. Möjligheterna att utveckla och testa en sådan med Klientelundersökningens data skall givetvis utnyttjas, men man får vara uppmärksam på svårigheterna. Ett utvecklingsförlopp med två faktorer, deviant beteende, kanske alltmör extremt från pojken sida och sanktioner från omgivningen, kanske allt strängare, är svåranalyserat, både med intensivstudierna av enskilda förlopp, och med statistisk metod, med ett stort antal pojkar. Det är exempelvis långt ifrån lätt att skilja ett verkligt interaktivt förhållande, där reaktion påverkar fortsatt beteende, beteende reaktion, från ett förhållande med enkelriktad kausalitet, från beteende till reaktion.

En av de framkomliga vägarna har redan antytts. Vi kan pröva om lagöverträdare har

en bild av sig själva som permanenta avvika-re, med antisocial identifiering. Det är möjligt att följa de *officiella* reaktionerna i form av poliskontakter, ingripanden från barnavårdsnämnd, åtalsbeslut, domar, frihetsberövanden. Bägge dessa vägar kommer att prövas i olika kommande rapporter men det kommer säkerligen att vara nödvändigt att hålla alternativa tolkningar presenta långt fram i analysen av sådana data.

5.7 Utdifferentiering och kriminologisk teori: En återblick

Det kan ifrågasättas om det går att träffa ett val för och emot, eller mellan de stora kriminologiska teorier som framträder i den samtida litteraturen. Författaren har av denna anledning valt att ställa upp ett mål som på en gång är blygsammare och går längre än de teoretiska konstruktionerna: att i kvantitativa termer (om också i grova drag) rekonstruera den utdifferieringsprocess som leder till ungdomskriminalitet, en uppgift som är lösbar men inte löst, och där en lösning får både teoretiska och praktiska konsekvenser. Det är en strategi som har mera över sig av epidemiologiskt sökande och eliminerande av möjligheter än vad fallet är bland många av kriminologins teoretiker, men den kan inte beskrivas som ateoretisk.

Utdifferentiering kan också kallas *polarisering*: frågan är i vilken grad, och ungefär när (vid vilken ålder) kan vi urskilja grupper eller miljöer med risker mycket över det normala, och i motsvarande utsträckning grupper och miljöer med risk under det normala. Finns det sådana där risken närmar sig 1, så att man kan tala om förutbestämhet? Eller finner vi, ungefär som Matza argumenterar (se avd. 5.5), en mycket lägre grad av utdifferiering som gör talet om predestination eller höggradig determination grundlöst, åtminstone så långt som våra empiriska data tillåter oss att se?

En viktig ledtråd i den fortsatta jakten på styrande faktorer och miljöelement är den tidsmässiga (åldersmässiga) lokaliseringen av den utdifferiering som kan beläggas, om

den kommer tidigt, gradvist, eller sent. De förmodanden man kan göra om orsaksfaktorerna kommer att bli olika i de tre fallen, också de slutsatser man drar för de praktiska handlandet, exempelvis avvägningen mellan socialpolitiska eller kriminalpolitiska åtgärder med "individuell (familje-) adress" och åtgärder av mer generell natur, inklusive generalpreventiva och polisiära.

Det bör å andra sidan betonas att inget av fallen utesluter *sociala* faktorer och ger *individuella* monopol, eller vice versa. Hela mot-sättningen mellan de båda typer av förklaring, och den näraliggande mellan sociologisk och psykologisk förklaring, är en vilseledande konstruktion. Det större sociala fältet påverkar familjen, ökar eller minskar sannolikheten för vissa konstellationer av närmiljö, som i sin tur tenderar att öka eller minska sannolikheten för en avvikande personlighetsutveckling, osv. Men det kan finnas sociala faktorer som verkar så utspjutt i samhället och så sent i processen att de inte ger stora utslag med sedvanliga mått på utdifferntiering. Sen och ringa utdifferntiering talar för andra typer av sociala faktorer, exempelvis frestelsestryck, än tidig och stark utdifferntiering.

Idealet för vetenskaplig metod på ett område som detta är att kunna ställa upp en beslutsgång; med hjälp av tillgängliga observationer träffas ett val mellan två eller eventuellt fler möjligheter. Efter det valet träffats och beroende på hur det utfallit, kan man se nya val som i allmänhet kräver nya observationer, och likaså praktiska åtgärder. I vilken utsträckning idealet kan infrias får bedömas efter redovisningen i denna och kommande rapporter.

6.1 Inledning

I detta kapitel kommer pojkens närmiljö i betydelsen familjemedlemmar och familjefaktorer att behandlas i den utsträckning de låter sig följas i registerdata. Det är alltså fråga om utdifferiering i *miljöhänseende*; man får hålla klart för sig att detta är något annat än utdifferiering i avseende på pojkens eget *beteende*, eller hans *attityder* och *personlighetsegenskaper*. I den mån familjemiljön är konstant under pojkens uppväxttid kan man inte vänta sig några skillnader mellan tidig (första levnadsåren) och senare miljö (skolåldern); föreligger en miljömässig utdifferiering av blivande brottsdebutanter med hänsyn till den tidiga miljön blir det också fallet med den senare miljön, och vice versa. Det är en annan sak i vilken takt denna konstanta miljö påverkar pojken, får effekt; för att avgöra det behövs psykiatriska, psykologiska och beteendedata, eller data som kan tjäna som beteendeindikatorer, exempelvis från skolan (kap. 7).

Det bör å andra sidan sägas att miljöns konstans i sig är problematisk. En av anledningarna till de svaga samband mellan uppgifter om miljö och beteende man ofta får kan vara växlingar i miljöförhållanden; läget vid en viss tidpunkt (undersökningen) kan eventuellt ge bristfällig information om exponeringen under längre tid. I det följande kommer att redovisas stabiliteten i tiden med hänsyn till vissa registerdata för att i någon mån belysa den frågan.

Det är övervägande men inte alldeles renodlat *exogen* miljö (jmf. avd. 5.4) som kommer till uttryck i registerdata. Pojken väljer inte sin familj, om hans eget beteende utvecklar sig i ena eller andra riktningen påverkar detta förmodligen familjen i rätt liten grad i de avseenden som återges av registerdata. Den huvudsakliga anledningen till att interaktivt moment uppträder är data från Barnavårdsnämnden. Ingripanden kan gälla pojken själv men torde i allmänhet kunna tolkas som en åtgärd riktad mot familjen snarare än pojken (åtgärder utlösta av debutbrottet har ej ingått).

Det finns ingen anledning att hoppa resultat som alla pekar åt samma håll, det är viktigare att huvudtendensen får framträda med hjälp av några sammanfattande eller representativa variabler, vare sig huvudtendensen innebär en stark eller svag association med utfallet. Svaga eller obefintliga samband kan ha minst lika stort intresse som starka, framför allt om man kan övertyga sig om att inte rent tekniska brister i variablerna ligger bakom. I enlighet med denna politik kommer framställningen att samlas kring ett mindre antal redovisningar; preliminära undersökningar som inte gett något väsentligt avvikande resultat rapporteras mycket kort.

Vissa försök till kombination av undersökningsvariabler och stratifieringsvariabler kommer att göras och diskuteras; denna linje fortsätter i kapitel 8.

I huvudsak kommer analysen att begränsas till debutbrottet och miljöfaktorer fastställbara före detta, men sammanställningar med vissa återfallsdata kommer också att läggas fram. Vill man jämföra klientelundersökningens resultat med dem som nåtts i andra kriminologiska undersökningar kan det ibland vara lämpligt eller t. o. m. nödvändigt att grunda jämförelsen på återfallsskedets data eftersom de andra materialen är gravare än debutmaterialet.

6.2 Problemfamiljer

De dokumentariska källorna följer strikt lagen om hälsans tystnad, det är ”minusvarianterna”, problemfamiljerna som låter sig urskiljas men dessa är också av särskild betydelse som bakgrund till ungdomskriminalitet. De använda registren bestämmer tre huvudtyper av familjeproblem:

- (1) *Kriminalitet* och/eller *alkoholmissbruk* hos föräldrar (biologiska såväl som styvföräldrar)
- (2) Registreringar hos *barnavårdsnämnd* föranledda av pojken själv och/eller syskon, dock ej av pojkens debutbrott
- (3) Anteckning om *socialhjälp* till pojkens familj

Beträffande (1) är källorna nykterhetsnämnd, straff- (kriminal-) registret och Kontrollstyrelsens register. Perioden från pojkens födelse till undersökningen täcks, indelad i två underperioder, 0–7 år, 7 år till undersökningens datum. Samma period och underperioder tillämpas (med en liten modifikation) i de andra registren. Pojkens biologiska föräldrar följs oavsett samboende, tanken har varit att en viss kontakt finns. Styvföräldrar följes endast för perioder när de finns i pojkens familj. Endast nya, under perioden tillkommande anteckningar och åtgärder tas med.

Till (2), registreringar hos barnavårdsnämnd, kan anmärkas att även åtgärder avseende syskon räknas, för pojkens egen del begränsas den senare underperioden till

7–11 år.

Socialhjälp hänförs till underperioder 0–7 år, 7 år till undersökningen.

I föreliggande bearbetningar har alltså ingen hänsyn tagits till registreringar före pojkens födelse fast uppgifter om sådana finns i materialet. Avgränsningen kan diskuteras men torde inte ha påverkat resultaten i högre grad. I fortsättningen betecknas (1), (2) och (3) som de tre registertyperna, det har framgått att (1) återgår på flera register.

För alla tre registertyperna finns uppgifter om åtgärder, i förekommande fall åtgärdens art, socialhjälpens tidsmässiga omfattning m. m. En stark förenkling har skett inför den statistiska bearbetningen så att uppgifterna reducerats till aktuell/ej aktuell i respektive registertyp 0–7 år, 7 år till undersökningen, men inte förrän flera preliminära bearbetningar gjorts efter andra principer. Innan dessa kort berörs skall några siffror ges som visar hur ofta familjen eller dess medlemmar förekommer i de tre registertyperna.

Samtliga uppgifter i tabellen avser perioden från pojkens födelse till undersökningen (eller 11-årsgränsen för barnavårdsdata). Man lägger märke till de höga frekvenserna i B-gruppen, men också höga frekvenser i K-gruppen. De senare blir avsevärt lägre genom standardisering i enlighet med den metod som återfinnes i avd. 3.11. Alla tre registertyperna representerar socialt avvikande beteende som är vanligare i de strata som är överrepresenterade i undersökningen, genom

Tabell 6.2.1 Förekomst i vissa register; debutmaterial (B) och kontrollmaterial (K). Procent

	B	K	
			Direkt Stand.
(1) Föräldrar, styvföräldrar, kända för krim./alkohol	41,1	29,5	19,2
(2) Pojke, syskon, kända barnavårdsnämnden	53,1	31,6	23,2
(3) Socialhjälp någon gång	45,8	32,6	25,6
	(N=192)		(N=95)

(jfr. tabell 3.11.1)

att återställa approximativt de relationer man finner i den totala befolkningen av stockholmspojkar 11–15 år sänker man frekvenserna.

Det är dock fortfarande en ansevärd proportion familjer som karakteriseras av den belastning som definieras genom (1), (2) och (3) i tabell 6.2.1. En bidragande orsak är naturligtvis antalet personer under risk i familjerna, sannolikheten ökas att någon skall vara känd hos nykterhetsnämnd och/eller Kontrollstyrelsen och/eller Straffregistret, om både biologisk far och styvfar kan komma ifråga, liksom biologisk mor och eventuell styvmor. Detsamma gäller barnavårdsnämndsdata där syskon ökar risken.

Som senare kommer att framgå har mera exklusiva avgränsningar prövats och vi kan använda resultaten för att få bättre jämförelsemöjligheter med konventionella uppgifter över belastning och registerförekomst. Om vi endast ser på biologisk fader är 22 % i Kontrollgruppen registrerade för alkoholproblem mellan pojkens födelse och undersökningen, standardisering sänker siffran till 15 %, vilket ligger nära de 18 % Jonsson och Kälvesten (1964:375) anger trots kvarstående olikheter i avgränsningen (framför allt ingen begränsning bakåt i det senare fallet). Bjerver (1972:32) fann i ett tvärsnitt av män i Stockholm över 21 år att 16 % var kända i Nykterhetsnämndens register. För enbart kriminalitet enligt straffregistret är biologisk far känd i 7 % inom klientundersökningens kontrollgrupp, det standardiserade värdet blir 4 %. Jonsson och Kälvesten (1964:379) fann att något under 11 % av fäderna var kända i straffregistret, också här är deras observationstid längre. 22 % av Kontrollgruppens pojkar är själva kända hos Barnavårdsnämnden före 11-årsdagen, standardiserat 15 %, samma uppgift hos Jonsson och Kälvesten (1964:219) är 13 %.

Totalintrycket blir att Kontrollgruppen, sedan dess värden standardiserats, ger en helt normal bild av förhållande bland stockholmspojkar, men att detta ingalunda innebär att deras familjer helt är okända i de sociala registren. Det senare är en omständig-

het att hela tiden hålla i minnet, och vi får anledning återvända till den (avd. 6.10). Inom debutmaterialet (B-gruppen) är det, som man kunde vänta sig, betydligt vanligare att förekomma i dessa registertyper, frågan är hur starkt sambandet är, och vad det blir om de skilda uppgifterna kombineras i ett index.

6.3 Ett belastningsindex

De frekvenser som återges i tabell 6.2.1 kan omsättas i relativa risker, p_i/p_0 , med den metod som beskrivits i kap. 3, främst avdelning 3.3. Indikator (1) av kriminalitet och alkoholproblem ger en förekomst av 41,1 % i B-gruppen, 29,5 % i K-gruppen direkt använd, 19,2 % efter standardisering. 41,1 % dividerat med 29,5 % ger en relativ risk på 1,39, detta är ett mått på nettoeffekten (avd. 4.6), genom att dividera 41,1 med det standardiserade värdet 19,2 får vi ett mått på bruttoeffekten, när stratum inte hållits konstant, det blir i det här fallet 2,14. I tabell 6.3.1 ges relativa risker, brutto, för de tre indikatorerna i tabell 6.2.1.

Går man direkt till befolkningen (utan någon föregående stratifiering e. d.) och tar ut familjer där föräldrarna än kända för kriminalitet eller alkoholproblem enligt definitionen bakom indikator (1) kommer risken för debut att vara något mer än dubbla *genomsnittsrisk* (p_0), och på samma sätt för de andra indikatorerna. Dessas värden bör ej direkt jämföras utan läggas in på ett nivådiagram (avd. 4.3); detta har skett i figur 6.4.1. Det visar sig att de tre indikatorerna ligger vid och mellan nivåkurvorna M_2 och M_3 . Jämför man med ett tidigare nivådia-

Tabell 6.3.1 Relativa risker för grupper avgränsade med registerdata. Standardiserad kontrollgrupp.

	Rel. risk p_i/p_0
(1) Kriminalitet-alkohol	2,14
(2) Barnavårdsnämnd	2,29
(3) Socialhjälp	1,79

gram med däri inlagda observationer (figur 4.3.2) är detta en tendens till starkare samband än för sådana variabler som intelligenskvot, inkomst och trångboddhet. De de nu aktuella sambanden kan dock knappast be-tecknas som starka, de svarar mot skäligen blygsamma korrelationer under + 0,50.

En förklaring till att inte starkare effekter nåtts är att indikatorerna i detalj utformats olämpligt. Flera varianter prövades dock på ett tidigt stadium utan att någon påtaglig förbättring ernåddes. Det finns tecken som tyder på att ett något starkare samband uppstår om man koncentrerar sig på kriminalitet och bortser från alkoholbelastningen, och likaså koncentrerar sig på den biologiske fadern. Men andelen "belastade" familjer blir då (som nyss visats) låg, och det kan sättas ifråga om förbättringen är mer än en tillfällighet. Övervägande skäl talade för att bibehålla den starka koppling mellan alkoholmissbruk och kriminalitet som är känd och som kommer fram mycket klart när man går igenom de skilda registren. Dessa överväganden ledde fram till den indikator som tagits upp under (1) i tabell 6.2.1.

För behandlingen av data från Barnavårdsnämnden stod likaså flera möjligheter öppna. Arten av åtgärder, framför allt placeringar av pojken i annat hem eller på institution, och längden av sådana placeringar, kunde användas, och en del av detta prövades utan att leda till förbättrade resultat, snarare gick skillnaden åt andra hållet. Överraskande nog hade förekomsten av placering utanför det egna hemmet ej en starkare diagnostisk betydelse.

En annan överraskning mötte vid experimenterande med socialhjälpdata. Det ligger nära till hands att vänta sig ett starkare samband om man tar hänsyn till hjälpperiodernas längd, att långa understödsperioder i högre grad skulle peka på ett socialt handikapp av betydelse bl. a. för ungdomskriminalitet. Antalet månader hjälp utgått finns tillgängligt och bearbetades separat för de två underperioderna, 0-7 år, 7 år till undersökningsdatum. För den förra räknades antalet månader hjälp utgått, för den senare

andelen månader av hela perioden (som ju varierar från pojke till pojke) hjälp utgått. För bägge underperioderna blir resultatet detsamma, det är snarare familjer med mera kortvarigt understöd som har den största relativa risken, bestämd på samma sätt som förut. Eftersom Kontrollgruppen är liten bör man inte fästa stor vikt vid en "differens på differenser" av den här typen, resultatet är värt att följa upp i en specialundersökning men till detta behövs en genomgång av akt-materialet bakom registeruppgifterna, och det är en uppgift som inte kan tas upp inom klientelundersökningens ram.

Facit av genomgången är att de enkla, sammanfattande indikatorerna (1), (2) och (3) bakom tabell 6.2.1 får fram ungefär det som överhuvud går att få fram med registerdata. En fråga, innan de slås samman till ett kombinerat belastningsindex, är deras inbördes korrelation, (1) med (2), (1) med (3), och (2) med (3), korskorrelationerna, och i det sammanhanget också korrelationen mellan underperioder, exempelvis (1) för tiden 0-7 år mot (1) för tiden 7 år till undersökningen, autokorrelationerna. Bägge har bestämts för Kontrollgruppen enbart, utan standardisering. Korrelationskoefficienterna är s. k. kontingenskoeficienter beräknade med utgångspunkt ur χ^2 -värden enligt formeln

$$C = \sqrt{\frac{\chi^2}{N + \chi^2}} \quad (6.3.1)$$

där N är antalet individer, i detta fall 95. I samtliga fall har alltså skett en enkel tu-delning, förekomst/ ej förekomst. Resultaten

Tabell 6.3.2 Korrelationer för registerdata

(a) Korskorrelationer	(1)	(2)	(3)
(1) Kriminalitet/alkohol	-	+ 0,34	+ 0,36
(2) Barnavårdsnämnd		-	+ 0,37
(3) Socialhjälp			-
(b) Autokorrelationer			
(1) Kriminalitet/alkohol			+ 0,42
(2) Barnavårdsnämnd			+ 0,38
(3) Socialhjälp			+ 0,48

framgår av tabellerna 6.3.2 (a) och (b).

Värdena talar i varje fall inte emot hopslagningen till ett index. Kontingenskoefficienten ger relativt låga skattningar av ett sambands styrka, bland annat har de en teoretisk övre gräns som ligger under 1, för en fyrfältstabell är den omkring + 0,70.

I det följande används ett belastningsindex som är en hopslagning av de tre hittills beskrivna, med bibehållen (och utnyttjad) möjlighet att arbeta med separata värden för de två underperioderna, dvs. förskoleåldern och skolåldern. Poängsumman kan alltså variera mellan 0 (pojke och familj okända i samtliga register bägge underperioderna) och 6 (pojke/familj kända i samtliga registertyper bägge perioderna). Närmast kommer debutantmaterialet och kontrollgruppens fördelningar med hänsyn till belastningspoäng att redovisas.

6.4 Belastningsindex i debut- och kontrollmaterial

Tabell 6.4.1 ger fördelningen av belastningsindex för B- (debut-) och K- (kontroll-) grupp, den senare direkt, utan standardisering. Två saker är värda att lägga märke till. I båda grupperna, men framför allt K-gruppen är fördelningen mycket sned, omvänt J-formad; det vanligaste värdet är 0, det närmast vanligaste 1, osv. (med obetydliga, slumpmässiga avsteg i endera gruppen). Vad vi *inte* finner är en tendens till anhopning i bägge extremerna, 0 och 5–6, en klar typut-

Tabell 6.4.1 Belastningsindex i debutmaterial (B) och kontrollmaterial (K)

Poäng	B		K	
	Antal	%	Antal	%
0	56	29,2	45	47,3
1	36	18,8	17	17,9
2	25	13,0	11	11,6
3	26	13,5	10	10,5
4	23	12,0	5	5,3
5	16	8,3	5	5,3
6	10	5,2	2	2,1
Totalt	192	100,0	95	100,0

bildning med helt obelastade och starkt belastade som största kategorier. Korrelationen mellan de olika formerna av belastning har inte varit stark nog för en sådan utseparering av motsatser.

Det andra huvudresultatet är den väntade överrepresentationen av familjer med hög belastningspoäng i B-gruppen. Belastningsindex ger följaktligen information utöver stratifiering, dvs. socialgrupp, familjetyp och bostadsområde.

Innan det här samarbetet utvärderas netto och brutto (efter standardisering av K-gruppen) skall kort beröras ett utländskt material som ger goda jämförelsemöjligheter. Belastningsindex utvecklades oberoende av förebilder men det visar sig att en mycket likartad metodik har använts av två engelska forskare, Gibson och West (1970). Deras studie är prospektiv, något över 400 pojkar har följts framåt i tiden från undersökningen och tidig debut (före 14 år) noterats ("convictions") liksom inofficiellt känd brottslighet (genom lärare etc., "reported"). Det går knappast att sammanställa någon annan kategori än "convictions" med det svenska debutantmaterialet, den prospektiva undersökningens svaga sida uppenbarar sig här, det finns endast 30 pojkar i det engelska materialet som kommer i den kategorin.

Gibson och West replierar helt naturligt inte på samma variabler som belastningsindex, men deras skala för "social handicap" är av samma allmänna karaktär: yrkesstatus, socialhjälp, låg bostadsstandard, låg inkomst, barnrikedom och fysisk vanvård av pojkarna ("physical neglect"). Att döma av intryck bland klientundersökningens personal med kontakt med de svenska pojkarna hade samma variabel, fysisk vanvård, kunnat vara relevant också här. I den engelska skalan ingår 7 delvariabler, interkorrelationerna ligger ungefär på samma nivå som korskorrelationerna i den svenska (tabell 6.3.2.a). Poängfördelningen blir sned på samma sätt som i Sverige, frekvenserna faller med stigande poängtal utom för gruppen "convicted" som är ganska jämnt fördelad över hela skalan.

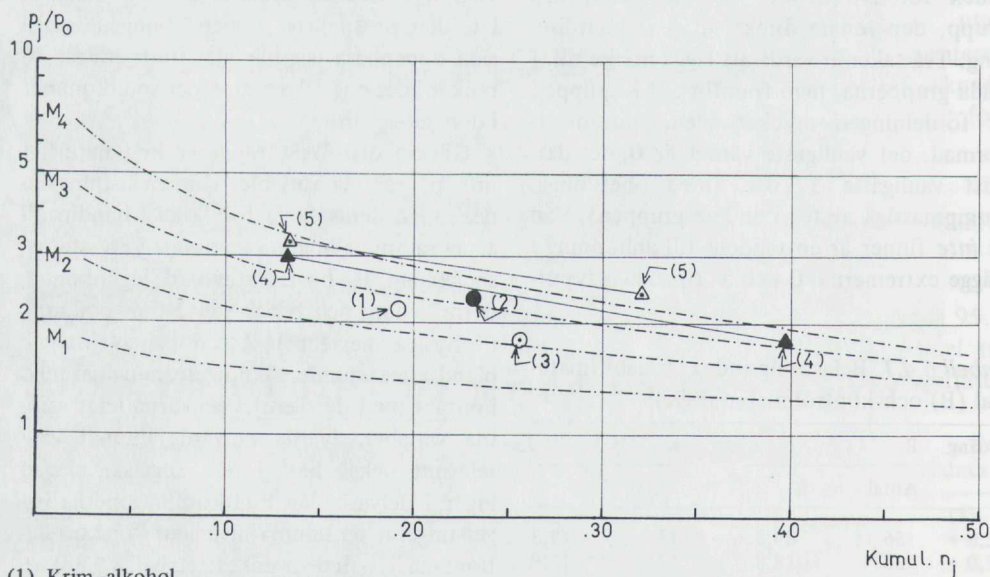
Tabell 6.4.2 Belastningsindex: Svenska och engelska värden. Frekvenser kumulerade

	Klientelundersökningen			Gibson-West		
	B	K stand.	P_j/P_0	B	Tot.be-folkn.	P_j/P_0
Ringa belastning	100,0 %	100,0 %	—	100,0 %	100,0 %	—
Viss belastning	70,8 %	39,7 %	1,78	76,7 %	32,1 %	2,39
Hög belastning	39,0 %	13,3 %	2,93	43,4 %	13,4 %	3,24

De båda materialen kan enklast jämföras genom att man gör en tredelning på ömse håll; i det svenska materialet i klasserna 0, 1–2 och 3–6 poäng, i det engelska 0–1, 2–3 och 4–7 poäng. På dessa värden har applicerats den i avdelning 4.3 beskrivna metoden med en rörlig gränslinje, så att man först bestämmer relativa risken för den mest belastade klassen i bägge materialen, och därefter slår samman mellanklassen och den mest belastade och räknar ut ett nytt värde för relativa risken. För vart och ett av materialen erhålles två värden som bägge kan läggas in i ett nivådiagram (se avd. 4.3). Tabell 6.4.2 och figur 6.4.1 summerar resul-

taten, i figuren har införts också de tre delindikatorerna enligt tabellerna 6.2.1 och 6.3.1. Relativa risker är beräknade på basis av standardiserade värden för K-gruppen (i det svenska materialet).

Det är instruktivt att gå tillbaka till den tidigare redovisningen i nivådiagram (figur 4.3.2) och jämföra de bägge diagrammen. I det senare (6.4.1) har sambanden (relativa riskerna) flyttats upp till nivån M_3 eller t. o. m. något högre, i det tidigare diagrammet, som bl. a. innehåller strataindelningen (socialgrupp, familjetyper, områdestyper), inkomst och intelligenskvot, nådde sambanden inte högre än nivå M_2 . Den engelska under-

- (1) Krim.-alkohol
- (2) Barnavårdsn.
- (3) Socialhjälp
- (4) Belastn.index (klientelund.)
- (5) "Social handicap" (Gibson-West)

Figur 6.4.1 Belastningsdata

sökningen ger ännu kraftigare utslag, på nivå M_4 . Om detta inte är ett slumpens verk (antalet debutanter är som vi nyss sett mycket litet) är det anmärkningsvärt mot bakgrund av att det togs ut i arbetarstadsdelar, en sådan homogenisering borde försvaga sambandet. Man kan av den anledningen kanske hålla med författarna som finner relationen "surprisingly close" (Gibson & West, 1970:23-24).

Om samband på nivå M_4 generellt skall betraktas som "starka" är diskutabelt, man kan ha olika syn på den saken. Enligt författarens mening markerar M_4 snarare övergången till en zon där man har anledning tala om en måttlig effekt. Utdifferentieringen i det svenska materialet är ännu inte stark.

6.5 Bruttoeffekt, nettoeffekt och signifikans

I tabellerna har återgetts de relativa risker som erhålles med standardbefolkningen som bas, alltså bruttoeffekter (se avd. 4.6). Det innebär att läget återställts, som det var före förskjutningen av kontrollmaterialet genom styrning från debutgruppen. Man kan följaktligen jämföra med de bruttoeffekter andra indelningsgrupper ger exempelvis indelningen i 8 strata efter socialgrupp, familjetyp och bostadsområde.

Nettoeffekten, dvs. de relativa risker som kan beräknas med den ursprungliga, standardiserade kontrollgruppen som bas, blir självfallet i allmänhet svagare, några värden ges nedan i tabell 6.5.1.

Nettosambanden ligger i intervallet mellan nivåerna M_1 och M_2 i nivådiagrammet, alltså en påtagligt svagare effekt; alla indikatorerna

har ett samband med stratifieringen och deras statistiska effekt försvagas om stratum hålles konstant. Formellt-statistiskt gäller också att stratifieringens effekt skulle minska om vi höll miljöindikatorerna i tabell 6.5.1 konstanta. Vill man tillerkänna stratifieringsvariablerna en primär roll får det ske på andra grunder. Det är ytterligare en annan fråga vad som händer om vi kombinerar stratum och miljöindikatorer till en ny variabel, den tas upp i avdelning 6.8.

Signifikantest och diskussioner om det ena eller andra resultatet skall anses statistiskt säkerställt, dvs. en differens mellan debutantmaterial och kontrollmaterial så stor att den mycket sällan uppkommer genom slumpvis dragning ur en population där sanna skillnaden är 0, har inte spelat någon framträdande roll i de gångna redovisningarna. Många av skillnaderna är belagda på annat håll i litteraturen och de har regelmässigt fallit ut i väntad riktning. Redan av detta skäl är det osannolikt att de skulle vara ett slumpens verk. För en del av de befolkningsskattningar som härletts ur den standardiserade kontrollgruppen har oberoende uppgifter kunnat erhållas ur andra källor och ingenting har framkommit som tyder på extrema sampling- eller andra fel. Om man adderar 5 procentenheter till skattningen av befolkningvärdet för samtliga de indikatorer som finns i tabell 6.5.1 (jmf också tabell 6.2.1) är frekvensen i debutgruppen i samtliga fall så hög att skillnaden fortfarande är säkerställd. Bruttoeffekterna erbjuder därför knappast något signifikansproblem.

De svagare nettoeffekterna är något mer problematiska. B- (debut) och K- (kontroll) grupp är inte oberoende stickprov, deras lika fördelning på strata är en omständighet man i princip bör begagna sig av vid utförandet av signifikantest. Om man underlåter det och beräknar exempelvis χ^2 -värdet utan hänsyn till den bakomliggande matchningsmetoden bör det leda till en underskattning av signifikansen. Det kan vara försvarligt att följa denna arbetsbesparande metod och gå vidare endast i tveksamma fall. För (2), barnavårdsnämndsdata, och (4), belastningsindex, er-

Tabell 6.5.1 Brutto- och nettoeffekt

	Relativ risk (p_i/p_0)	
	Brutto	Netto
(1) Kriminalitet-alkohol	2,14	1,39
(2) Barnavårdsnämnd	2,29	1,68
(3) Socialhjälp	1,79	1,40
(4) Belastningsindex 3-6	2,93	1,69

hålles χ^2 -värden på 7,8 och 8,3 respektive (1 frihetsgrad) och dessa kan betraktas som signifikanta. Av de andra är (1), registerupp-gifter över kriminalitet och alkoholproblem, ett gränsfall ($\chi^2 = 3,7$); socialregisterdata ger $\chi^2 = 3,0$ vilket ligger under det värde som fordras för signifikans på 5 %-nivån (3,84). För bägge dessa prövades en annan metod, att jämföra B- och K-grupp i avseende på förekomsten stratum för stratum. Om skillnaden går i väntad riktning (högre förekomst i B-gruppen) ges ett plustecken, annars ett minustecken. Antalet plustecken räknas. Finns det ingen reell skillnad är sannolikheten att erhålla 8 plustecken

$$\binom{8}{0} \left(\frac{1}{2}\right)^8 = \frac{1}{256} = 0,004 \quad (6.5.1)$$

och sannolikheten att erhålla 7 plustecken eller bättre resultat (dvs. 8) blir

$$\binom{8}{0} \left(\frac{1}{2}\right)^8 + \binom{8}{1} \left(\frac{1}{2}\right)^8 = \frac{9}{256} = 0,035 \quad (6.5.2)$$

Lägre antal plustecken än 7 innebär ej signifikant resultat. För (3), socialvårdsdata, erhöles signifikant utslag, 7 av de 8 jämförelserna gick i väntad riktning, och skillnaden mellan B- och K-grupp kan anses säkerställd. För (1), kriminalitet och alkohol, gick endast 6 av de 8 jämförelserna åt rätt håll. Med hänsyn till att χ^2 -värdet ligger mycket nära det erforderliga kan det emellertid anses försvarligt att förkasta 0-hypotesen också för denna indikator.

6.6 Tidsaspekten

Den konstans över tiden i fråga om belastade miljöfaktorer som framträder i tabell 6.3.2.b är påtaglig men långt ifrån fullständig. Korrelationskoefficienterna är inte särskilt höga men innebär en skattning i underkant. Det bör på nytt framhållas att det inte genom variablernas konstruktion finns inbyggt ett automatiskt beroende mellan tidigt värde (före 7 år) och sent (7 år till undersökningen). Det kan inte anses apriori uteslutet att det ena är starkare kopplat till utfallet (brottsdebut) än det andra. Bägge är, liksom

Tabell 6.6.1 Belastningsindex för olika åldersperioder i debutmaterial (B) och kontrollmaterial (K). Procent

	0-7 år		7 år-unders.	
	B	K stand.	B	K stand.
Lågbelastade (0-1 poäng)	69,3	91,5	68,2	87,7
Högbelastade (2-3 poäng)	30,7	8,5	31,8	12,3
Totalt	100,0 (N=192)	100,0 (N=95)	100,0 (N=192)	100,0 (N=95)

totala belastningsindex, en enkel summa av förekomst i de tre registertyperna (kriminalitet/alkoholproblem, barnvårdsnämnd, socialhjälp) och kan användas var för sig liksom totala belastningsindex. Resultatet framgår av tabell 6.6.1.

Man kan genast se att skillnaden inte är stor i fråga om deras samband med eller förmåga att förutsäga senare debut. Beräknar man relativa risker och lägger in dem i ett nivådiagram kommer delindex för 0-7 något högre, över M_3 , och index för 7 år-undersökningen något under M_3 . Det är knappast tillrådligt att fästa någon avgörande vikt vid en differens av den storleksordningen, men vi kan i varje fall konkludera att tidiga miljöindikatorer inte är underlägsna senare. Debutgruppen är väl så klart utdifferierad med data tillgängliga i förskoleåldern som i skolåldern. Det kan tilläggas att de förra ger en statistisk effekt inte väsentligen understigande totalindex.

Resultatet är på det hela taget oväntat; även om man räknar med den grundläggande konstansen i miljöfaktorer ligger det nära till hands att vänta sig ett något starkare samband med miljödata från den period som ligger brottsdebuten närmast. Utan att gå för långt i tolkningar av siffror som har stora osäkerhetsmarginaler (se avd. 3.3) kan man dra den slutsatsen att materialet inte ger något stöd för en "kristeori", dvs. en teori som bygger på en akut kris i familjens liv som bakgrund och bidragande faktor till brottsdebut. Om en kris har uppträtt i

många av familjerna borde den rimligtvis ha satt sina spår i registerdata och gett starkare samband för den senare perioden än den tidiga (förskoleåldern). Endast om vi tänker oss "krisen" som ett mer permanent tillstånd, men då illa svarande mot beteckningen, eller exklusivt psykologisk och intrafamiljär, utan tendens att slå igenom i socialhjälpbehov, alkoholproblem, barnavårdsinsgripanden, etc., låter den sig väl förena med data. Men hjälpkonstruktionerna har därmed blivit misstänkt många. Att en historisk-biografisk analys av enskilda fall kan avslöja krismoment och utlösande händelser har därmed inte bestridits, frågan har gällt typiska och återkommande, och därmed statistiskt iakttagbara fenomen.

6.7 Familjesplittring

Det har framgått av kap. 3 (se särskilt avd. 3.6) att splittrade familjer — en pojke som inte sammanbor med de biologiska föräldrarna — är överrepresenterade i debutmaterialet ungefär i den utsträckning liknande kriminologiska material ger anledning vänta. Det kan med fog anmärkas på indelningen i hel och splittrad familj att den är grov och missar många av de sociologiska och psykologiska poängerna. En fråga är när splittringen kom och hur länge den varat, en annan om det finns någon ersättare för fadern (modern och pojken följs i allmänhet). Det är motiverat att komplettera bestämningen av familjemiljön med några uppgifter om pojakens ålder vid splittringen och förekomsten av styvfader. Resultatet kan rapporteras snabbt eftersom det är negativt.

Pojkens ålder vid splittringen visar ingen skillnad mellan B-grupp (debutmaterial) och K- (kontroll-) grupp. Vare sig man drar gränsen vid 3 års ålder eller 7 års ålder är det inom ett par procentenheter samma andel av B-gruppens och K-gruppens splittrade familjer som splittrats tidigt.

På försök gjordes en bearbetning på en del av materialet (det som insamlats under provundersökningsfasen) med hänsyn till förekomsten av styvfader eller liknande under

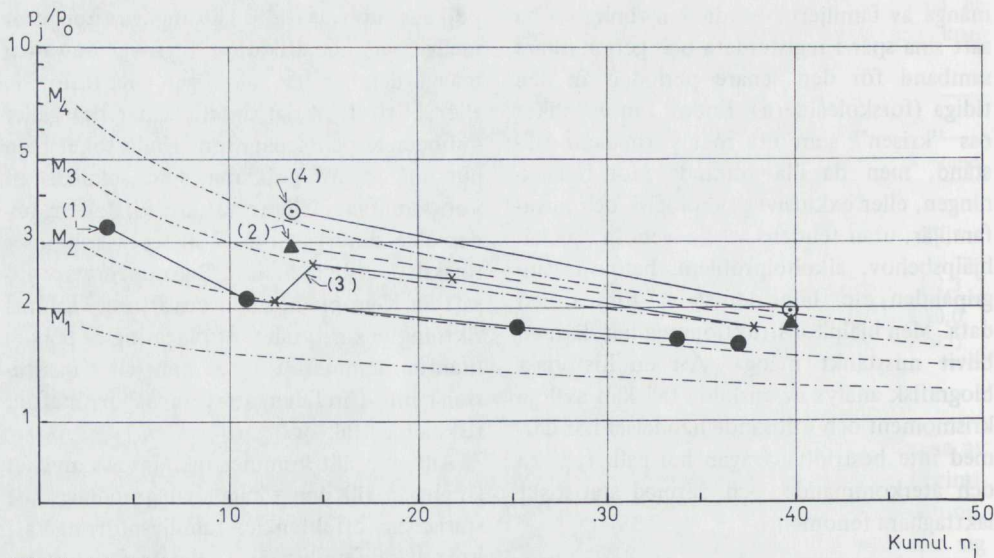
pojakens uppväxttid. Tillgängliga uppgifter medger en klassifikation i grova drag men många detaljer har säkerligen gått förlorade eller blivit felaktigt daterade när det gäller samboende och separation. Undersöker man hur många av pojkarna som saknade en konstant fader eller ersättare för fadern under åldersintervallet 3–7 år, som kan anses särskilt känsligt, är inte B-gruppen värre utsatt än K-gruppen, snarare tvärtom. I samma riktning pekar fyndet att placering av pojken utanför hemmet (i annat hem eller institution) inte förefaller att vara någon kraftigt riskökande faktor.

Allt som allt kommer man inte så mycket längre än till den första och grundläggande statistiska effekten av familjesplittring, att irreguljära familjer är vanligare i debutantmaterialet än i befolkningen. Den analys av splittringens insättande som här utförts kan fortfarande ha varit för ytlig (motsvarande analys för moderns vidkommande torde kräva annat material).

6.8 Kombinerad miljöbedömning

Att förekomst i olika register och ett därpå grundat belastningsindex uppvisar en starkare bruttoeffekt än strataindelningen grundad på socialgrupp, familjetyp och bostadsområde, hindrar inte att en kombination av de bägge skulle kunna ge ytterligare starkare samband. Allmän erfarenhet med multivariata metoder, och komplexa prognos- eller förklaringsmodeller talar dock för att vinsten blir måttlig, om någon alls uppnås. Stratifiering och förekomst av socialhjälp, alkoholproblem, kriminalitet, etc. är, som framgått, inbördes korrelerade och tillskottet i "förklaringsförmåga" när man kombinerar de två komplexen blir därför begränsat (jmf. kap. 8). Inte desto mindre har flera varianter av kombinerad metodik prövats, utgången har bekräftat misstanken att föga är att vinna den vägen. I det följande ges därför endast en kort beskrivning och en redovisning i diagramform (fig. 6.8.1).

Det skall först sägas att en variant prövats med tonvikt på den *ekonomiska* faktorn; en

- (1) Strataindelningen
- (2) Belastningsindex
- (3) Kombinerat index
- (4) Belastningsindex, återfall

Figur 6.8.1 Miljöindikatorer i olika kombinationsnivåer

sammanläggning har skett av de stratadefinierande egenskaperna (socialgrupp etc.), låginkomst/ej låginkomst enligt avdelning 3.11 samt förekomst av socialhjälp. Sambandet (den statistiska effekten) med kriminalitet blev emellertid påtagligt svagare än vad som nåddes enbart med belastningsindex (fig. 6.4.1). Inkomststoppgifterna förefaller överhuvud att vara något av en besvikelse om man väntat sig en "tung" faktor, och ett "hårt" datum. Tekniska brister, och omöjligheten att få en korrekt bild av familjens reella inkomstnivå, inklusive sociala bidrag, har förmodligen spelat in (jmf. avd. 3.11).

Det är därför en mera lovande taktik att kombinera belastningsindex och de stratadefinierande variablerna. Den variant som återges i diagrammet innebär att 1 poäng getts för var och en av de riskökande faktorerna socialgrupp III, splittrad familj, högriskområde, samt 2 poäng om belastningsindex är 1 eller 2, 4 poäng om belastningsindex är 3-6. Det nya kombinerade index kan följaktligen variera mellan 0 poäng (låg risk) och 7 (hög risk). Poängfördelningen i kontroll-

materialet kan, med sedvanlig standardisering, sammanställas med fördelningen i debutgruppen. Liksom i tabell 6.4.2 och tidigare diagram 4.3.2, har olika delningspunkter provats, med kumulering från höga poängtal. Förfarandet är i sin helhet grovt, och poängfördelningar blir ganska ojämna och gången i riskvärdena inte alldeles regelbunden. I det hela visar emellertid resultatet att inget vinnas genom att försöka bygga på registerindikatorerna, sambanden ligger fast på ungefär samma nivå som förut. För att göra jämförelsen enklare har kurvan för belastningsindex enligt figur 6.4.1 och stratifieringen enbart enligt figur 4.3.2 också lagts in. För debutbrottslighet tycks vi ha nått gränsen vad enkla och sammanfattande miljömått av denna typ kan prestera.

6.9 Återfall och familjemiljö

En anledning att miljöindikatorer inte slår hårdare kan vara tekniska brister, en annan att officiellt registrerad debut före 15 år, klientelundersökningens kriterium, är en allt-

för chanspåverkad händelse, betingad av vem som råkar bli upptäckt, för att tillåta några starkare statistiska effekter. Synpunkter på den senare invändningen har getts i avdelning 3.10. B-gruppen (debutanterna) är anrikad på pojkar med tendens till förhållandevis persistent och allvarlig kriminalitet, men en del B-pojkar slutar med debutbrottet eller strax efter, omvänt blir en del K-pojkar (kontrollmaterialet) kända för upprepade lagbrott. Ett studium av återfallen i B-gruppen och brottsdebut efter 15 år bland K-pojkar kan därför komplettera bilden av miljöfaktorerna och framför allt ge en uppfattning om tekniska brister utsluter starka samband. Observationer av svårt belastade material där starka miljö samband framträder låter en övre gräns framträda (jmf. avd. 4.4).

I det följande undersöks både hur pojkar som återfallit i officiellt registrerad brottslighet före 21 års ålder skiljer sig från dem i B-gruppen som inte gjort det, och hur de skiljer sig från den standardiserade K-gruppen. Den senare jämförelsen innebär samma typ av analys som jämförelsen mellan debutmaterial och totalbefolkning fast vi nu arbetar med ett något exklusivare kriterium, debut före 15 år och återfall före 21. Eftersom det beroende "utfallet" är något sällsyntare (p_0 mindre än 0,05) höjs övre gränsen för relativa risker något (avd. 4.3) men skillnaden är rätt liten, återfallsprocenten är hög. Samma omständighet gör att miljöfaktorernas utslag måste komma i närheten av de värden som erhållits tidigare. Vi kommer emellertid mera i nivå med de undersökningar som arbetar med institutionaliserade material och kan lättare relatera våra resultat till deras.

Både stratifieringen och det i avdelning 6.3 beskrivna belastningsindex ger ett statistiska säkerställt samband med återfall som framgår av tabell 6.9.1 och där uträknade χ^2 -värden. Bland strata har en tu-delning skett efter *debutrisk*, strata 1, 2 och 4 är bäst ställda.

Båda sambanden är signifikanta, belastningsindex ger den starkare effekten. Det samma gäller om skillnaden mellan återfalls-

Tabell 6.9.1 Stratifiering, belastningsindex och återfall i debutmaterialet¹

	Ej återfall	Återfall
(a) Stratifiering		
Strata 1, 2, 4	31	44
Strata 3, 5-8	22	89
	53	133
	$\chi^2 = 10,2$	$p < .01$
(b) Belastningsindex		
Poäng 0-2	46	69
Poäng 3-6	7	64
	53	133
	$\chi^2 = 19,6$	$p < .001$

¹ 6 pojkar har avlidit.

grupp och befolkning (standardiserad K-grupp) tas som utgångspunkt. Den metodik med flyttbar delningspunkt och kumulativa fördelningar för de bägge grupperna som senast tillämpats i figur 6.8.1 har på nytt använts för belastningsindex och resultatet förts in i samma figur. Som synes är effekten nu starkare, observationerna ligger något över kurva M_4 . Stratifieringsvariablerna ger en räkka punkter som ligger omkring kurva M_3 eller t. o. m. under M_3 , de har inte förts in för att inte minska överskådligheten. Klientelundersökningens data närmar sig därmed den nivå på statistiska effekter som karakteriserar Jonssons Skå-material (Jonsson, 1967: kap. 7) även om det senare fortfarande har flera samband som är betydligt starkare.

Som test på de använda indikatorerna kan återfallstabellerna tydligen inte bli avgörande. Förstärkningen av sambanden är måttlig; dock kan de nu anses ligga på en sådan nivå att de kan kallas "medelhöga" e. d. Till en utvärdering av dem i andra termer blir det anledning återkomma. Brottsdebut efter 15 år bland pojkar i K-gruppen ger en så pass liten grupp (genom K-gruppens begränsade storlek totalt) att det blir svårt att få säkerställda utslag av miljöfaktorer. Här ger dock socialgrupp taget för sig utslag, med högre risk för socialgrupp III ($\chi^2 = 4,20$; $p < .05$) medan belastningsindex inte ger något samband.

6.10 Avvikande och normal familjemiljö: Återblick

En slutlig utvärdering av de resultat som lagts fram i detta kapitel kan med fördel anstå tills också skoldata, som mera direkt berör pojkens eget beteende, presenterats, och en allsidigare framställning blir möjlig (fortfarande långt ifrån fullständig). Tanken är inte att ställa upp familje- och skoldata, båda övervägande av dokumentarisk typ, som konkurrerande informationskällor och underlag för prognos (eller förklaring), där den skall ges företräde som uppvisar de starkaste sambanden. Men den utdifferiering i miljöhänseende som här behandlats kräver en komplettering av data om beteendemässig utdifferiering, de två är olika led i samma process.

Försöket att peka ut en kriminogen familjemiljö, i det något sparsamma skenet av registerdata, har haft en begränsad framgång. Problemfamiljerna (de med alkoholproblem, kriminalitet i föräldragenerationen, socialhjälp etc.) förekommer oftare i debutgruppen än vad deras andel av befolkningen ger anledning vänta, dvs. barn uppvuxna i sådana familjer löper utan minsta tvivel en högre risk att själva bli kända för kriminalitet. Effektens styrka har framgått av tabeller och text. Det bästa sammanfattande måttet på riskökande familjedefekter, och överhuvud på familjemiljö bedömd med registerdata, det s. k. belastningsindex, tillåter utskiljandet av en grupp om något över 10 % hårt belastade bland familjerna med nära 3 gånger genomsnittsrisk för brottsdebut, eller alternativt, en grupp på nära 40 % hårt och måttligt belastade med något under dubbla genomsnittsrisk (tabell 6.4.2). Om ett sådant samband skall anses starkt eller ej är en fundamental fråga, där författaren uttryckt sin mening, att det bör betecknas som måttligt snarare än starkt, den har berörts tidigare och återkommer senare.

För ögonblicket kan det vara en hjälp att se på den statistiska effekten ur perspektivet slutet respektive öppet system, eller med en annan term, det sociala arvet (Jonsson,

1967:221–225). Ger registerdata stöd för tanken att föräldragenerationens avvikelse och sociala missanpassning i stor utsträckning överförs till barnen, så att vi har ett slutet system genom generationerna? Något fullständigt svar på frågan tillåter inte registerdata, dessutom skulle behövas en större Kontrollgrupp, eller en helt prospektiv uppläggning. Som det nu är får vi nöja oss med en aspekt, men en viktig. I de svårast belastade familjerna, 13 % i befolkningen, är risken nästan 3 (2,93) gånger genomsnittsrisk; eftersom den senare kan skattas till ca 5 % får vi en risk i denna grupp på ca 15 %. Av debutanterna kommer 39 % från den kategorin av familjer. Varken det förra värdet ("utflödet") eller det senare ("inflödet"), talar för nära fullständig självrekrytering. Intrycket rubbas inte nämnvärt om man tar i beaktande återfall i brott; förmodligen blir resultatet också i allt väsentligt detsamma, om senare debuter räknas in, dvs. bland de pojkar som motsvarar undersökningens K-grupp, men här är underlaget litet. Och vi har inte någon kunskap om annan avvikelse än kriminalitet, och i viss mån alkohol- och narkotikaproblem, bland pojkarna. Senare uppföljningsdata, inbegripet socialhjälp o. d. skulle göra det möjligt att komma längre. På nuvarande stadium kan den slutsatsen dras att överföringen av kriminellt beteende till barnen från familjer med avvikande beteende, bl. a. kriminalitet, inte har den styrka att man är berättigad att tala om ett slutet eller nästan slutet system.

Men det är också högst tvivelaktigt om "avvikande" eller "problemfamiljer" bildar en distinkt kategori. När man går igenom den stora debutantgruppen i undersökningen, pojke för pojke, i avseende på förekomst i olika register, drabbas man av ett slags optisk villa. Ett överväldigande intryck av belastning slår emot en, "de är ju alla kända förut". Redan ett genomräkande efteråt korrigerar intrycket avsevärt, det kan visa sig att det är mindre än hälften som är kända, givetvis skiftande från registertyp till registertyp, och beroende på avgränsningen. Det visar sig också ofta att en långt ifrån

negligerbar andel av kontrollgruppen är känd i samma register. Framförallt det senare fyndet bör betonas, hur välbekant det än må vara för läsare med erfarenhet från forskningsområdet.

De data som lagts fram här ger inget stöd för tanken att det finns en naturlig gränslinje mellan "avvikande" och "normala", något som lätt kan förbises inför talet om "multi-problemfamiljer". Olika slag av registrerad svaghet, normöverträdelse och hjälpbehov är korrelerade, men inte så starkt att rena typer utbildas. Hur stor andel som blir hänfödda till problemfamiljernas kategori är alltså en definitionsfråga vilket inte i samma grad skulle varit fallet med starkare typisering, färre mellanformer. Ett exempel, som inte är extremt, kan belysa detta. Om definitionen på deviant familj vidgas så att även syskons registerförekomst räknas in, men fortfarande endast för tiden från den undersökta pojks födelse, är det en minoritet av *Kontrollgruppens* familjer som är helt okända. Standardisering av värdet hade säkerligen förvandlat minoriteten till majoritet, men vi hade kunnat öka observationstiden med perioden före pojks födelse i avseende på föräldrars belastning och därmed åter öka frekvensen. Det behövs inga påfallande excentriska definitioner av "deviant" beteende för att få en betydande del av en befolkning i den devianta kategorin. "Avvikare" eller "problemfamilj" är en ungefär lika välavgränsad grupp som "sjuk", vilket betyder mycket illa avgränsad. Det är en bekväm tankekonstruktion att lokalisera ungdomsbrottsligheten till problemfamiljer, men den förutsätter först en lösning av definitionsproblemet. Löser man det så att något sådant som 10 % av befolkningen kommer i kategorin problemfamiljer, vilket efter vanligt språkbruk förefaller att vara en vid, i varje fall inte en trång definition, blir tankekonstruktionen empiriskt ohållbar.

Schematiseringen i en välanpassad, "förträfflig" majoritet och en missanpassad, "utstött", avgränsad minoritet är farlig, inte därför att den bryter mot formella regler utan därför att den leder till en falsk verklig-

hetsbild, ett förbiseende av stora grupper i gränsområdet. De är känsliga, vilket också betyder sårbara, för den omgivande samhällsmiljöns förändringar, och deras reaktion kan bli av större betydelse än de extremt och exklusivt avgränsade problemfamiljernas.

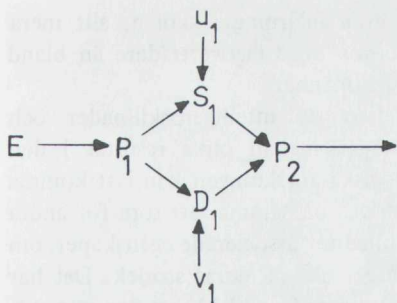
7.1 Miljö, beteende och skoldata

Det huvudsakliga underlaget för den redovisning som följer är skolbetyg och lärares i en särskild enkät och intervju avgivna omdömen om pojkarna. Skoldata säger någonting om miljön, vad skolan gör åt pojken genom att gradera, godkänna, underkänna, eventuellt ge etiketten "avvikande", men de lämnar också information om hans eget beteende, var han står eller är vid en viss tidpunkt. Den i kapitel 5 presenterade ramen för analysen av skol- och registerdata innebär att varje pojkes utveckling betraktas som resultatet av många enskilda, oftast små och därför svår-gripbara impulser från miljön, vars summerade effekt ger en "position" med bl. a. tendenser för och emot lagstridigt handlande. Graden och takten i utdifferenteringen har lämnats som en öppen fråga, det är för dess besvarande skoldata är av särskild betydelse.

En restlös förklaring av brottsdebut med kända miljöfaktorer är osannolik, och den föregående redovisningen (främst kapitel 6 men även kapitel 3–4) har också visat att den framgång som kan nås på den vägen blir begränsad. Det återstår att pröva vad ett studium av pojkens egenskaper och beskaffenhet, som uppbevarar okända miljöinfltelser, kan ge därutöver, dvs. att besvara frågan om unga lagöverträdare före eller vid tidpunkten för debutbrottet är *olika* pojkar som ej blir kända för lagbrott.

En aspekt på skoldata som därmed blir aktuell är den symptomatiska, eller noggrannare uttryckt, den *ko-symptomatiska*. Skolbeteende och brottsdebut tjänstgör bägge som indikatorer på en deviant utveckling eller disposition, varmed också skall förstås att ingendera är en fullkomligt tillförlitlig indikator, ej heller känd brottsdebut. Att den senare fått bestämma indelningen i B- (debut) grupp och K- (kontroll) grupp innebär inte att den ansetts ge ett odiskutabelt mått på reell brottslighet. Skolprestationens symptomfunktion utesluter inte att den får konsekvenser för pojkens framtid; skolframgången, och framför allt skolmisslyckandet, spelar en strategisk roll genom att irreversibla moment kommer in. Analoga resonemang kan tillämpas på tidigt alkoholmissbruk och vissa andra beteenden associerade med kriminalitet. Symptomkaraktären har gjort att man ofta tvekat att tillskriva dem en roll som orsaker till kriminalitet, det är å andra sidan onaturligt att se dem som enbart följdfenomen.

Figur 7.1.1 visar några av de relationer man har att räkna med i komplexet miljö—skola—kriminalitet. En uppsättning faktorer E , som inkluderar både arv och familjemiljö, bestämmer en position P_1 en personlighetstyp, värderingar och attityder etc., med bl. a. en viss benägenhet för avvikande beteende, som i sin tur influerar skolprestation S_1 , och risken för känd brottsdebut, D_1 . I bägge

Figur 7.1.1 Miljö, skola, kriminalitet

fallen tillkommer nya faktorer, utanför systemet, i skolans fall betecknade u_1 . Från S_1 leder en kausalrelation tillbaka till ett senare värde P_2 , och på samma sätt för brottsdebut. Det är dessa pilar (från u_1 och v_1 till P_2) som förvandlar skolbeteende (och känd brottsdebut) från enbart ko-symptomatiska fenomen till länkar i en orsakskedja. Situationen är analog med den som diskuteras i samband med olika miljöbegrepp (avd. 5.4.1).

Ett särskilt intresse tilldrar sig tidiga skoldata (exempelvis betyg) även om de ger ett svagare samband med brottsdebut än uppgifter som är samtidiga med debuten. Tidiga data tillåter ett följande av utdifferentieringen. Sena data, betyg och lärarskattningar vid eller t. o. m. något efter debuten, kan å andra sidan inte förkastas som irrelevanta; som framgått av kapitel 5 har det satts i tvivel om unga lagöverträdare ens då är särpräglade i något väsentligt avseende.

Det vore givetvis värdefullt om ett statistiskt test kunde appliceras på sambanden mellan miljödata, skoldata och brottsdebut som tillät att det rent symptomatiska fallet (utan kausal förbindelse mellan skolprestation och senare utveckling) skiljes ut från det som visats i figur 7.1.1. Litteraturen anvisar sådana metoder som bygger på partialkorrelationer; man prövar exempelvis om korrelationen (den statistiska effekten) mellan skolprestation och senare utveckling består också när miljöfaktorn (socialgrupp, inkomst, förekomst i sociala register etc.) hålls konstanta. Är det förhållandet talar det för en struktur i

enlighet med figur 7.1.1. Skulle partialkorrelationen bli 0 (eller nära 0) framstår skolprestation som rent symptomatisk, utan egen kausal betydelse. Olyckligtvis gör observationsfel, grova klassifikationer och andra felkällor att översättningen mellan statistiska fynd och kausal struktur blir betydligt vanskligare och mindre formaliserbar. Av den anledningen har inga försök gjorts att ställa upp multivariata modeller i ekvationsform.

Mätfel är ofrånkomliga var vi än rör oss, i fråga om skoldata tillstöter speciella komplikationer som ytterligare begränsar rörelsefriheten. Det är en tilltalande tanke att bygga på betygssummor, som ger (nära) kontinuerlig variation, men splittringen på olika undervisningsformer (normalklass, hjälpklass, läsklass, observationsklass) är stark i B-gruppen och betygen knappast jämförbara. Övergång till högre skolformer betyder mindre men ökar något jämförelsesvärigheterna. Som senare skall framgå har lösningen fått bli att arbeta med grövre och mer kategoriska uppdelningar. Lärarnas skattningar (i enkät och intervju) av pojkarna aktualiserar inte på samma sätt jämförbarhetsproblemet, åtminstone inte lika öppet.

För både skattningar och övriga skoldata gäller slutligen att det inte varit möjligt att få en så fullständig täckning som i fråga om andra variabler (sociala registerdata). Luckorna är något mindre för lärarskattningarna, de är beklagligt stora för betyg, frånvarouppgifter och uppgifter om undervisningsform och skolform. Flyttningar mellan skolor är förklaringen till många av bristerna. För en viss pojke kan uppgifter finnas från några klasser och saknas för andra, detta sätter en gräns för longitudinella, genom tiden löpande sammanställningar som bygger på uppgifter från flera klassnivåer; man får en addition av bortfall som reducerar materialet väl mycket.

En komplikation som inte kan betecknas som felkälla utan som ett ofrånkomligt och betydelsefullt inslag i bilden, är variation i intelligenskvot, vars konsekvenser för tolkningen av skoldata måste diskuteras.

7.2 *Intelligensens roll*

Variationer i intelligenskvot (IK) kan ses i olika perspektiv av vilka följande kommer att tas upp. IK-varianter har ett samband med kriminalitet som förtjänar kommentar. Man kan därutöver dra en parallell mellan utdifferenteringen med hänsyn till avvikande attityder och beteende å ena sidan, framväxten av IK-skilnader å den andra. IK-variationen hör till de problem som blivit mest ingående studerade och debatterade och något kan finnas att lära från den debatten. Eftersom intelligensskillnader har samband med kriminalitet, och enligt många undersökningar, med samhällsklass, och med skolbetyg, utgör de en faktor som man i någon form måste räkna med och kontrollera.

Om relationen mellan IK och kriminalitet gäller att den har tvingat kriminologerna att lära om inte en utan två gånger (Hirschi, 1969:111–112). Det fanns en period, nu ungefär ett halvsekel avlägsen då man var övertygad om att låg IK spelade en framträdande roll bland orsakerna till kriminalitet. Därefter följde en tid då IK-variationerna sköts i bakgrunden som oväsentlig; vilka skillnaderna mellan lagöverträdare och andra än var så låg de inte på intelligensens område. Forskare som under senare tid stött på IK-skilnaderna igen har därför reagerat med förvåning, man frestas nästan säga indignation, över ett fynd som inte borde visat sig (t. ex. Gibson & West, 1970:24–25). Fyndet är emellertid normalt, både för officiellt registrerade unga lagöverträdare, exempelvis hos Jonsson (1967:199–202) och med självdeklarerad (och officiell) brottslighet hos Hirschi (1969:113–114); hos Olofsson (1971:174–178) framträder ett icke-lineärt samband. Blomberg (1971:106–111) föreslår att de genomsnittligt lägre IK-värdena hos ungdomsbrottslingar snarare skall tillskrivas senare mognad än bestående intelligensdefekter; man kan tänka sig flera andra bidragande orsaker utanför eller i periferin av den egentliga intelligensfunktionen som delförklaringar: ängslan och spänning i test-situationen, bristande koncentration, effek-

ten av sämre inläring i skolan, allt mera utpräglat hos unga lagöverträdare än bland ungdom i allmänhet.

Betydelsen av intelligensskillnader och motsättningar mellan olika resultat i den kriminologiska forskningen kan lätt komma att överdrivas på samma sätt som för andra med kriminalitet associerade egenskaper, om man inte ger akt på deras storlek. Det har framgått tidigare (avd. 3.11) att den statistiska effekten är svag, det skall dock tilläggas att den består även om man kontrollerar för stratumtillhörighet (socialgrupp, familjetyper, typ av bostadsområde). Differensen går åt samma håll i 7 av de 8 strata, vilket innebär ett statistiskt säkerställt utslag (jmf. avd. 6.5).

Det är nödvändigt att utföra denna kontroll eftersom föräldrars status har ett samband med barnens intelligenskvot, sådan den mätes med konventionella test, exempelvis det i klientelundersökningen använda Terman–Merrill-testet. Ett sådant samband kommer regelbundet fram i studier av intelligensskillnader, dess otvivelaktiga teoretiska intresse har i diskussionen kommit att skymma undan det faktum att det också i allmänhet är av måttlig styrka. I klientelundersökningens Kontrollgrupp (ostandardiserad) faller endast omkring 7 % av totala variansen på mellan-stratakomponenten (avd. 3.11), de värden som publicerats av Jonsson och Kälvesten (1964:122–124) ger approximativt (beräknat på grundval av de publicerade värdena) 9 % av totala variansen mellan de 3 socialgrupperna. Data från den amerikanska teststandardiseringen (McNemar, 1942:38) ger för åldersintervallet 10–14 år 14 % av totalvariansen mellan 7 yrkesmässigt bestämda strata.

Innan vi går över till en granskning av konsekvenserna av samband på den nivån kan det vara instruktivt att se på intelligensskillnadernas uppkomst som en avlägsen men dock parallell till uppkomsten av en livshållning, beteende och attityder som predisponerar till kriminalitet. IK-differensernas framväxt är bättre dokumenterad, vi behöver här varken ta ställning i arv-miljödebatten

eller till frågan om intelligensens uppövarhet med speciella åtgärder. Under vanliga förhållanden visar intelligenskvoten en betydande, men ej perfekt stabilitet från inträdet i skolåldern och framåt. Med tidsintervall på 4–5 år mellan mätningarna, den första i åldern 7–8 år, rapporteras korrelationer omkring 0,70–0,80 (Bloom, 1964:66–67). Intelligenskvoten är ett exempel på en position eller beskaffenhet som i allmänhet ändrar sig obetydligt. Den påverkar senare beteenden, i viss mån kriminalitetsrisk, starkare skol- och yrkesframgång. Utdifferentieringen kommer tidigt, men något bestämt svar på frågan *vilka* miljöinflytanden som bestämt utfallet får vi inte. Vi har nyss sett att endast en mycket begränsad del av variationen kan återföras till sådana strukturella miljökategorier som föräldrars sociala position. Det resultatet bevisar inte nödvändigheten av en genetisk (i betydelsen arvsbiologisk) tolkning, det är högst troligt att greppet på miljön varit för osäkert. Men samma osäkerhet får man räkna med vid förklaringen av en deviant personlighets- och beteendeutveckling, med den skillnaden att mätbarhet och dokumentation är vida sämre.

Sammanfattningsvis: intelligensnivå, bestämd med ett konventionellt test, har ett relativt svagt samband med hemmets karaktär, bestämd genom stratifieringsvariablerna socialgrupp, familjetyp och bostadsområde, och likaledes ett relativt svagt samband med risk för officiellt registrerad brottsdebut. Till möjligheten att variationer i intelligensnivå förklarar, eller kan ha påverkat andra samband, får återkomma, men redan nu kan den slutsatsen dras att intelligensvariationernas förklarande, eller störande, inverkan i allmänhet måste bli liten, och att invecklade och tidsödande kontroller i form av konstanshållande, multivariat analys, eller räknande av partialkorrelationer är mindre nödvändiga. Två typfall kan urskiljas, och beröras med några ord utan formell bevisföring.

I det första misstänker man att en observerad relation mellan intelligenskvot och någon annan variabel, säg skolbetyg, i själva verket återgår på bägges beroende av hem-

mets sociala och ekonomiska standard; om inte denna tredje faktor hade funnits, och gett variation både i fråga om IK, och i fråga om skolresultat, skulle korrelationen mellan de två andra blivit obetydlig. Genom konstanshållande av social nivå eller stratum kan hypoteser prövas ungefär så som vi prövade om relationen mellan IK och kriminalitet bestod. Av det svaga sambandet mellan socialgrupp, familjetyp etc. och intelligenskvot följer att konstanshållandet inte kan förväntas leda till några radikala omvärderingar av den observerade korrelationen, exempelvis IK-betyg. Det skall på nytt sägas att detta inte innebär ett avfärdande av en miljöteori i generell mening.

Det andra typfallet är kanske väsentligare inom ramen för en kriminologisk undersökning. Man kan tänka sig att intelligensvariationer, långt ifrån att i sig vara oväsentliga, är det enda sättet på vilket tidiga miljöinflytanden, och hemmets sociala, ekonomiska och kulturella nivå (resurser i vidare mening) kan verka på kriminalitet; intelligensvariationerna bildar en nödvändig länk i en kausal kedja från miljö till brottsdebut. Så extremt formulerad bär hypotesen i hög grad osannolikhetens prägel men den kan mildras, man kan föreställa sig att en betydande del av inflytandet går denna väg. Emellertid sätter också här de svaga korrelationerna social nivå–IK, och IK–brottsdebut, snäva gränser för vad som kan förklaras på det viset. Den effekt man kan vänta sig av tidig miljö på brottslighet om den exklusivt förmedlas av IK-variation, blir en produkt av de två svaga korrelationerna, alltså ett ytterligare försvagat samband. Intelligensskillnader är inte en tillräckligt stark länk, eller bred kanal, för att kunna förmedla ett starkt inflytande. Andra vägar måste leda från miljö till kriminalitet, parallellt med IK-skillnaderna. Det är inte desto mindre en intressant fråga om skolväsendets utbyggnad, den förlängda skolgången och stegrade krav på utbildning kommer att missgynna barn med svag begåvning mer än förut. Skolframgång och skolmisslyckande kan bli mer avgörande än de varit under en tidigare epok. Med stor sannolikhet måste

personlighetsegenskaper av annat slag än begåvning betyda mer, exempelvis bristande koncentrationsförmåga, motorisk oro, svårighet att planera och kontrollera sitt eget beteende för långsiktiga mål. Det material som används här kan endast mycket ofullständigt belysa den sidan, man kan hoppas på hjälp från pojkindervjun, uppgifter från modern och de personlighetspsykologiska momenten i undersökningen.

7.3 Skolresultat

Närmast följer en redovisning av skolresultat i debut- (B) grupp och Kontroll- (K) grupp för klasserna 3–6. Tilltagande splittring på olika skoltyper efter 6:e klassen gör det meningslöst att följa utvecklingen längre framåt. Den period som täcks ligger före debuten för flertalet pojkar, 2/3 debuterar senare än 6:e klass (jämför avd. 3.7). Betygsuppgifter har samlats in för varje klass och pojke, om pojken gått om klassen avser de första året. Ett genomsnittsbetyg i läsåmnen finns tillgängligt och kan användas för att bedöma skolresultatet. Emellertid går många pojkar i B-gruppen i specialklass, främst läs- och hjälpklass, och i viss utsträckning observationsklass. Det är knappast möjligt att använda betyg från olika undervisningsformer som om de vore ekvivalenta, lösningen har fått bli en kombination av två bedömningsgrunder, specialklass eller ej, betygsmedeltal om pojken går i normalklass. I sista hand har gjorts en tu-delning i undernormal och normal skolprestation, till den förra kategorin har förts pojkar i specialklasser samt med låga betyg i normalklasser, till den senare kategorin pojkar med högre betyg i normalklasser samt de enstaka som går i högre skolform (realskola). Att föra samman läs-, hjälp- och observationsklasser till en grupp ("specialklasser") är något av en godtycklighet och gör säkert våld på förhållandena i enskilda fall. Utfallet, den statistiska effekten, får utgöra metodens legitimation; det bör särskilt noteras att läsklassplacementerna är den största andelen av specialklasserna och att det finns flera tecken som

tyder på att de har något gemensamt med andra former av specialklass, bl. a. en iakttagbar rörlighet mellan läsklass, hjälpklass och observationsklass. För prestationen i normalklass kan gränsen, betygsmässigt, dras olika, och vissa försök har gjorts med varierande lägen.

Som tidigare aviserats finns det ett inte obetydligt bortfall, individuellt och till totalt omfång något skiftande från klass till klass. En kontroll har gjorts på data från klass 6 för att uttröna om bortfallet är selektivt och verkar snedvridande. I K-gruppen saknas uppgifter för 8 av 95 pojkar, i B-gruppen för 14 av 192. Genomsnittliga intelligenskvoten i bortfallet visar sig ligga mycket nära respektive medeltal, de 8 K-pojken hade en genomsnittlig IK på 111,5, de 14 B-pojken på 106,1. Så långt som resultatet för oss ger det ingen anledning att vänta en kraftig snedvridning genom att uppgifter saknas, men de kommande resultaten får tolkas med något större försiktighet än tidigare anförda.

I tabell 7.3.1 visas utfallet för klasserna 3–6. Gränsen mellan subnormal och normal skolprestation har dragits vid ett genomsnittsbetyg på 2,5; mellan B och Ba enligt äldre system. Gränsen är så lagd att en klar majoritet av Kontrollgruppens pojkar kommer över gränsen också före standardisering, för B-gruppen blir resultaten annorlunda.

Standardisering för K (kontrollgruppen) har utförts i enlighet med den metod som beskrivits i avdelning 3.11; p_i/p_0 betecknar relativ risk, risken i den angivna kategorin med undernormal skolprestation i relation till genomsnittsrisk (avd. 3.3). Relativa

Tabell 7.3.1 Skolprestation (betyg-specialklass) klasserna 3–6 i debutmaterial (B) och kontrollmaterial (K)

% specialklass eller betyg under 2,6	B	K		p_i/p_0
		Direkt	Stand.	
3:e klass	59,2	32,5	32,1	1,84
4:e klass	62,6	30,6	29,5	2,12
5:e klass	72,3	32,6	30,4	2,38
6:e klass	69,1	32,2	28,7	2,41

risker är beräknade på standardiserade värden för K-gruppen. Uttryckt i ord, tar man ut pojkar med undernormal skolprestation i klass 3 är risken för brottsdebut 1,84 gånger *genomsnittsrisk*en, bland pojkar med samma låga prestation i klass 6 2,41 gånger *genomsnittsrisk*en. Den statistiska effekten stiger obetydligt mellan 5:e och 6:e klass. Det framgår av nivådiagrammet (fig. 7.7.1) att sambanden har en styrka i stort sett varierande mellan M_3 och M_4 (för diskussion av metoden hänvisas till kap. 4).

Som nämnts kan man dra den betygmässiga gränsen annorlunda, exempelvis vid *genomsnittsbetyget* 2,0, vilket innebär att en mindre andel av debutmaterialet, och endast omkring 10 % av kontrollmaterialet kommer i kategorin låg skolprestation. Sambandets styrka, mätt i nivådiagrammet, ändras emellertid inte nämnvärt. Detsamma gäller om vi prövar den mest exklusiva definitionen av "låga skolresultat", att gå i specialklass, med alla i normalklass, oavsett betyg, i den andra kategorin. Specialklasseläver är kraftigt överrepresenterade i B-gruppen; i 5:e klass, för att ta ett exempel, är procenttalet mellan 4 och 5 gånger så högt som i K-gruppen (där specialklasseläver är sällsynta, under 5 %). Ej heller på det sättet uppnås en starkare effekt (snarare blir den svagare) och inget är vunnet med förändringen.

Skillnaden mellan det direkta (ostandardiserade) och standardiserade värdet i K- (kontroll) gruppen enligt tabell 7.3.1 avspeglar i grova drag stratifieringsvariablernas samband med skolprestation. Genom att strata som är överrepresenterade i B- (debut) gruppen och därmed i K- (kontroll) gruppen har något lägre skolprestation än andra strata, kommer den ostandardiserade K-gruppen att ge en högre andel med undernormal skolprestation. Standardiseringen rättar till detta, men differenserna mellan ostandardiserat och standardiserat värde är överraskande små. Tabellen ger så till vida inget stöd för tanken på ett starkt samband mellan socialgrupp, familjetyp och bostadsområde å ena sidan och skolresultat å den andra.

Det finns många andra sätt att mäta skol-

resultat, och anpassningen i skolan, och några kommer att behandlas i senare avdelningen av detta kapitel. Redan här bör *kvarsittningen* som alternativt eller kompletterande kriterium nämnas. Ingen särskild hänsyn har tagits till kvarsittning i den indelning som ligger bakom tabell 7.3.1; kvarsittning är ganska ovanlig, också i B-gruppen, och den förefaller inte att kunna ge mycket utöver det man får fram ur betygsmedeltal, som tillåter urskiljandet av grupper med svag skolprestation. Emellertid gjordes en särskild sammanställning av kvarsittningen, och pojkar med någon kvarsittning i klasserna 3–6 skildes från pojkar utan någon kvarsittning samma period. Den i avdelning 7.1 nämnda additionen av defekter i materialet leder till att endast 171 B-pojkar och 82 K-pojkar kan följas genom hela perioden. Av dessa hade 11 % av B-pojkarerna och omkring 1 % av K-pojkarerna suttit kvar någon gång, de låga frekvenserna gör det vanskligt att beräkna relativa risker, men den statistiska effekten förefaller inte starkare än med det nyss använda kriteriet på skolresultat, och nyttan av en indikator som endast ger utslag för 10 % av B-gruppen, kan betvivlas.

Vi kommer så åter till intelligensvariationernas roll, behovet att hålla intelligenskvoten (IK) konstant eller under kontroll. Det kan först konstateras att det finns ett samband mellan IK och skolbetyg. Det har prövats på kontrollmaterialet, 4 pojkar i specialklass har fått uteslutas, vilket lämnar kvar 81 pojkar, betygen är från 4:e klass. Korrelationen (produktmoment) blir + 0,66, vilket snarast är i den övre delen av intervallet för de samband som rapporterats i litteraturen; för oselegerade grupper anges korrelationer mellan 0,50 och 0,60 som vanliga (Svensson, 1971:8). Det är möjligt att korrelationen skulle förskjutas något genom standardisering av produktmoment och varianser men denna något omständliga operation har fått anstå.

Vi kan följaktligen vänta oss att en del av debutgruppens underlägsenhet i avseende på skolprestation skall kunna återföras på dess lägre genomsnittliga IK, frågan är hur stor

del. Man kan för ändamålet använda en teknik (s. k. indirekt standardisering) som utgår från sambandet IK-nivå/skolprestation i K-gruppen och med dess hjälp bestämma den förväntade andelen B-fall med låg skolprestation, den andel som skulle föreligga om inget annat än intelligenskvot bestämde skolresultatet i B-gruppen jämfört med K-gruppen. I K-gruppen hålles 4 IK-nivåer isär (under 95, 95–109, 110–129, 130 och över), för varje nivå bestämmes andelen pojkar i specialklass eller med betygsgenomsnitt under 2,6. Dessa IK-specifika frekvenser kombineras med den kända fördelningen av B-gruppen i avseende på IK. Av de 30 K-pojkarna med IK 95–109 hade 12 låg skolprestation, dvs. 40 %, det finns 73 B-pojkar på samma IK-nivå, och vi förväntar oss att 40 % av 73, eller 29, skall ha låg skolprestation, på samma sätt beräknas väntade värden för de andra IK-nivåerna. Det bör påpekas att K-gruppen inte har standardiserats utan har den stratafördelning (socialgrupp etc.) som svarar mot B-gruppen. Betygen avser 4:e klass, 85 K-pojkar och 179 B-pojkar ingår i denna bearbetning. Resultatet framgår av tabell 7.3.2 som visar det väntade och observerade antalet pojkar med låg skolprestation.

Det visar sig att skillnaden i IK-fördelning mellan debutantgrupp och kontrollgrupp ger anledning förvänta en andel med låg skolprestation som är ungefär 10 procentenheter högre än i kontrollgruppen, men att den faktiskt observerade differensen är mer än 30 procentenheter. Intelligens (kvot) -skillnader förklarar i denna mening endast en mindre del av B-gruppens skolmässiga underlägsenhet.

Tabell 7.3.2 Väntad och observerad andel med låg skolprestation i debutmaterial (B) och kontrollmaterial (K)

	Procent
B, väntad med hänsyn till IK-fördelning	41,0
B, observerad	62,6
K, (ostand.) observerad	30,6

7.4 Några alternativa mått på skolprestation

Uppgifter över kvarsittning som indikator på skolresultat har redan diskuterats i föregående avdelning. Det finns några andra möjligheter att operera med officiellt tillgängliga uppgifter (de särskilda lärarenkäterna tas upp i nästa avdelning) som kräver någon kommentar. Hit hör framför allt betyg i *ordning* och *uppförande* och *frånvarouppgifter*. De ger utslag i samma riktning och av ungefär samma storlek som det nyss behandlade måttet (betyg och undervisningsform); det har under sådana förhållanden ansetts onödigt med tabellmässiga redovisningar. I 6:e klass har något över 10 % av kontrollmaterialet (ostandardiserat) nedsatt betyg i endera ordning eller uppförande, eller bägge, detsamma gäller en dryg tredjedel av debutmaterialet, en statistisk effekt något över nivå M_3 i ett nivådiagram. Likaledes i 6:e klass finns någon frånvaro utan giltigt förfall antecknad för knappa 4 % av kontrollmaterialets pojkar, för något över 20 % av debutantmaterialet. Effekten ligger på nivå M_4 , men skolkets roll kommer tydligare fram i lärarskattningarna, till vilka vi strax kommer. Omfattningen av frånvaro *med* giltigt förfall visar endast ett mycket svagt samband med brottsdebut, ett överraskande resultat eftersom man kunnat vänta sig att både reell sjuklighet och som sjuklighet maskerat skolk skall vara vanligare bland pojkar med tendens till kriminalitet.

Det kan slutligen nämnas att vissa försök har gjorts att avläsa brottsdebut i *skolbetygens förändringar* men med något oklara resultat. Pojke för pojke (i B-gruppen) kan man jämföra betygsnivå före debuten, exempelvis läsåret före, med det läsåret under vilket debuten inföll. Just den jämförelsen ger inget distinkt resultat, uppåtgående betyg förefaller ungefär lika vanliga som de väntade nedåtgående att döma av en bearbetning av en del av materialet (provundersökningsfasens). En differens i den väntade riktningen är något tydligare om man jämför debutårets betyg med dem som gavs två år tidigare vilket kan vara rimligt, eftersom

officiellt registrerad debut naturligtvis ofta föregåtts av icke registrerad kriminalitet. Någon stark, och i de enskilda fallen entydig effekt är det fortfarande inte tal om, och luckorna i betygsserierna försvårar analysen, som emellertid kan vara värd att ta upp på ett fullständigare betygsmaterial.

7.5 Lärarskattningar

Skriftliga lärarskattningar insamlades för både debut- (B) och kontrollmaterial (K), de avsåg dels ett antal beteenden och egenskaper som direkt framträder i skolarbetet (intellektuella förutsättningar, skolprestation, läs- och skrivsvårigheter, uppmärksamhet/koncentration, ambition, anpassning i skolan, ordningssinne, anpassning till bestämmelser), dels mera generella personlighetsdrag (exempelvis känslomässig balans, aggressivitet) och aspekter på kamratrelationer. Den skriftliga skattningen (enkäten) kompletterades med muntligt insamlade uppgifter i huvudsak gällande personlighet-utveckling men också skolk och förekomst av stöld eller snatteri. I fortsättningen diskuteras skattningarna av skolbeteende; de personlighetsmässiga bedömningarna torde bäst komma till sin rätt i kombination med andra psykologiska data och förbigås här.

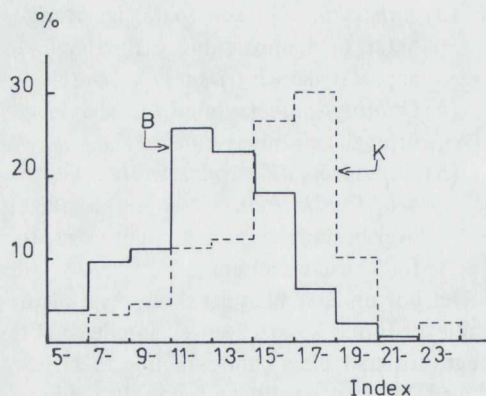
Preliminära bearbetningar av enskilda skattningar gav differenser mellan B- och K-grupper i väntad riktning och av samma storleksordning som andra skoldata. Det har därför ansetts försvarligt att skapa ett sammanfattande mått som kan väntas ge mindre fel i de individuella observationerna och dessutom förenkla bearbetning och presentation. Följande variabler ingår, var och en med en femgradig skala med extrempositionerna angivna i parentes.

- (1) *Skolprestation* (avsevärt mycket sämre än begåvningsmässiga förutsättningar – skolbetyg högt över intelligensnivån)
- (2) *Uppmärksamhet och koncentrationsförmåga* (mycket ouppmärksam och lätt distraherad – alltid uppmärksam)

- (3) *Anpassning i skolan* (påtagliga svårigheter med anpassning och trivsel – anpassar sig och trivs mycket bra)
- (4) *Ordningssinne* (synnerligen slarvig – utpräglat ordningssinne)
- (5) *Anpassning till skolans bestämmelser och föreskrifter* (sätter sig ständigt över bestämmelser – ängsligt noga att följa bestämmelser)

Det bör understrykas att skolprestationen skulle bedömas så att även en intellektuellt svagt utrustad elev kunde få högsta skattningen, vilket uttryckligen framhölls i enkätformuläret. Några motsvarande stipulationer gjordes naturligt nog inte för de andra variablerna men det är möjligt att lärarna mer generellt tog en viss hänsyn till intellektuella förutsättningar; som vi strax skall se talar resultaten härför.

Att till *ett* index föra samman mätvärden på egenskaper som nominellt och enligt instruktionerna inte är identiska (uppmärksamhet, ordningssinne etc.) medför också ett visst informationsbortfall, mindre ju starkare interkorrelationerna är mellan de ingående delvariablerna (skattningarna). Korrelationsnivån har bestämts med en förenklad metodik, och på basis av K- (kontroll-) gruppen. Med 5 skattningsvariabler, alla femgradiga, och ett index bildat genom enkel addition får summan, *skattningsindex*, de teoretiska gränserna 5 och 25; den faktiska variationsvidden är nästan lika stor. Variansen (σ^2) är något över 10 poäng, medeltalet 15,3 poäng. De 5 ingående delvariablerna har varianser mellan 0,52 och 0,90. Vore de inbördes helt okorrelerade skulle variansen för skattningsindex (summan) vara 3,4. Den större observerade variansen för index pekar på interkorrelationer mellan delvariablerna av storleksordningen + 0,50. Man kan beräkna ett slags genomsnittskorrelation, med produkten av de ingående variablernas standardavvikelser som vikt, den blir + 0,52. Det kan därför anses försvarligt att arbeta med index men det är möjligt att något också skulle vinnas med ytterligare bearbetningar av enskilda delvariabler, en arbetsuppgift som måst lämnas åsido.

Figur 7.5.1 Fördelning av debutmaterial (B) och kontrollmaterial (K) i avseende på skattningsindex

Fördelningarna för debut- och kontrollmaterialen framgår av figur 7.5.1. Standardisering av K-gruppen leder som vanligt till en förskjutning mot gynnsammare värden, i detta fall högre värden på skattningsindex, från 15,3 stiger medeltalet till 15,8. Av den totala variansen på 10,3 är 17% mellan-stratavarians (signifikant på 5%-nivån), där strata är de sedvanliga 8 avgränsade med socialgrupp, familjetyp och typ av bostadsområde (avd. 3.2). Även varianser och varianskomponenter kan standardiseras, gör man det stiger andelen mellan strata till 19% av den totala variansen (som sjunker något, till 9,1).

I belysning av den ringa andelen förklarad varians med andra indelningar kan 17–19% inte anses lågt. Separerar man de tre indelningsgrunder som ligger bakom strataindelningen och fastställer först skillnaden i skattningsindex mellan socialgrupp I + II och III, utan hänsyn till familjetyp och bostadsområde, och sedan skillnader mellan hel och splittrad familj, utan andra hänsyn, eller mellan hög- och lågriskområden, blir det klart att det är familjetypen som faller utslag, med en medelskillnad i avseende på skattningsindex på 2,4 mot 0,3 för socialgrupp och 0,9 för områdestyp. Till ett liknande resultat kom Husén m. fl. (1959: 90–91) med skattningar på skolanpassning, inga socialgruppskillnader framträdde generellt.

Mera överraskande är den närmast obefintliga korrelationen mellan intelligenskvot och de till skattningsindex sammanfattade lärarområdena ($r = 0,17$). Visserligen var lärarna som nyss nämnts ombedda att för en av de ingående variablerna försöka se till att varierande begåvning inte påverkade omdömet, men en starkare korrelation med index var väntad. Det avviker i det avseendet radikalt från skolprestation värderad betygsmässigt med dess påtagliga korrelation med IK (avd. 7.3). Överhuvud förefaller skattningsindex att vara en intressant variabel som inte ger de stereotypa sambanden med andra variabler.

Jämför vi debutmaterial och kontrollmaterial i avseende på skattningsindex är emellertid utslaget i väntad riktning och i styrka jämförbart eller möjligen något överträffande skolprestation enligt tidigare definition, betyg och undervisningsform (tabell 7.5.1).

Tabellen visar andelen med låga värden, dvs. mindre god skolanpassning, efter två olika avgränsningar. Den mera extrema gränsdragningen 5–11 poäng ger högre relativ risk men inplacerad i nivådiagrammet är detta ett svagare samband än den mindre extrema avgränsningen 5–14 poäng, den senare ligger över nivå M_4 . Som hjälp har i diagrammet (fig. 7.7.1) lagts in en ny nivålinje M_5 , den svarar mot det fall att deviant grupp skiljer sig från totalbefolkning 1,25 standardavvikelse, dvs. serien M_1 – M_4 i figur 4.3.1 har fortsatt med ännu ett par av övertäckande kurvor, ytterligare något mer utdifferenterade från varandra (fig. 7.7.2).

Tabell 7.5.1 Skattningsindex i debutmaterial (B) och kontrollmaterial (K). Procent

	B	K	P _j /P ₀	
			Direkt	Stand.
Skattningsindex 5–11	38,0	13,3	9,0	4,22
Skattningsindex 5–14	73,0	31,1	26,4	2,77
	(N = 189)		(N = 90)	

7.6 Skolk och kriminalitet enligt lärarskattningar

I den muntliga lärarintervjun fick lärarna göra en bedömning av förekomsten av skolk på en femgradig skala, där lägsta värdet, 1, gavs när pojken ansågs skolka vanemässigt och långa tider i sträck eller minst en dag i veckan. Högsta värdet, 5, gavs åt pojkar med mönstergill närvaro och punktlighet. Skattningarna kan begagnas för att komplettera den bild som de officiella frånvarouppgifterna ger. Det visar sig att den bästa avgränsningen är mellan dem som får högsta betyget, och resten, inklusive fall av sporadiskt skolk.

Någon standardisering har inte företagits här, relativa risken (p_j/p_0) är inte desto mindre hög och effekten (i detta fall netto) svarar ungefärligen mot nivå M_5 .

En uppgift som har tagits till vara är lärarens bedömning av förekomst av stöld eller snatteri från pojken sida. Det vore att driva metodiken in i det absurda att använda ett samband som förklaring till brottsdebut; att läraren avger en skattning som pekar på förekomst av stöld betyder i första hand ingenting annat än att han vet om eller har på känn att pojken har benägenhet för lagbrott, på annat sätt manifesterad genom det officiellt registrerade debutbrottet. Men graden av kunskap eller vetskap hos läraren, och därmed skolan, är ett viktigt datum, både när man vill överväga skolans positiva roll i förebyggande arbete, och dess möjliga negativa roll genom eventuellt för stark reaktion eller stigmatisering.

Olyckligtvis blev det nödvändigt att ändra tekniken något mellan prov- och huvudun-

Tabell 7.6.1 Skolk enligt lärarintervjun i debutmaterial (B) och kontrollmaterial (K). Procent

	B	K Direkt	p_j/p_0
Skattning 1-4	50,8	11,9	4,27
Skattning 5	49,2	88,1	
	100,0	100,0	

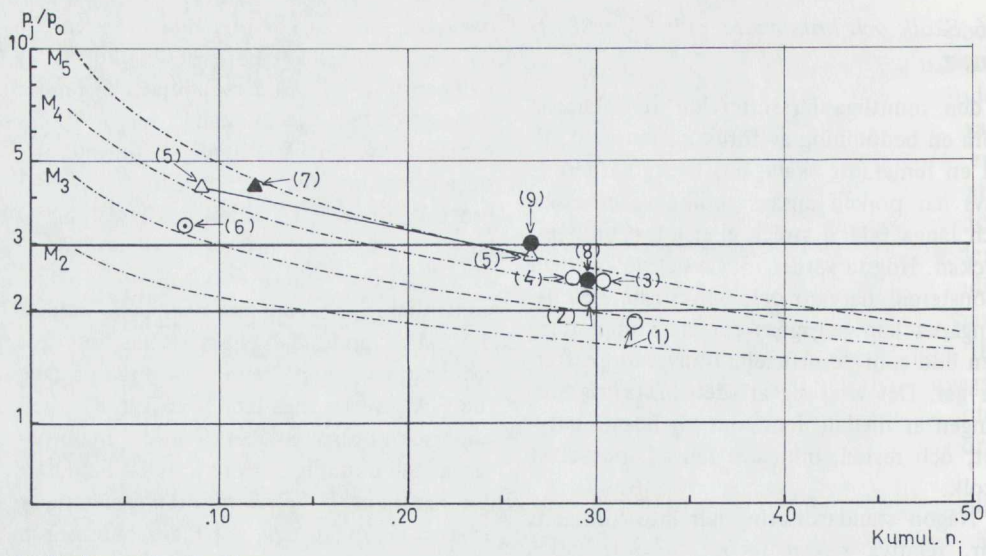
dersökningsfasen, i den senare gjordes endast en bedömning i kategorierna förekomst, ej förekomst (i provundersökningen användes den sedvanliga skalan med 5 steg). Vi får begränsa oss till huvudundersökningen. Resultatet är mycket slående, för 93 av 143 brottsdebutanter (i 7 fall saknas uppgift) anger läraren förekomst av stöld, dvs. i 65 % av fallen, men endast för 2 av 44 pojkar i kontrollgruppen (uppgift saknas i 9 fall), dvs. något under 5 %. Lärarna har i mycket stor utsträckning på känn vad som är på gång (de fick givetvis inga ledtrådar från Klientelundersökningen). Skolan är inte i majoriteten av fall okunnig om vad som har hänt, när det har hänt. I hela lärarintervjumaterialet arbetar vi under den självklara betingelsen att komma i efterhand, när debutbrottet och vad som kan ha föregått debutbrottet men inte blivit registrerat hos polisen, är ett faktum.

7.7 Återfall och skoldata

Liksom fallet var med familjemiljö har man anledning pröva om skolprestation och skol Anpassning ger klarare utslag om de ställs mot återfall i debutantgruppen, eller annorlunda uttryckt, om den statistiska effekten av skoldata blir starkare sedan ur debutantgruppen avlägsnats pojkar som endast begått debutbrottet och sedan veterligen inte överträtt lagen till 21-årsdagen (jmf. avd. 6.9 och 4.4). På nytt görs därför en åtskillnad mellan

Tabell 7.7.1 Skolprestation, skattningsindex och återfall i debutmaterialet

	Ej återfall	Återfall
(a) Skolprestation Betyg 2,6 och högre	28	39
Specialklass eller betyg under 2,6	21	87
	49	126
	$\chi^2 = 10,2$	$p < .01$
(b) Skattningsindex Poäng 15 och högre	23	28
Poäng under 15	27	105
	50	133
	$\chi^2 = 11,2$	$p < .001$

- (1) Skolprestation 3:e klass
- (2) Skolprestation 4:e klass
- (3) Skolprestation 5:e klass
- (4) Skolprestation 6:e klass
- (5) Skattningsindex
- (6) Nedsatt betyg ordning eller uppförande 4:e klass (ostand.)
- (7) Skolk enligt lärarintervju (ostand.)
- (8) Skolprestation 4:e klass - återfall
- (9) Skattningsindex - återfall

Figur 7.7.1 Skoldata: Nivådiagram

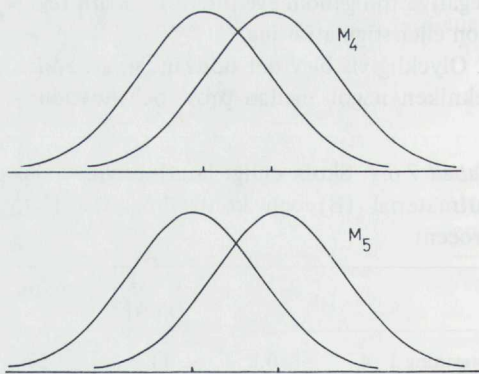
pojkar som återfallit och pojkar som inte återfallit. Både skolprestation enligt betyg och undervisningsform i 4:e klass (jmf. tabell 7.3.1) och lärarskattningar sammanfattade till ett skattningsindex (jmf. tabell 7.5.1) prövas mot återfallskriteriet. För vardera undersöks dels om det finns en säkerställd skillnad mellan återfall och ej återfall, dels hur återfallen skiljer sig från den totala befolkningen (standardiserad kontrollgrupp).

Tabell 7.7.1 sammanfattar resultatet för bägge variablerna och är en parallell till tabell 6.9.1 där stratifieringen och belastning enligt registerdata prövades.

Pojkar med låga betyg (placering i specialklass), eller låga skattningsvärden, återfaller oftare än pojkar med gynnsamma skolresultat, skillnaden för bägge indikatorerna på skolframgång statistiskt säkerställd.

Det betyder att pojkar som återfallit skiljer sig mera markerat från totalbefolkningen

sådan den approximeras med det standardiserade kontrollmaterialet, dvs. den statistiska effekten av skolvariablerna blir starkare om de används för att studera utdifferieringen av ett material av pojkar som dels debuterat före 15 års ålder, dels återfallit

Figur 7.7.2 Nivåerna M_4 och M_5 som övertäckande fördelningar. Jmf. figur 4.3.1.

minst 1 gång före 21 års ålder. I nivå-diagrammet (figur 7.7.1) kan den starkare effekten avläsas genom jämförelse med tidigare nådda resultat, diagrammet samlar information från hela kapitel 7.

7.8 Återblick på skoldata

Det väsentliga i analysen av skolresultat och skolanpassning bland pojkar som blivit kända för brott ligger inte i förekomsten av dåliga skolresultat, det faktum att debutmaterialet har lägre genomsnittsbetyg, större andel i specialklass, större skolbenägenhet osv. Ingen har väntat sig annat, i kvalitativ mening är den effekten väl belagd i litteraturen. Här som eljest börjar den egentliga arbetsuppgiften med detta konstaterande, frågan gäller nu den statistiska effektens styrka, och dess kausala tolkning.

Många av de resultat som här lagts fram har paralleller i en uppföljning av en grupp skolbarn först uttagna i tioårsåldern år 1938 i Malmö (Husén, 1969). Förekomst av straffregisterbrott fastställdes och sattes i samband med skolresultat m. m. Bland pojkarna i Malmö är genomsnittsriskens (P_0) att bli känd i Straffregistret 0,10, alltså den dubbla jämfört med debutrisken (före 15 år) i Stockholm. Den högre risken försvårar i någon mån jämförelser, en övergång till sammanställning brottsgrupp – restbefolkning snarare än brottsgrupp – totalbefolkning, kan vara försvårande. Man finner statistiska effekter av skolindikatorer (hjälpklass, lärarskatningar etc.) som inte skiljer sig mycket från dem som kan påvisas i Klientelundersökningen. Med nivå-diagrammen som referenssystem blir sambanden något svagare i Malmö trots att förekomst i Straffregistret kan anses relativt gravt. Möjligen beror detta på att tidig debut ej varit ett kriterium i Malmö och att tidsavståndet mellan mätning och utfall är större.

Av de internationellt kända kriminologiska undersökningarna har makarna Gluecks (Glueck & Glueck, 1950: kap. 12) ovanligt detaljerad och mångfacetterad information om skolan (liksom flera andra aspekter på de undersökta pojkarnas situation). Författarna

betonar skolans roll som prov på anpassningsförmåga i en miljö där strikta regler ställs upp och genomdrivs av en annan auktoritet än föräldrarna. I deras undersökning var brottsgrupp och kontrollgrupp matchade också i avseende på allmän intelligens, vilket gör deras resultat så mycket mera anmärkningsvärt. Effekterna är ofta mycket starka, långt starkare än de som kunnat beläggas för det stockholmska debutantmaterialet jämfört med ett kontrollmaterial. Allvarligt eller upprepat störande beteende ("seriously or persistently misbehaved") visar 96 % i deras B-grupp, 17 % i K-gruppen (Glueck & Glueck, 1950:146), påtaglig är den negativa attityden bland deras B-pojkar, de ger mycket oftare uttryck för "violent dislike for school, resentment at its restrictions". (Glueck & Glueck, 1950: 153). Lika markerad är tendensen att skolka, 95 % i B-gruppen och 11 % i K-gruppen enligt den amerikanska undersökningen (Glueck & Glueck, 1950:148). Ungefär samma siffror läggs fram av Jonsson (1967:206) på basis av Skå-material, 82 % av pojkarna kunde beskrivas som "more or less habitual truants", motsvarande värden för pojkar dragna ur totalbefolkningen är mycket låga, högst några procent.

Både makarna Glueck och Jonsson arbetar med pojkar som är betydligt mer belastade i avseende på brottslighet än vad debutanterna i allmänhet är, och deras pojkar är eller har varit institutionsplacerade. Man kan därför vänta sig svagare effekter i Klientelundersökningens egna data. Den allmänna förväntan, grundad i teoretiska överväganden som diskuterats i kapitel 5 och avdelning 7.1, var dock att de statistiska sambanden mellan kriminalitet och skolbeteende, eller skolresultat, skulle bli starkare än för rena yttre miljöfaktorer, samtidigt som skolvariablerna var något mer tivelaktiga ur kausal synpunkt. Just att de kunde ses som symptom på eller står i växelverkan med avvikande beteende, talar för att de är goda indikatorer om också inte fullt lika goda förklaringar.

I någon mån har förväntningarna infriats, effekterna blir en nyans starkare än de som

framträdde vid studiet av familjemiljö med registerdata (jmf. fig. 7.7.1 och fig. 6.4.1, 6.8.1). Men någon avgörande skillnad är det inte tal om. Den beteendemässiga utdifferieringen som kan spåras i skoldata någon tid före debutbrottet, såg i 4:e klass, när inte över den nivå vi tidigare rört oss på. Man kan ställa upp regeln $2/3-1/3$ som en enkel sammanfattning på undersökningen av skolprestation (normalklass/specialklass och betygsmedeltal), dvs. $2/3$ i debutmaterialet och $1/3$ av kontrollmaterialets pojkar nådde inte upp till den godtyckliga gräns för "normal" skolprestation som ställdes upp (betygsmedeltal 2,6 eller högre i normalklass). Det är en avsevärd överrepresentation av B-pojkar (debutanter), men nära $1/3$ av K-pojarna (kontrollmaterialet) ligger också på fel sida av gränsen. Sänker vi gränsen hamnar färre K-pojkar, men därmed också färre B-pojkar, mindre än 50 %, i den nedre kategorin, "undernormal skolprestation".

Det finns flera förklaringar till den fortfarande måttliga utdifferieringen. Skolbetyg och andra skoldata kan vara dåliga mätare på pojkarnas beteende i allmänhet, och t. o. m. beteendet i skolan, och utdifferieringen kan vara begränsad i verkligheten, bl. a. därför att B-gruppen är alltför heterogen, innehåller många pojkar utan allvarligare kriminellt beteende. Mot den senare tolkningen talar den höga återfallsrisken, men den får såtillvida stöd som sambandet stiger när de som inte återfaller rensas bort. Man har därmed tagit ett första steg mot de starkt belastade utländska och svenska material som nyss ställdes upp som jämförelsepunkter och som visade avsevärt mycket starkare samband med skoldata.

Går vi emellertid tillbaka till debutmaterialet i ursprungligt skick kvarstår att indicierna än så länge pekar på en grad av utdifferiering av brottsdebutanter strax före debuten som är långt ifrån fullständig; den innebär endast en mycket måttlig grad av förutsägbarhet. Innebörden av ett sådant fynd kommer att diskuteras i ett avslutande kapitel, det måste under alla förhållanden verifieras med hjälp av andra delar av under-

sökningen, de socialpsykologiska, psykiatriska och psykologiska avsnitten, som alla kan ge väsentliga bidrag till frågan. Skulle resultatet stå sig får det konsekvenser av både teoretisk och praktisk natur, och är såtillvida inte negativt.

Att den statistiska effekten av skolprestation visavi brottsdebut beskrivs som måttlig hindrar inte att det är en fullt tydlig skillnad mellan brottsdebutanter och kontrollmaterial, den innebär för att ta ett exempel, att låg skolprestation i 4:e klass (tabell 7.3.1) är ungefär dubbelt så vanlig i debutmaterialet som i kontrollmaterialet, och det i sin tur att debutrisken bland pojkar med låg prestation är ungefär 4 gånger större än bland pojkar med normal prestation. Sådana resultat kan ses mot bakgrunden av de föreställningar man har om sambandet mellan utbildningsnivå och kriminalitet i ett samhälle. På individuell nivå framträder det här som ett omvänt samband, goda skolbetyg (som tillåter en förutsägelse av längre fortsatt utbildning) är förbundna med låg kriminalitetsrisk, oavsett vilken kausal tolkning man gör. Men en höjd utbildningsnivå, längre genomsnittlig skolgång i samhället tycks inte medföra lägre kriminalitet; de få och osäkra komparativa data som finns tyder snarast på ett direkt samband, högre utbildningsnivå (totalt i samhället) är förbunden med högre frekvens kriminalitet. Det är möjligt att sambandet, om det överhuvud går i den antydda riktningen, är indirekt eller sekundärt, bestämt av gemensamma bakomliggande faktorer på makronivå, exempelvis stigande konsumtion och flera synbara och lockande ting att stjäla (bilar, mopeder). Men man kan också ställa sig frågan om inte just utbildningssamhället, med lång obligatorisk skolgång, starkt tryck på ytterligare utbildning efter denna, och ett allvarligt handikapp för pojkar (och flickor) som slutat sin utbildning vid tidigast möjliga ålder innebär en extra stark påfrestning för dem som beteendemässigt och genom miljö är illa utrustade för skolans värld. De kommer att under en längre tid (f. n. 9 år i Sverige mot 6 år för inte så många decennier sedan) exponeras för krav de är illa rustade

att möta, och ändå finna sig yrkesmässigt sämre ställda därför att de saknar högre skolmeriter (gymnasium, fackskola etc.). Följden kan bli den reaktion mot samhället och dess normsystem som framförallt beskrivits av Cohen (1955). En viktig punkt är förhållningssättet mot *beteendenormer*, som bl. a. skolan ofrånkomligen ställer upp. Robins (1966:70) är inne på tanken att tendensen att bryta mot normer, att inte kunna eller vilja anpassa sig till ett normsystems krav, är något centralt och enhetligt, trots att de normer det vid varje särskild tidpunkt gäller kan vara av olika karaktär. I sin uppföljningsstudie av personer som blivit kända för "antisocial behavior" under barndomen, finner han avvikande beteende i alla undersökta avseenden utom mentalsjukdom. Vissa typer av avvikelser kan betraktas som en direkt fortsättning av det beteende som var ursprunget till att de togs ut, men andra former kan inte ha varit aktuella under barn- och ungdomsåren. "That their tendency toward deviant behavior pervades every area in which society sets norms strongly suggests that the occurrence of deviance is a unitary phenomenon". Till detta bör läggas den reservationen att anpassningssvårigheterna inte behöver ta formen av uppenbara ordnings- och uppförandeproblem, i något mindre synbar form innebär de ett brott mot den vagare prestations- och arbetsnorm som traditionellt hör till skolan. Ordnings- och uppförandebetygen är ungefär så starkt relaterade till brottsdebut som betyg i läsåmnen, inte starkare.

Innan man går vidare på denna linje måste en annan sida av problemet ägnas en något större uppmärksamhet än som skett i detta kapitel. Hur mycket *ny* information får vi egentligen om pojkarna, sett ur synpunkten kriminalitetsrisk, genom att syssla med skoldata? I någon mån har deras hembakgrund berörts också här, men den ansatsen bör fullföljas. Så kommer att ske, inom en vidare ram, i kapitel 8.

8.1 *Datakombinationer: Syften och typer*

I redovisningen av familjemiljön (kap. 6) och av skolförhållandena (kap. 7) har redan vissa kombinationer av de direkt tillgängliga indikatorerna använts i form av index; ett belastningsindex (avd. 6.3) som sammanfattade uppgifter över flera erfarenhetsmässigt riskökande störningar i familjesituationen, och ett skattningsindex (avd. 7.5) som sammanfattade flera delomdömen om pojken avgivna av hans lärare. Man kan också säga att indelningen efter skolprestation är ett slags index eftersom både betygsnivå och undervisningsform (normalklass, hjälpklass etc.) beaktades (avd. 7.3). Gränsen mellan enkla och sammansatta indikatorer är ofrånkomligen suddig. I de fall som nämnts har det dock rört sig om information från ett relativt snävt område, å ena sidan registerdata över brister eller avvikelser i familjen, å andra sidan skolanpassning och skolprestation. Vad vi i fortsättningen kommer att behandla är mera övergripande kombinationer mellan familjemiljö och indikationerna på pojkens beteende i skolan.

Man bör hålla isär två riktningar kombinerade bedömningar kan utvecklas i. De kan leda till att alltmer extrema grupper avskiljs och studeras. Genom att succesivt tillämpa en rad kriterier, exempelvis att vara känd för upprepade omhändertaganden i samband med alkoholbruk *och* upprepade påföljder som antecknats i straff- (kriminal-) registret, *och*

långa eller många perioder med socialhjälp, *och* långtgående ingripanden från Barnavårdsnämnden, kan man utan tvivel få fram en grupp familjer, där barnen ur alla synpunkter måste anses mycket illa ställda och där familjeförhållandena kan anses ligga nära ändpunkten på skalan. Frågan om ett sådant tillvägagångssätt är berättigat och fruktbarande må för ögonblicket lämnas åsido, det räcker med att konstatera att andelen sådana familjer blir liten, främst i kontrollmaterialet men också i debutmaterialet. Syftet med de datakombinationer som prövas i det följande har varit ett annat: att med hjälp av flera indikatorer avgränsa en kategori som är väl företrädd i debutmaterialet; man får därmed räkna med att den inte blir sällsynt i kontrollmaterialet, utan omfattar något sådant som 10–20 % av en standardiserad kontrollgrupp, eventuellt mer.

Framgången av företaget kan bedömas dels ur formell-statistisk synpunkt, dels ur synpunkten av en mera penetrerande och produktiv kausal tolkning. Den förra måttstocken är lättare att applicera, och kommer att tas först.

8.2 *Några statistiska utgångspunkter*

Olika miljöförhållanden och egenskaper hos pojkarna kan betecknas som prediktorer, egenskaper med vars hjälp man kan förutsäga brottsdebut, med större eller mindre fram-

gång. Den fråga vi har att syssla med i detta kapitel kan därför formuleras som en fråga om kombination av prediktorer, hur mycket bättre blir prediktionen om flera ursprungliga prediktorer kombineras till en ny, mera sammansatt.

Samtidigt märker man vid praktiskt arbete att det är något konstlat med uppdelningen prediktor – beteende som skall förutsägas (statistiskt redovisas). Många av prediktorerna, exempelvis ogynnsamma familjeförhållanden, betar sig påtagligt på samma sätt som kriminalitetsrisk, varierar på samma sätt mellan strata (socialgrupp, familjetyp och bostadsområde). Läget är ungefär det att vi gått in i en uppsättning variabler som alla är positivt interkorrelerade på ungefär samma nivå och godtyckligt valt prediktor, eller prediktorer, likaväl som den variabel de förutsäger.

Om vi går ett steg längre i renodling av förutsättningarna och antar att alla interkorrelationer är exakt lika är det lätt att beräkna vilken förbättring av prediktionen som uppnås genom att kombinera prediktorer. Med lika interkorrelationer (och om alla varianser också är lika) finns det ingen anledning att ge de ingående variablerna skilda vikter; en enkel summa av variabelvärden ger den nya sammansatta prediktorn, vars korrelation (R) med kriteriet kan bestämmas. Resultatet kan utläsas av figur 8.2.1 som visar värdet av R , prediktionsförmågan, vid stigande antal variabler (k) i den sammansatta prediktorn, och två olika nivåer på interkorrelationer i den ursprungliga uppsättningen variabler.

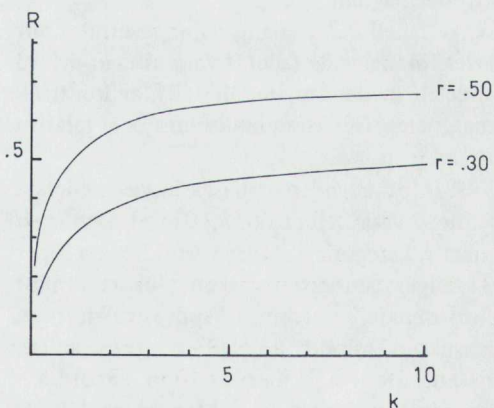
Det framgår att en avtagande avkastning gör sig gällande, den största vinsten göres i början vid övergången från en till två prediktorer, och inte heller den är särdeles stor. Som senare skall visas är förutsättningarna, om än starkt idealiserade, inte alldeles orealistiska, och effekten av kombinerade klassifikationer, när de utföres med empiriska data, blir ungefär den som diagrammet låter förvänta.

Innan siffermässiga och reella tillämpningar diskuteras bör man uppmärksamma

en konsekvens av resonemanget. Korrelationskoefficienter, även multipla (R), mäter en symmetrisk relation (däri olika regressionskoefficienter); korrelationen mellan x och y är densamma som mellan y och x . Det betyder att man kan vända på förutsättningarna bakom figur 8.2.1; diagrammet visar lika väl vad som händer om en prediktorvariabel används för att ställa prognos på *summan* av två andra variabler. Denna senare tolkning är en aktuell möjlighet inom studiet av brottslighet och avvikande beteende. Det kan visa sig att det går något lättare att ställa prognos om man använder en kombinerad bedömning av kriminalitet, alkoholmissbruk, långa eller många socialhjälpperioder etc. som kriterium. Metoden har långt mer än teoretiskt intresse men kan inte här vidare behandlas.

8.3 Tillämpningar

De statistiska effekter som redovisats i kapitel 6 och 7 kan inte direkt uttryckas i korrelationskoefficienter utan har värderats med hjälp av relativa risker (p_i/p_0) och nivådiagram, men en ungefärlig och analogimässig översättning till korrelationsnivå kan ske enligt tabell 4.3.1. Det använda index på förekomst i register för alkoholproblem, kriminalitet etc., belastningsindex, gav en statistisk effekt visavi kriminalitetsdebut hos

Figur 8.2.1 Korrelation (R) mellan summan av k variabler och en kriterievariabel.

Förutsättningar: Se texten.

pojken mellan nivåerna M_3 och M_4 (fig. 6.4.1) vilket svarar mot en korrelationsnivå på ungefär 0,40. Detsamma gäller skolprestation i 4:e klass enligt tabell 7.3.1, också dess statistiska effekt ligger mellan M_3 och M_4 (fig. 7.7.1) och kan alltså översättas till en korrelation på ca 0,40.

Mellan skolprestation och belastningsindex finns, som man kan vänta sig, ett samband, men det är förvånande svagt. Om man delar upp kontrollmaterialets pojkar dels efter skolprestation, dels efter belastningsindex (0/1-6) uppkommer en fyrfälts tabell som kan framställas för vart och ett av de 8 strata och sedan vägas ihop så att en standardiserad fyrfältstabell blir slutprodukten. 15 % av det standardiserade kontrollmaterialet karakteriseras av låg skolprestation och förekomst i något register; vore de två egenskaperna oberoende skulle motsvarande frekvens vara 11 %, vilket ger en antydning om sambandets styrka. Korrelationen mellan de två kan uppskattas till ungefär 0,20.

Vi har med andra ord att göra med två prediktorer, inbördes korrelerade 0,20, och vardera korrelerade med kriteriet 0,40. Förutsättningarna avviker något från dem som låg bakom figur 8.2.1 men den väntade korrelationen mellan en summa av de två prediktorerna (med lika vikt) och kriteriet låter sig lätt beräkna, den blir något över 0,50, vilket i sin tur närmast svarar mot M_5 i ett nivådiagram.

Av tabell 8.3.1 framgår hur resultatet blir i det föreliggande fallet. I varje ruta är införd andelen av debutmaterialet (B), av kontrollmaterialet (K), standardiserat, och relativa risken p_i/p_0 .

Risikförhållandena utläses av det nedersta värdet i varje cell (1,06, 3,10 etc.). Den mest utsatta kategorin i "nordöstra" hörnet löper 3 gånger genomsnittsrisk, för den mest favoriserade kategorin, i "sydvästra" hörnet, är risken mindre än 1/3 av genomsnittsrisk. De två skiljer sig från varandra i riskhänseende med en faktor på ca 10. De två återstående cellerna representerar pojkar, där det finns en ogynnsam faktor i "enkel

Tabell 8.3.1 Kombination av belastningsindex (sociala registerdata) och skolprestation 4:e klassen.

	Belastningsindex		
	0	1-6	
Låg	15,1 %	47,5 %	B
	14,2 %	15,3 %	K stand.
	1,06	3,10	p_j/p_0
Skolprestation	12,8 %	24,6 %	B
Hög	48,2 %	22,3 %	K stand.
	0,27	1,10	p_j/p_0

dos", de ligger nära genomsnittsrisk.

Placerar man in den statistiska effekten av den kombinerade klassifikationen i ett nivådiagram svarar den mot nivå M_4 , vilket läsaren själv lätt kan kontrollera med hjälp av något av de tidigare nivådiagrammen. Förbättringen i prediktion blev något mindre än den teoretiskt beräknade (som byggde på schematiska antaganden) och totalt tämligen obetydlig.

Detsamma blir förhållandet om vi kombinerar belastningsindex med skattningsindex, dvs. den summerade lärarbedömningen. Utgången summeras i tabell 8.3.2 uppställd på samma sätt som tabell 8.3.1.

Spännvidden mellan minst och mest gynnad kategori är större, deras relativa risker skiljer sig med en faktor på ca 15, men man får hålla i minnet de stora medelfelen på riskrelationer. Den statistiska effekten ligger något över nivå M_4 vilket är någon förbätt-

Tabell 8.3.2 Kombination av belastningsindex (sociala registerdata) och skattningsindex (läraromdömen).

	Belastningsindex		
	0	1-6	
5-15	22,2 %	63,0 %	B
	24,6 %	23,4 %	K stand.
	0,90	2,69	p_j/p_0
Skattningsindex	6,3 %	8,5 %	B
16-25	35,3 %	16,7 %	K stand.
	0,18	0,51	p_j/p_0

ring jämfört med belastningsindex taget för sig, däremot inget framsteg jämfört med lärarskattningarna enbart (fig. 7.7.1).

8.4 Sammanfattning och diskussion

Kombinationer, i form av enkla sammanslagningar, har visat ge en något men inte avsevärt starkare statistisk effekt än de använda indikatorerna var för sig (miljöbelastning enligt sociala registerdata, skolprestation i 4:e klassen eller lärarskattningar efter debuten). Man tycks inte komma mycket över en sambandsnivå som ungefär motsvarar en korrelation på 0,50. En mera komplicerad multivariat teknik, där de bästa vikterna (regressionskoefficienter) för de ingående variabelerna hade bestämts, kunde möjligen gett ytterligare något starkare samband, men förmodligen inte så mycket högre att tolkningen blivit väsentligt annorlunda. När ytterligare data blir tillgängliga bör den typen av sammanvägning prövas.

Även om "prediktion" eller "förutsägelser" inte sällan används i en vid mening, så att termen också täcker relationer mellan data som alla hänför sig till samma tidpunkt, förutsätter praktisk användning en mera bokstavlig tolkning; att man med tidiga observationer kan förutse ett senare utfall. I fråga om ungdomskriminalitet är det av intresse att undersöka möjligheten av prognos på brottsdebut med hjälp av förhållandevis lätt åtkomliga data några år före den ålder brottsdebut i allmänhet inträffar. Härmed är inte sagt att *individuell* behandling eller övervakning i förebyggande syfte är önskvärd eller möjlig även om något sådant ofta föresvävar kriminologer som varit inne på prognosmetoder (exempelvis Glueck & Glueck, 1950: kap. 20). Svårigheten att finna lämpliga preventiva åtgärder på individuell bas för barn som ännu inte manifesterat något verkligt alarmerande beteende, och risken för ogynnsamma bieffekter är påtaglig och mycket talar för att åtgärderna bör ges en mera generell syftning, eventuellt läggas på geografisk bas (jfr 2.6).

Här skall endast beröras de rent kvantita-

tiva aspekterna på frågan, och lärdomarna från den analys som redovisats i föreliggande kapitel. Om det är *tidiga* och *lätt tillgängliga* data som behövs, är det bland skoldata betyg, undervisningsform o. d. som främst kan komma i åtanke, exempelvis skolprestation i 4:e klass, däremot ej lärarskattningar efter brottsdebut (i debutmaterialet), trots att de senare ger något starkare samband. Tabell 8.3.1 gav en tredubbel risk, relativt till genomsnittsrisk, för pojkar som både hade låg skolprestation och kom från familjer, som var kända i något register (socialhjälp, alkoholproblem etc.). Kombinationen av dessa två indikatorer definierar en högriskkategori som i befolkningen av pojkar 11–15 år omfattar ungefär 15 % men i debutmaterialet nära hälften (47,5 %). De kvantitativa förhållandena är inte helt ogynnsamma, resurser för preventivt arbete kunde samlas inom en liten del av befolkningen som svarar för en betydande del av de kända brottsdebuten (före 15 år). Den tyngst vägande invändningen har redan berörts, att vi inte är i besittning av någon klart utformad och löftesrik behandlingspolitik. På det statistiska planet är en annan omständighet ägnad att stämma till eftertanke. Även med en relativ risk på ca 3 (tabell 8.3.1 "nordöstra" rutan) blir absoluta risken för brottsdebut omkring 0,15. Det hade naturligtvis varit möjligt att göra en mera extrem avgränsning genom att kräva allvarligare belastning eller lägre skolprestation och därigenom få högre relativa och absoluta risker. Bortsett från tekniska svårigheter vid tillämpningen på Klientelundersökningens material medför en snävare definition av högriskkategorin ofrånkomligen en annan olägenhet, att andelen av debut- (B) materialet som faller i den också minskar, vi finner oss kanske arbeta med en grupp från vilken endast 1/3 av debutmaterialet kommer; hur väl vi än lyckas med den kvarstår de resterande 2/3.

I existerande form ger kombinationen enligt tabell 8.3.1 en sannolikhet på ca 0,85 att *inte* falla ut som debutant i den värst utsatta kategorin, alltså fortfarande en rela-

tivt god prognos. Man skall vara säker på att preventiva och terapeutiska åtgärder inte har några ogynnsamma sidoeffekter, det är av allt att döma långt ifrån någon predestinerad grupp det gäller.

På det hela taget är uppställandet av schemata för individuell prognos en mindre angelägen uppgift än klarläggande av nätverket av kausala relationer; samma data och tabeller kan användas för bägge ändamålen, bland annat tabellerna 8.3.1 och 8.3.2. Det är inget förvånande i att både skolprestation och tidigare familjemiljö sammanhänger med debutrisk; något mer förvånande är det svaga sambandet mellan miljö och skolresultat eller skolanpassning. Ett konstanshållande av skolprestationen enligt tabellerna så att den "nordvästra" rutan jämföres med den "nordöstra" i avseende på relativ risk (p_j/p_0), den "sydvästra" med den "sydöstra", visar att familjemiljö bibehåller sitt inflytande. Men omvänt gäller att konstanshållande av familjemiljön genom att jämföra rutor vertikalt inte eliminerar inflytande från skolprestation. Det slags familjedata vi får ur socialregister, kriminalregister etc. har mer att säga om pojkens risk att bli känd för kriminalitet än de har något att säga om hans risk att få dåliga skolresultat och skolanpassning.

9.1 Undersökningens ram

I detta avslutande kapitel kommer att ges återblickar på förut presenterade resultat, här och var kompletterade med nya bearbetningar och sammanställningar. Avsikten är att få fram en helhetssyn som innebär teoretisk tolkning men också tar sikte på tillämpningar.

Undersökningen har rört sig inom en viss ram som också innebär begränsningar i avseende på tolkningsmöjligheter, och räckvidden i de förklaringar av kriminalitet som kan ges. Den har arbetat med en schematisk miljöbeskrivning hämtad från officiella register, och lika schematiska data över pojken skolsituation hämtade från betygsjournaler med tillägg av speciellt insamlade lärarskattningar. Den måste därför kompletteras men den karakterisering av pojken utveckling och personlighet som blir tillgänglig i de psykologiska och psykiatriska avsnitten och en mera inträngande analys av familje- och kamratmiljö, möjlig genom intervjun med pojken själv. En uppgift för den sammanfattande diskussionen i föreliggande kapitel är att peka på anknytningspunkter till dessa andra delar av undersökningsprojektet, och ange vilka resultat som är särskilt betydelsefulla därför att de löser tolkningsproblem som inte kan lösas med här redovisade fynd.

Det bör också sägas att det slags information, och de variabler eller egenskaper som

ligger bakom de föregående tabellerna och den diskussion som förts kring dem, är typisk för många kriminologiska undersökningar, och att mycket av det som tagits fram kan fogas in i en forskningstradition av aktningvärd längd. Hit hör socio-ekonomiska data, familjetyp, grannskap, skolsituation. Om det rör sig om traditionella element kan det inte påstås att det finns en väl etablerad teori hur de hänger ihop och påverkar kriminalitetsrisk. Författaren har sett som en av sina huvuduppgifter att få ett perspektiv, inte bara på unga lagöverträdare i Stockholm, utan också på den kriminologiska forskning som ägnats ungdomsbrottslighet. Den anda i vilket arbetet drivits kan bättre beskrivas som epidemiologisk än storlaget teoretisk-sociologisk; författaren har haft svårt att mobilisera tillräcklig entusiasm för gängse teoretiska system.

Registerdata har den stora fördelen att ge en bild av miljön som ligger före brottsdebuten, till och med om man så vill, före pojken födelse. I kapitel 5 och 6 har utvecklats en exogen miljödefinition som svarar mot denna egenskap och som är av särskilt intresse när man vill relatera familjemiljön till samhällsförändringar i stort. Samtidigt uppkommer frågan om tillförlitlighet och nyansering, dvs. vissa felkällor i undersökningen, som lämpligen kan diskuteras innan huvudresultaten rekapituleras och fogas samman.

9.2 Felkällor

Undersökningsresultaten kan bli missvisande bland annat av följande skäl:

1. På grund av materialets *ålder* och *geografiska* avgränsning
2. På grund av att det är för *litet*
3. På grund av *tekniska fel* i utformningen av indikatorer på miljö och skolförhållanden
4. Genom mera *fundamentala fel* i valet av kriterium, brottsdebut, och valet av miljöaspekter.

Invändningarna tas upp i den angivna ordningen.

Insamlingsarbetet för debut- och kontrollmaterialen ligger omkring 10 år tillbaka i tiden. Tidsavståndet möjliggör en uppföljning av debutanterna till 21-årsåldern (och för många längre) som är av största betydelse också när man vill ta ställning till debutrisk och vad som ligger bakom den; uppföljnings- (återfalls-) data har använts i kapitlen 3, 6 och 7 och kommer att användas också i detta kapitel. Onekligen kan förhållanden ha ändrats under de senare åren och aktualiteten kan ifrågasättas. De jämförelser som i det föregående har gjorts med andra undersökningar, på större tidsavstånd och ibland från andra länder, har emellertid pekat på många gemensamma och stabila drag i ungdomskriminalitetens bakgrund, och man har ingen anledning att förutsätta radikala omkastningar under en period på 10 år eller mindre. Narkotikaproblemet har vuxit starkt under mellantiden och kan ha medfört en mera uttalad tendens till fastlåsnings i kriminalitet än vad fallet var förr; det finns mindre anledning att vänta djupgående skillnader i mönstret för relativt tidiga debuter i kriminalitet. Det livliga intresset för narkotika-problemet får inte undanskymma alkoholmissbrukets fortsatta stora utbredning och betydelse; en faktor som ger kontinuitet med tidigare undersökningar. Både alkohol- och narkotikamissbruk har uppmärksammats i uppföljningen av brottsdebutanter och återkommer i senare rapporter.

Begränsningen till Stockholms stad var ofrånkomlig ur arbetssynpunkt. Stockholm

är extremt som lokal samhällsmiljö och ger höga frekvenser av kriminalitet och annat avvikande beteende jämfört med landet i övrigt. Det har sina fördelar att studera ett fenomen där det förekommer mest koncentrerat och så sker ofta i kriminologiska undersökningar. Man kan också förvänta sig (eller befara) att utvecklingen kommer att medföra samma risker i andra orter med en viss tidsförskjutning. Man får emellertid ej bortse från stockholmsmiljöns särprägel och iaktta varsamhet när resultaten generaliseras.

Att materialets storlek skulle omöjliggöra alla egentliga slutsatser förefaller att vara en grundlös farhåga. Osäkrast är skattningar baserade på kontrollmaterialet, där antalet pojkar är 95, men jämförelser med oberoende värden, på basis av befolkningsdata, eller andra undersökningar (redovisade i kapitel 3 och 6) tyder inte på några uppseendeväckande stora fel, högst 5 procentenheter. De statistiska effekter, som kunnat påvisas är inbördes konsistenta, de följer ett enhetligt mönster, och harmonierar på punkter, där de kunnat kontrolleras, väl med parallella uppgifter i litteraturen.

Samma skäl talar mot tanken att tekniska, och för undersökningen specifika fel i bestämningen av miljöbetingelser (och i motsvarande grad skolanpassning) skulle göra det omöjligt att använda resultaten. Som tidigare påpekats är flera av variablerna konventionella element i kriminologiska undersökningar. De är säkerligen alla behäftade med observations- och klassifikationsfel, detsamma gäller andra material, och det finns inget som tyder på en abnormt vid felmarginal.

Med den sist uppräknade invändningen, att mera fundamentala fel har begåtts i urvalet av miljöaspekter, och kanske också i kriteriet på kriminell aktivitet, är vi inne på argument av en helt annan karaktär som inte låter sig avvisas summariskt. Det kan tvärtom sägas att invändningen i en viss mening är obestridligt riktig; att en helt annan miljökaraktärisering hade gett statistiska effekter av en annan storleksordning. Frågan är bara om denna alternativa miljökaraktärisering inte bara är möjlig att abstrakt föreställa sig,

utan också empiriskt genomförbar. Härmed är vi emellertid framme vid den egentliga tolkningen av undersökningsresultaten, och skälen för och emot olika uppfattningar låter sig bättre utvecklas i anslutning till en återblick på fakta och tendenser i resultaten.

9.3 Miljö och kriminalitet

Ett huvudtema i dagens svenska samhällsdebatt är den socioekonomiska miljöns avgörande betydelse för kriminalitet och många andra avvikande beteenden, förenklad till uttalande av typen: "barn med beteendeproblem kommer från fattiga och missgynnade grupper".

Den föregående analysen av klientelundersöknings data har visat att formeln endast ofullständigt svarar mot verkligheten såvitt det gäller debut i egendomsbrott. Miljön, sådan den låter sig gripas med de använda indikatorerna, har obestridligen ett samband med kriminalitetsrisk, däremot inte den utslagsgivande eller starkt determinerande betydelse som tycks förutsättas.

Redan i kapitel 3 (avd. 3.11) ställdes upp några kriterier på miljöfaktorers styrka i samband med brottsdebut; något omformulerade och tagna i annan ordning är de:

- (1) Hur stor del av debutmaterialet kommer från de angivna miljöförhållandena?
- (2) Är andelen avsevärt större än i kontrollmaterialet, dvs. hur stor är *relativa* risken för sådana pojkar?
- (3) Närmar sig den *absoluta* risken 1 för ogynnsamma och 0 för gynnsamma miljöer?

Kriterium (1) är det minst vägande, i sig strängt taget oanvändbart eftersom proportionen av debutmaterialet i en viss miljökategori självklart beror på hur kategorin definieras. Man tvingas omedelbart över till en jämförelse med andelen i kontrollmaterialet i samma kategori, och därmed kriterium (2). Detta senare har spelat huvudrollen i utvärderingen av de statistiska effekterna i de föregående kapitlen, en relativ risk med genomsnittsrisk som bas har beräknats och

lagts in i nivådiagram (se kap. 4).

Vad man regelmässigt kan belägga är en förhöjd risk, dvs. en relativ risk för 1, för pojkar från "belastade" eller "problematiska" miljöer. Utdifferentieringen kan å andra sidan i allmänhet inte beskrivas som stark, den svarar mot en redovisad andel av den totala variansen som ligger under 25 %, ofta under eller omkring 10 %, och mot korrelationer i intervallet 0,20–0,40. Låg inkomst, föräldrars förekomst i register för alkoholmissbruk, kriminalitet eller förekomst av socialhjälp är alla sådana fynd associerade med förhöjd risk. Men de flesta av pojkarna i debutmaterialet kommer från familjer som har "normala" eller "höga" inkomster enligt samma definition (tabell 3.11.3), och de flesta av debutanterna har föräldrar som under pojkens livstid är ökända i register för alkoholmissbruk eller kriminalitet, de flesta kommer likaledes från familjer till vilka socialhjälp inte utgått (tabell 6.2.1).

Med en beräknad genomsnittsrisk för tidig debut på ca 0,05 innebär de påvisade överriskerna för belastade miljöer absoluta risker av storleksordningen 0,10–0,15. Miljö kategorier med en relativ risk på 10, dvs. en absolut risk på 0,50, har inte kunnat isoleras. En fördubbling eller tredubbling av genomsnittsriskerna kan verka kraftig, men påverkar "överlevelsansannolikheten", sannolikheten att uppnå 15-årsstrecket utan känd brottsdebut, mycket måttligt. Vilka intryck man än kan få av enskilda fall och klinisk erfarenhet är det inte möjligt att tala om kriminalitet som förutbestämt öde. Om pojkarna skall sägas vara predestinerade till någonting, även i problemfamiljer, så är det till laglydnad.

Resultaten är inte förvånande och strider varken mot erfarenheter från andra kriminologiska undersökningar eller beteendevetenskaplig forskning i övrigt. Beteendevetenskapens starka intresse för miljö bör tas som ett metodiskt postulat eller en forskningsstrategi, informella iakttagelser, och den observerade skillnaden mellan olika samhällen i avseende på många beteenden, talar för miljöns betydelse. I kvantitativa undersök-

ningar inom ett givet samhälle är det sällan möjligt att återföra en stor del av variationen på kända och angivbara miljöfaktorer, och i den meningen kan den i allmänhet inte "bevisa" miljöns dominerande betydelse.

Den begränsade framgång miljöförklaringen haft behöver inte tolkas så att miljöfaktorer, i vidaste mening, varit relativt betydelselösa. Men de har varit svåra att lokalisera, och förblivit anonyma. Gångse sociologiska kategoriseringar (socio-ekonomisk nivå, etc.) har endast till en del kunnat fånga dem.

En invändning mot metoden som tidigare berörts något, är att gränserna kring de belastande miljöerna bör dras snävare. Det är möjligt att högre relativa, och följaktligen absoluta risker kunnat erhållas om familjer med en lång rad bristsymptom hade valts ut, och mycket extrema former av materiell nöd, psykisk ohälsa, alkohol- och narkotikamissbruk osv. Klientelundersökningen ger otillräckligt underlag, det behövs större utgångsmaterial om sådana särgrupper skall bli tillräckligt stora för statistisk bearbetning. För att något belysa vad den formen av analys skulle innebära kan några enskilda fall tas fram.

Familj A. Fadern separerade (troligen) från familjen när pojken nått tidig skolålder. Fadern dömd vid upprepade tillfällen för stöld- och bedrägeribrott, flera fängelsestraff. Socialhjälp har utgått, först sporadiskt, senare kontinuerligt. Pojken har tidvis varit placerad på barnhem i förskoleåldern.

Familj B. Fadern separerade från familjen när pojken börjat skolan; fadern känd i Kontrollstyrelsens register och Straffregistret, dömd till frihetsstraff. Modern alkoholmissbrukare, intagen på alkoholistanstalt. Socialhjälp har utgått sporadiskt, för korta perioder under pojkens förskoleår. Pojken har varit placerad utanför familjen i enskilt hem vid ca 8 år.

Familj C. Modern separerade från familjen när pojken var omkring 12 år, fadern senare

omgift. Modern alkoholmissbrukare, flera fylleriförseelser, alkoholistanstalt (efter separation). Modern också dömd för förmögenhetsbrott (efter separation). Socialhjälp har utgått spridda, korta perioder under pojkens uppväxttid; placering i enskilt hem i tidig skolålder.

Familj D. Fadern separerade när pojken var något före skolåldern, modern senare omgift. Fadern alkoholmissbrukare med många fylleriförseelser, även styvfadern känd i nykterhetsnämndens handlingar. Socialhjälp har utgått i stort sett varje år under pojkens uppväxt, han har varit placerad i enskilt hem.

Familj E. Samboende biologiska föräldrar, fadern registrerad för ett stort antal fylleriförseelser, på alkoholistanstalt när pojken inträdde i skolåldern. Modern dömd för förmögenhetsbrott, frihetsstraff under pojkens förskoleår. Socialhjälp har utgått några år. Pojken har varit placerad i enskilt hem flera perioder, också på barnhem.

Familj F. Fadern tycks aldrig ha sammanbott med pojken och modern. Fadern känd för alkoholmissbruk, fängelse för rattnykterhet, villkorlig dom för förmögenhetsbrott. Socialhjälp kontinuerligt under pojkens uppväxt, barnhemsplacering i spädbarnsåldern.

Av de 6 familjerna kommer A, B och C från kontrollmaterialet, D, E och F från debutmaterialet, dock har pojken från A senare begått upprepade brott, också mellan 18 och 21 år (B och C är ej kända för något brott). Av pojkarna i debutmaterialet har D och F återfallit, blivit föremål för institutionsplacering före 18 år och fortsatt begå brott mellan 18 och 21 år. Pojken från E är endast känd för debutbrottet. Alla 6 ligger mycket högt på belastningsindex, vilket förklarar enhetligheten i familjesituationen. Det säger sig självt att de utvalda exemplen inte ger ett mått på andelen sådana familjer i debut- och kontrollmaterial, denna återfinnes i tabell 6.4.1. Men de torde ge en

föreställning om hur extrema familjeförhållanden vi har att göra med i den ändan av skalan, och påminner om att också kontrollmaterialet har sådana fall.

Den avgörande invändningen är emellertid inte tekniska komplikationer utan en annan. Extrema grupper blir definitionsmässigt små, också i debutmaterialet, och man kommer därmed i svårighet med kriterium (1). Den statistiska effekten, värderad med relativa och absoluta risker, kriterium (2) och (3), kan bli starkare, men vi har ändå förklarat en mindre del av brottsligheten i samhället. En analog svårighet uppkommer vid en insnävning av den kriminalitet som skall vara villkoret för att komma med i undersökningen, så att man exempelvis kräver upprepade och allvarliga brott i stället för ett enda egendomsbrott. Till denna senare möjlighet blir det strax anledning återkomma.

9.4 Personlighet, närmiljö och samhälle

I samtida kriminologiska litteratur har genetiska (arvsbiologiska) och konstitutionella teorier intagit en undanskymd plats, huvudentresset har kretsat kring de tre komplexen personlighet, närmiljö (ofta familjemiljö) och den övergripande samhällsmiljön. Tyngdpunkten har skiftat mellan författare, skolor och perioder, för närvarande med en omisskänlig förskjutning mot den totala samhällsmiljön. Eftersom de tre kan betraktas som länkar i en kausal kedja bör de inte spelas ut mot varandra eller hanteras som varandra uteslutande förklaringar till kriminalitet. Personligheten i vidaste mening (begåvning, attityder, känslomässig utveckling, osv.) är influerad av närmiljön och fungerar som ett slags "minne" i förhållande till strömmen av miljöimpulser. Och för att ha effekt måste en miljöfaktor vara närvarande i den omedelbara omgivningen, som andra, närstående människors reaktioner, konkreta händelser i skolan, senare på arbetsplatsen, något kamrater gör eller säger, eller som innehållet i ett TV-program.

Men lika undantagslöst ligger samhällsfaktorer bakom de konkreta upplevelserna

eller variationerna i närmiljö, och bestämmer sannolikheten för olika händelser, omedelbart eller förmedlat genom mellanled. Studier av familjemiljöns variationer, och deras betydelse för kriminalitetsrisk, bör därför kunna ge anvisningar *hur* eller *var* den vidare samhällsmiljön påverkar kriminalitet, och detta gäller, med vissa reservationer, både positiva och negativa resultat. Om debutrisk i hög grad är bestämd av en viss familjesituation blir nästa fråga vilka samhällsförändringar som gör att den familjesituationen förekommer oftare, eller mera sällan. Finns det å andra sidan tecken på att familjesituationen i mindre grad är en avgörande faktor betyder det att impulserna från den allmänna samhällsmiljön går andra vägar, eventuellt kommer in vid en senare ålder, i form av "situationella" faktorer (avd. 5.5). De resultat som hittills nåtts pekar snarare i den senare riktningen men här måste man hålla i minnet att analysen är ofullständig genom att den varit hänvisad till ett litet antal yttre tecken på familjedesorganisation eller miljöbrister. Som det nu är finns det två möjligheter. Den ena är att en mycket längre gående, miljöbestämd utdifferentiering har skett i verkligheten fast den kommer ofullständigt till synes genom brister i data. Den andra är att pojkar som debuterar i brott inte är mer olika dem som förblir laglydiga än vad hittills märkts. Om den första tolkningen är riktig bör personlighets- och beteendedata för pojkar kunna ge besked. Även om närmiljöfaktorerna förblir okända i detalj bör de avsätta sina spår i förhållningsätt mot omvärlden, attityder och emotionell balans. Skoldata gav knappast något entydigt besked; debutanter skiljer sig från kontrollmaterialet genom sämre skolprestationer också före debuten, men differenserna är inte markerat större än miljöskillnaderna.

För att komma vidare, och träffa ett val mellan de bägge möjligheterna, krävs ytterligare information, bl. a. ur pojkindervjun, och från de personlighetspsykologiska och psykiatriska delarna av projektet. På en punkt bör emellertid analysen föras vidare redan här, och det är själv brottsbenägen-

heten, och frågan om olika typer av återfalls-kriterier.

9.5 Återfall och grav kriminalitet

Innebörden av den tillämpade urvalsregeln, debut i egendomsbrott före 15 års ålder, har diskuterats vid flera tillfällen, bl. a. i kap. 3; både familje- och skoldata har också prövats mot återfallsdata i kapitel 6 och 7. Med hänsyn till den låga upplärningsprocenten av brott i Stockholm kan man vänta sig att pojkar som överträder lagen vid enstaka tillfällen i allmänhet skall undgå upptäckt och registrering medan de som ofta begår brott i större utsträckning blir kända (Carlsson, 1971 c) och att debutmaterialet, inte minst genom åldersgränsen, skall vara anrikat på pojkar med hög reell brottsbelastning. Taget som helhet kan debutmaterialet inte anses alltför oskyldigt för att förtjäna en kriminologisk studie, 72 % återfaller före 21 år; 44 av 186 följda, eller 24 %, har också gjort sig kända för våldsbrott (den lilla gruppen speciellt uttagna debutanter i våldsbrott ingår varken här eller i någon tidigare resultatredovisning i denna rapport).

De bearbetningar som gjorts i kapitel 6 och 7 av pojkar som återfallit har visat att dessa skiljer sig från dem som debuterat men inte återfallit. Det innebär givetvis att gruppen debutanter med återfall skiljer sig kraftigare från kontrollmaterialet i avseende på familjedata och skolprestationer än vad hela debutmaterialet gör. Eftersom återfallsprocenten är hög kan bilden inte bli radikalt annorlunda med den snävare avgränsningen, men man får statistiska effekter som ligger något högre när de placeras in i ett nivådiagram (fig. 6.8.1 och 7.7.1). Andra avgränsningar kan och har prövats, exempelvis den som tillämpades i avdelning 3.7.2, dvs. återfall i åldern 18–21 år. Effekten blir ungefär densamma som nyss, dvs. starkare än med det obeskurna debutmaterialet. En extrem avgränsning är slutligen att ta de pojkar som blivit anstaltsplacerade före 18 år och återfallit mellan 18 och 21 år, onekligen en grupp med symptom på allvarlig och per-

sistent kriminalitet. Man får här ytterligare förstärkta effekter, väl att märka för samma data, som beskriver läget före eller vid debuten. Effekterna ligger på nivå M_5 (jmf. fig. 7.7.1 för motsvarande nivåkurva). Antalet pojkar i denna kategori är emellertid så lågt som 40 vilket gör alla siffror mer än vanligt osäkra.

Som vi strax skall se leder återfallsbearbetningarna till en intressant tolkningsfråga som är av både teoretisk och praktisk betydelse men innan den behandlas är det nödvändigt att något beröra reaktionen på debutbrottet.

9.6 Reaktionen på debutbrottet

Vad som i första hand skiljer debutmaterialet från kontrollmaterialet är att det förra består av pojkar som blivit officiellt kända för lagöverträdelse och som därför också kan bli föremål för en officiell reaktion (dock ej straffreaktion i lagens mening). Man kan tänka sig att denna reaktion kommer att spela en roll för det fortsatta förloppet. Någon egentlig prövning av reaktions- eller stigmatiseringshypotester är självklart inte möjlig enbart med uppgifter över officiella reaktioner. Bland de miljöfaktorer som inte låtit sig fånga in nätet av statistiska kategorier utan förblivit olokaliserade och anonyma kan man tänka sig individuellt varierande svar (respons) på likaledes varierande reaktioner från omgivningens sida inför pojakens beteende, inklusive lagbrott som kan vara kända av föräldrar, grannar och kamrater i långt större utsträckning än av polisen.

Vi får här nöja oss med den reaktion som följt på debutbrottet och noterats i aktmaterialet. Av tabell 9.6.1 framgår hur vanliga olika åtgärder är enligt barnavårdsnämndens handlingar. Man kan konstatera att myndigheterna i slutet på 1950- och början av 1960-talet i stort sett följde en non-interventionistisk politik inför det första kända egendomsbrottet. I nära 90 % av fallen har antingen brottet överhuvud ej blivit känt för barnavårdsnämnden, efter vad det framgår av handlingarna, eller om det blivit känt ej föranlett något annat än utredning. I de fall

Tabell 9.6.1 Reaktion på debutbrott.

	Antal	%
Endast polisrapport	31	16,1
Bero vid utredning	137	71,4
Övervakning	14	7,3
Samhällsvård	10	5,2
Totalt	192	100,0

då längre gående åtgärder satts in torde utredningen ha visat att hemförhållandena är exceptionellt dåliga, eventuellt att den officiella debuten föregåtts av andra brott. Det är svårt att i den officiella reaktionen se en faktor av större betydelse, vare sig genomsnittligt eller differenttiellt.

9.7 Tolkningar av återfallsdata

Inför den fortsatta diskussionen av debutkontra återfallsbrottslighet är det skäl att erinra sig en annan valsituation i kriminologiskt arbete, att syssla med brottslighet som *beteende*, eller med de *individer* som begår brott. Fast de bägge kan uppfattas som nära identiska målsättningar och kan väl förenas i många undersökningar, finns det sammanhang där ett val måste träffas, eller hänsyn till den ena linjen tvingar till kompromisser när man vill följa den andra. Klientelundersökningen är primärt individorienterad, den kan i bästa fall göra klart varför vissa pojkar, men inte andra, blir kända för brott. Redan nästa steg är problematiskt, att dra slutsatser om den totala debutfrekvensens utveckling i ett samhälle, eller dess variation mellan samhällen. Och från total debutfrekvens, att 3 %, eller 5 %, eller 10 % av en kohort (generation) faller ut som debutanter före en angiven ålder, är ytterligare ett steg till frekvensen brottsligt beteende, antalet registrerade brott i samhället. Men det är brottslighetens omfattning, antalet lagbrott (till stor del med gärningsmannen okänd) som är den yttersta anledningen att kriminologisk forskning får det allmännas stöd; man är bekymrad över brottslighetens stegring, eller nivån på frekvenstalen. En långt gående individorientering, som lätt för med sig att

ansträngningarna koncentreras på en grupp starkt belastade (hur litet debutanter uppmärksammas i fråga om åtgärder har visats i avdelning 9.6.1) gör det problematiskt hur stor del av det brottsliga beteendet i samhället man kommer åt.

Det skall här betonas att vår kunskap om brottslighetens, i betydelsen brottsligt beteende, fördelning är otillräcklig för att inte säga nästan obefintlig. Om gravt belastade, kända sedan tonåren och föremål för upprepade ingripanden, står för en stor del av lagbrotten talar alla skäl för att ägna den gruppen särskild omsorg, både i kriminologiska undersökningar och i fråga om praktiska åtgärder. Men den möjligheten kan långt ifrån uteslutas att personer (både ungdomar och vuxna) som är okända i registren, eller endast vid något tillfälle varit i kontakt med polisen, och som i det hela förefaller att leva ett normalt liv, kan svara för en betydande andel; eftersom de utgör en så mycket större andel av befolkningen förutsätter detta endast en måttlig brottsintensitet.

Material som grundar sig på självdeklarerad brottslighet kan ge en viss ledning men knappast mer, eftersom det är svårt att få fram noggranna uppgifter om brottsfrekvens och den tidrymd den hänför sig till. En sammanfattning av sådana undersökningar är att brott är ett normalt fenomen, *en annan* lika berättigad sammanfattning är att brott är ovanligt. Det är vanligt att pojkar begått något brott, men de flesta tycks överträda lagen sällan och brotten är ofta lindriga. En fördelning efter brottsbelastning (självdeklarerad) bland stockholmspojkar, publicerad av Elmhorn (1969:58) ger en mycket sned fördelning med en majoritet på låga värden och en mindre del utspridda från låga till mycket höga värden. Att ge sig på några beräkningar av hur stor andel av pojarna som svarar för en viss andel av alla brott är inte möjligt. Tills vidare får man lämna frågan öppen, det får anses vara en av de viktigaste kriminologiska arbetsuppgifterna att studera fördelningen och koncentrationsgraden av brottsligt beteende, inte minst angelägen om man vill bedöma den praktiska

räckvidden hos olika preventiva eller behandlingsreformer. Det är ingen uppgift som kan lösas med det material som står till förfogande i klientelundersökningen.

Dessa överväganden manar till försiktighet med snäva definitioner av den grupp man vill studera; man löper en viss risk att "definiera bort" en del av det fenomen vars utbredning och kausala bakgrund det gällde att bestämma. Men de starkare effekter som uppnås med gravare material, och som kommer till synes när man på klientelundersökningens pojkar applicerar olika återfallskriterier som komplement till debutkriteriet, är ett fynd som inte skall negligeras. Två tolkningar står öppna:

(1) De mer utpräglade miljödefekterna och likaså den sämre skolanpassningen hos pojkar som återfaller visar den fortsatta betydelsen av miljö- och beteendemässiga resurser; är resurserna svaga ökas risken för återfall.

(2) De som återfaller skiljer sig från "engångsfallen" vid debuten också i avseende på engagemanget och intensiteten i brottslig aktivitet och i asocialt kontaktsystem.

De två tolkningarna kan tydligen användas i kombination men ju mer man öppnar dörren för (2) desto mindre plats blir det för (1). Tolkning (2) innebär, något förenklat, att debutkriteriet genom det slumpmoment upptäckten är kommer att tillföra materialet en del pojkar som inte är mer än normalt brottsaktiva, och inte heller skiljer sig från kontrollmaterialet miljömässigt eller på annat sätt. Återfallskriteriet avlägsnar dem igen, de återfaller mycket sällan eftersom de sällan överträder lagen, vare sig före eller efter den officiella debuten. Tolkning (1) antar en tämligen likartad nivå i avseende på reell kriminalitet. Tolkning (2) kan också formuleras så att ett bättre mått på kriminalitet, benägenhet att begå brott hos den enskilde pojken, än det chanspåverkade debutkriteriet, ger starkare samband med de miljö- och beteendevariabler som studerats i denna rapport. Debut + återfall kommer sanningen närmare. Ett sätt att pröva anta-

gandet är att använda det kriminalitetsindex som bygger på självdeklarerad brottslighet vid debuten (motsvarande) och som finns tillgängligt för debut- och kontrollmaterialet, dock endast under den s. k. huvudundersökningsfasen. För en redogörelse och vissa resultat hänvisas till Olofsson (1971 a). Om det ligger något i tolkning (2) bör de pojkar som återfaller i debutmaterialet redan vid undersökningen (dvs. debuten) deklarera en högre grad av kriminell aktivitet.

Prövar man hur härmed förhåller sig, finner man utslag i den väntade riktningen, men knappast av den styrka att det är entydigt. Den stora skillnaden i fråga om kriminalitetsindex är mellan debut- (B) och kontroll- (K) material; som framgår av tabell 9.7.1 är skillnaderna mindre mellan olika återfallskategorier inom debutmaterialet. Tabellen visar fördelningen mellan låg kriminalitet enligt index, värdena 1-3, och hög kriminalitet, värdena 4-5. Poängberäkningen återgår på den teknik som använts av Elmhorn (1969:25-26) och innebär en sammanvägning av frekvens och gravhet för olika brott.

Tabell 9.7.1 Kriminalitetsindex för olika grupper inom debutmaterial (B) och kontrollmaterial (K).

	Låg kriminalitet (1-3)	Hög kriminalitet (4-5)	Totalt
K, hela (N = 53)	75,5	24,5	100,0
B, hela (N = 145)	25,5	74,5	100,0
B, inget återfall (N = 44)	38,6	61,4	100,0
B, något återfall (N = 101)	19,8	80,2	100,0
B, återfall 18-21 år (N = 60)	18,3	81,7	100,0
B, anstalts-placerade före 18, återfall 18-21 år (N = 33)	12,0	88,0	100,0

Anm.: Endast pojkar med kompletta uppföljningsdata till 21 år medtagna.

Att "förklara" brottsdebut (att komma i B-gruppen) med hög kriminell aktivitet (hög poäng i kriminalitetsindex) är något av ett cirkelresonemang men det starka sambandet mellan de två är långt ifrån självklart och bör uppmärksammas. Skillnaderna inom B-gruppen, trots att de är mindre uttalade, blir statistiskt säkerställda på 5 %-nivån (χ^2 -test) i 2 av 3 prövade fall (ej återfall - något återfall; den gravaste gruppen av institutions-placerade med senare återfall - övriga i B-gruppen).

Man kan göra den iakttagelsen att pojkar som debuterat men aldrig (före 21 års ålder) återfallit i vissa avseenden är ganska lika kontrollmaterialet. "Engångsmaterialet" har ungefär samma stratafördelning (socialgrupp, familjetyp och bostadsområde) som det standardiserade kontrollmaterialet, detsamma gäller fördelningen med hänsyn till det belastningsindex som använts i kapitel 6 (förekomst i straffregister, etc.). I fråga om skoldata skiljer sig engångsmaterialet något från kontrollmaterialet, i fråga om betygsnivå dock endast mycket svagt. Iakttagelsen är förenlig med bägge av tolkningarna (1) och (2) men suggererar lätt fram bilden av ett debutmaterial som till större delen är tydligt utdifferenterat men i vilket också ingår en mindre del som är ett tvärsnitt av pojkbefolkningen, varken mer eller mindre brottsbenägen än den, och följaktligen i stort sett orepresenterad i återfallsmaterialet, dvs. tolkning (2). Man kunde då vänta sig att engångsmaterialet också skulle överensstämma med kontrollmaterialet när det gäller självdeklarerad kriminalitet, värde på kriminalitetsindex. Tabell 9.7.1 visar att det inte är fallet, B-pojkar utan återfall har en helt annan fördelning än K-materialet, och ligger närmare andra B-grupper (med återfall).

Speciella felkällor vid användandet av intervjuuppgifter om egen brottslighet komplicerar bilden. Pojkarna i debutmaterialet visste att de var kända som lagbrytare, kontrollpojkar att de inte var det. Man kan emellertid konstatera att skillnaden i uppgiven brottslighet är ett indicium *mot* ett fullständigt accepterande av tolkning (2) på

bekostnad av tolkning (1). Med reservation för nyss nämnda svagheter i metodiken utgör den förhållandevis stora andelen med höga värden på kriminalitetsindex (tabell 9.7.1) inom "engångsmaterialet", debutanter som ej vederligt återfallit, en varning mot att försumma dem i kriminologiska undersökningar genom att definiera bort dem ur materialet.

Det finns, sammanfattningsvis, visst stöd för bägge tolkningarna, den inbördes avvägningen får diskuteras mot bakgrund av andra data, och den fylligare beskrivning av pojken och hans miljö som kan väntas när andra rapporter från klientelundersökningen kommer fram.

Innan vi lämnar ämnet återfall och persistent kriminalitet förtjänar *skoldata* ytterligare en kommentar. Deras samband med ett återfallskriterium har belysts i kapitel 7 och resultaten behöver inte återges på nytt, men det skattningsindex grundat på lärarskattningar som där användes visar sig ge starka effekter om man räknar med gravare återfall. Det må erinras om att skattningsindex var praktiskt taget okorrelerat med intelligens, och mycket svagt korrelerat med stratifieringen (socialgrupp etc.), det varierade mellan de teoretiska gränserna 5 och 25. I den mest belastade gruppen, med anstaltsplacering före 18 år och återfall mellan 18 och 21 år (40 pojkar) ligger nära 2/3 (63 %) under eller vid 11 poäng, endast 9 % av det standardiserade kontrollmaterialet har så lågt värde. Man kan göra ytterligare den observationen att bland de fåtaliga K-pojkar som har så lågt värde hälften blir kända för brott före 21 år, en mycket högre proportion än för hela K-gruppen. Det kan diskuteras hur mycket lärarskattningen kan användas att förklara brottsdebut eftersom den avspeglar ett ko-symptomatiskt beteende. Men den representerar en information som är långt ifrån ointressant om man vill ställa prognos på det fortsatta förloppet. Den får sägas ge ett visst stöd för tolkning (2) ovan.

9.8 Individuell och social effekt

En viktig användning av riskdata för pojkar ur olika miljöer är att förklara den historiska utveckling kriminaliteten genomgått, och de tidstrender som kan observeras. Det har påpekats att en sådan tillämpning innesluter ett steg för vilket faktaunderlaget är otillräckligt, steget mellan antalet begångna brott i samhället, och andelen av varje årsklass som förr eller senare debuterar i känd kriminalitet. Sambandet mellan de två är osäkert; brottsvolymen kan stiga (för att ta den utveckling som mest intresserar) genom att en till storleken konstant grupp (kända debutanter) blir mera aktiv, eller genom att en allt större andel blir benägen för kriminalitet med följd att andelen debutanter enligt officiella uppgifter stiger. Man kan förmoda att den senare förskjutningen i allmänhet uppträder i perioder av stigande frekvens brott i samhället, att sådana trender åtminstone till en del återgår på stegrad debutrisk (p_0). Men de bägge trenderna behöver inte löpa parallellt.

Under denna förutsättning är det meningsfullt att fråga vilka konsekvenser och tolkningsmöjligheter de funna statistiska effekterna visavi debut medför. För att avgöra det kan vi göra vissa kalkyler av samma typ som i kapitel 2 (avd. 2.4) när ekologisk variation skulle förklaras med riskskillnader mellan olika slags familjer; vad det nu gäller är skillnader över tiden.

Ett hypotetiskt räkneexempel med verklighetsanknytning och trovärdiga riskrelationer kan bäst visa hur långt statistiska effekter av den styrka som uppträtt i materialet för oss. Det har sin förebild i tabell 6.4.2 (de svenska siffrorna) som avser belastningsindex, dvs. familjens förekomst i olika register. Läsaren kan emellertid tänka sig någon annan miljöfaktor i dess ställe, och beräkningarna kommer att utgå från avrundade tal. Vi tänker oss att det finns en "belastad" och riskökande miljö i vilken 15 % av befolkningen är att finna, genomsnittsrisk för debut är 0,05, relativa risken 3, dvs. den absoluta risken blir 0,15. För de

resterande 85 % av befolkningen blir då absoluta debutrisken 0,03. Den statistiska effekten ligger här obetydligt under nivå M_4 (jfr kap. 4) och är alltså ungefär så stark som någon som kunnat fastställas i det föregående.

Låt oss nu vidare anta att allt fler familjer kommer i den missgynnande, riskökande miljön som resultat av en ur kriminologisk synpunkt ogynnsam social utveckling, men att de nyss angivna "miljöspecifika" riskerna är desamma, dvs. 0,15 respektive 0,03. Om andelen belastade familjer stiger till det dubbla, 30 %, kommer detta att medföra en ny genomsnittsrisk på 0,066. Den *relativa* risken för den belastade kategorin blir nu $0,15/0,066 = 2,27$, vilket fortfarande motsvarar nivå M_4 .

Om stegringen i genomsnittlig debutrisk från 0,050 till 0,066 skall kallas stark eller svag kan möjligen diskuteras, men den är i varje fall långt mindre uttalad än den fördubbling av andelen med riskökande miljö som låg bakom. Om denna miljö är ungefär av den karaktär som indikeras av belastningsindex, dvs. innebär sviktande familjefunktioner och allvarliga tecken på alkoholism och asocialitet hos en eller flera familjemedlemmar, kan vi vara förvissade om att en ökning från 15 % till 30 % i sig skulle bedömas som allvarlig för att inte säga alarmerande. Med hänsyn härtill torde den beräknade, "betingade" tillväxten i debutfrekvens få anses måttlig.

Det finns en förbindelse mellan efterhandsförklaring av trender och användningen av undersökningsresultat för att ställa prognoser på den framtida utvecklingen, och likaledes med planering av åtgärder mot brottsligheten. I alla tre fallen är strävan att bestämma vad en spontan process eller socialpolitisk åtgärd "avkastar" i form av stigande eller fallande brottsfrekvens. De kalkyler som nyss redovisats, bedömda med aktuella utvecklingstendenser på brottslighetens område som norm, pekar på svårigheten att förklara kraftiga tillväxttrender (eller motsatsen) med hjälp av de individuellt (familjevis) varierande miljöfaktorer som stu-

derats. Det är naturligt att den stora andelen oredovisad variation på det individuella planet och de många olokaliserade miljöfaktorerna skapar svårigheter; den totala samhällsmiljöns inbrytningspunkter kan inte fullständigt anges.

Det är möjligt att den individuella analysen, sådan den kan bedrivas med hjälp av aktmaterial, intervjuer, test etc., leder till en *överskattning* av de sociala konsekvenserna, dvs. de nyss anförda effekterna skulle i verkligheten bli ännu mindre. Men det finns också skäl att vänta en *underskattning*, individuellt studerade faktorer kan möjligen ha en större förklarande kapacitet än kalkylen gav vid handen.

Den första möjligheten, att vi får en överskattning hänger samman med att det är statistiska, inte kausala effekter som kan direkt beläggas; att en del av de samband som uppträder är att tolka som symptomatiska, och inte pekar på någon självständig kausal faktor. Skolprestation och utbildningsnivå är ett viktigt exempel och har nämnts i kapitel 8; vi får inte lägre brottslighet i samhället därför att utbildningsnivån stiger trots att det finns en korrelation på det individuella planet mellan låg utbildning och kriminalitet. En mer renodlad miljöfaktor (ur pojkens synpunkt) kan också tjäna som illustration, trångboddhet. Den är ett klassiskt inslag i debatten kring många ungdomsproblem, och troligen hade en studie för 40 eller 50 år sedan, med samma metod som följts här, avslöjat ett samband med ungdomskriminalitet av ungefär den styrka som nu karakteriserar andra miljöfaktorer. Sedan dess har bostadsstandarden förbättrats, bland annat utrymmesmässigt, trångboddheten har därmed också i stort sett upphört att vara en differentierande faktor mellan debut- och kontrollmaterial. Att detta verkat nedpressande på kriminaliteten kan i varje fall inte utläsas ur tidstrenderna, sannolikt är bostadsfaktorn, i betydelsen trångboddhet inte en sådan bred, "global", familjefaktor som kan väntas ge starka utslag i det aggregerade utfallet.

Å andra sidan kan effekten på den sam-

hälleliga nivån bli starkare än vad de föregående beräkningarna visat. De har representerat en individualistisk modell för miljö och respons som förbiser de speciella band som kan finnas mellan de små enheterna, infogade i ett mera omfattande socialt nätverk. Problemet har diskuterats i kapitel 2, det enda där större enheter än individer underkastats statistisk analys. Den variation som finns mellan ekologiska enheter, stadsdelar i Stockholm, gick i den riktning man kunde vänta sig med ledning av områdenas sammansättning (yrkesmässigt, inkomstmässigt, etc.) men var mera utpräglad än den individuella faktorn tycks förklara. En tänkbar fast inte bevisad anledning är kontextuella eller sammansättningseffekter; en enskild pojke eller familj påverkas av den lokala befolkningens sammansättning. Liknande resultat kan uppkomma när tidsutvecklingen i ett samhälle är aktuell. En ökad frekvens av en ogynnsam miljöfaktor påverkar inte endast dem som vi omedelbart förbinder med miljön, utan också omgivningen, ett vidare nätverk av individer eller familjer.

I någon mån har analysen i kapitlen 3 och 6 varit kontextuell, pojken har karakteriserats med data som beskriver hans familj, främst de bägge föräldrarna. Men detta är endast första steget till ett arbetssätt där andra enheter ställs i centrum, familj, kamratgrupp, informella kontaktsystem, som är intermediära mellan individ och ekologiska enheter. En konsekvens av ett sådant betraktelsesätt är att vi slutar att betrakta andra familjemedlemmar eller kamrater som miljö, familjen som helhet, eller kamratgruppen som helhet blir mottagaren av miljöimpulser och det till vilket beteendet, respons, återföres. Mycket talar för att en sådan förnyelse skulle föra miljöstudierna vidare, av betydelse inte minst i kriminologiska sammanhang, men de tekniska problemen är stora, och det finns ingen erfarenhet och beprövad rutin att falla tillbaka på.

Det finns slutligen vissa skäl som talar för att den nyss berörda bristen på parallellitet mellan *debutfrekvens* och *brottsfrekvens* snarare innebär att brottsfrekvensen stiger

snabbare än debutfrekvensen; att den procentuella stegringen i antalet brott blir något större än den procentuella stegringen i debutrisk. En pojke kan endast debutera en gång oavsett senare kriminalitet. Detta leder i så fall till att det nyss redovisade exemplet innebär en underskattning av tillväxten i brottsfrekvens.

10.1 *General Character of the Study*

What follows is a summary of a report on certain environmental and behavioural factors related to delinquency. As its most likely readers are persons who take a professional interest in the field and who want to compare the results with findings from similar studies in their own country, or prevailing views in the literature, such aspects will be stressed, including technical points, and also applications.

The report is one in a series dealing with an investigation into juvenile delinquency carried out by a committee of experts appointed by the Swedish Ministry of Justice. An earlier report, with a summary in English, explains the purpose of the committee, its terms of reference, data and methods used, as well as a few of the results, notably on the situation in which the crime occurred, and on recidivism (S.O.U. 1971:49 in the series of official reports). A yet earlier volume on self-reported delinquency among Stockholm school-children by Elmhorn (S.O.U. 1969:1, with a summary in English) is connected with this research programme but rests on a different set of data.

The present volume will be followed in a short time by others covering psychiatric, psychological and sociological aspects of delinquency, drawing from the rich fund of data in the shape of tests, clinical information and interviews. In no way, therefore, can this report and its theoretical conclu-

sions, nor its practical recommendations, be regarded as final. On many points judgment will have to be reserved until a more complete picture has emerged.

Though they were outlined in the preceding volume, a brief recapitulation of the essentials with regard to the sample of delinquents and controls will be useful. For the group of delinquents were selected boys who became known to the police for the first time between the ages of 11 and 15 for property offences (which constitute the great bulk of all offences). They were all from Stockholm, the time was the late 1950's or early 1960's. These boys have since been followed by use of the Criminal Register and other sources to determine the amount and seriousness of recidivism. There is also information on later problems connected with excessive drinking, or drug addiction. A control group was also drawn, matched for age, social class, local area of residence in Stockholm and type of family (complete or irregular). There are 192 boys in the delinquent group, 95 in the control group.

Through independent evidence, taken outside the study from official statistics and other investigations, it proved possible to establish two important sets of values: (a) the over-all risk of a boy in Stockholm becoming known to the police and (b) the composition of the Stockholm population of youths with respect to social class, local area

and type of family. By means of the latter information it is possible to standardize the distributions obtained from the control group, so that delinquents can be compared with the total boy population. Again independent estimates have been used whenever possible to check those derived from the control group; the differences are small and well within the margin of sampling errors. The over-all risk comes out around 0,05.

10.2 *Indicators of Environment and Behaviour*

In this volume environmental forces are approached through broad indicators of a type often used, at least some of them, in criminological research. To this category belong social class and type of family, already mentioned, also income and housing standard. By drawing from the records of judiciary and social-welfare institutions it is possible to construct an index similar to the "social-handicap" scale used by Gibson and West (1970) which shows the extent to which defects in the family or its members have been noted, like the occurrence of alcoholism or drinking problems, sentences for non-trivial crimes, being on relief, or having come under the attention of the local child-welfare agency.

All these indicators have in common availability without special (and expensive) fieldwork as they are recorded as a matter of administrative routine. It was deemed important to work with such data in order to assess their performance as they can easily be employed in other studies, on a larger scale; this is not equally true of the methods which form the basis of the later reports. Also, such data permit a description of the family valid for a point in time much earlier than that of the first offence, indeed earlier than the birth of the boy in the case of other family members, if one wishes. Lastly, but not least important, they largely reveal aspects of the environment which are clearly "outside" the boy, unaffected by his behaviour. The exception here is child-welfare

information though anything caused by his first offence was excluded. A distinction has been drawn between "exogeneous" environment, and "interactive" and "selective" (or "symptomatic") environment, with the stress laid on the first.

With indicators of school performance the case is obviously different, we are here dealing with the boy's behaviour, not primarily environment, and with phenomena which may well be regarded as more symptomatic than causal. In this capacity education and school performance may serve an important function, also poor school adjustment plays a causal role for the future career of the boy, and his life chances. Merits (grades) and certain other items are universally available much as the earlier data on environment; but each boy, including as always the controls, was also rated by his teacher on a number of behavioural variables at the request of the investigating staff.

Thus there were good reasons for choosing indicators of the kind just specified but it is equally clear that they impose limitations on analysis and interpretations which should be kept in mind.

10.3 *Analytic Frame-Work*

The philosophy behind the statistical and other analytic work contained in the present volume can best be described as epidemiological rather than in the tradition of grand criminological theory. Also, the practical functions of the study must not be lost sight of, its aim to guide action.

The central theme is differentiation, the degree to which delinquents are different from non-delinquents, and the rate, by age, at which they become different. This basic question can also be phrased as one of localization, or polarization. Whether young delinquents, especially when they first become known to the police, are different from other boys to any noteworthy extent must be regarded as an unsettled and controversial question in contemporary theory despite the voluminous literature on

social and psychological determinants of crime; recently this question has been expressed as a contrast between "genetic" (developmental) and "situational" causation (Gibbons, 1971). It has been suggested in this report that a suitable analytic framework for dealing with the process of differentiation is provided by random-walk models in statistics and the theory of probability; this is a scheme which is flexible, and neutral between many traditional theories, and in itself not a hypothesis. Rather it permits different notions of the causal process to be expressed in terms of the frequency and impact of "shocks" from the environment, and as changes in the "position" or "state" of the individual; this theme is further discussed in another paper (Carlsson, 1972).

All this argues for a quantitative approach to statistical associations or correlations, or statistical effects, between environment (or behavioural) variables and crime. It is not enough to determine in a categorical manner whether there is a relationship or not, not even if a test of statistical significance has been added. It is necessary to establish the strength of the relationship, whether it is weak, moderate or strong, and allied to this, how much difference it makes to the risk of becoming delinquent to come from one type of family rather than another. The technique used in this volume treats the group of delinquents (in tables called the B-group) and the control group (called the K-group) as if they were of equal size, and measures strength of association as the amount of overlap between two frequency curves (Figures 4.3.1 and 7.7.2). The frequency curves show the distribution of the explanatory variable, e. g. some measure of environment, in the delinquent and total populations. It should be noted that the comparison is always between "affected" (delinquent) and total, not with the "non-affected" population, but given the small size of the over-all risk (p_0), viz. 5 %, the last-mentioned point is of less importance, non-affected and total populations can never be far apart on any

attribute or variable. Few of the environmental and behavioural properties can be expressed as continuous variables, though IQ and income can. The rest have to be handled as categorical data but interpreted in a similar way. The proportion m_j of the delinquent group with an IQ less than, say, 90, is related to the proportion of the total population (n_j) under 90, the quotient m_j/n_j is equivalent to p_j/p_0 , the delinquency risk of boys under 90 relative to the over-all risk of all boys irrespective of IQ. Similarly for attributes or categorical data, the proportion of boys from a high-risk environment, say a broken family, within the delinquent group (m_j) is divided by the proportion of all boys coming from broken homes (n_j), which again gives the relative delinquency risk of boys from broken homes. Sometimes with categorical data, and always with continuous variables, there is more than one "cutting point"; one may, for instance, determine proportions for IQ less than 90, or less than 80, or less than 70; with the social handicap scale, one may likewise dichotomize between extreme degrees of social handicap and the rest, or between extreme and moderate degrees of handicap on the one hand, and the rest on the other. When more than one cutting point is tried, m_j and n_j are cumulative frequencies starting from the "bottom", high-risk end. In a special set of graphs, *level-diagrams* (Figures 4.3.2, 6.4.1, 6.8.1 and 7.7.1) statistical effects (relationships) are entered either as single points, or as sets of points when more than one dichotomization has been tried. In the graphs n_j is set off along the abscissa, relative risk along the ordinate. Contours marking the different degrees of strength M_1-M_4 (or M_1-M_5) have been plotted. Any observed relationship, represented by a point or a set of points, can then be immediately appraised with regard to strength of association. The computations consist only in determining $m_j/n_j = p_j/p_0$, and are quickly done, also on the basis of data already published in other studies.

Statistical effects of the size given by

contours M_1 or M_2 must be called weak on any reckoning. In the views of the present author M_4 marks the transition to a region where one is entitled to speak of "moderate" rather than "weak" effects, if we return to the overlapping distributions there is still with M_4 only a minor part of the total variance accounted for as between-groups (delinquents and total population) variance (20%; Table 4.3.1). However, as to the boundary between "weak" and "moderate", or perhaps "weak" and "strong" opinions may differ and readers are invited to look at the graphs and form their own judgment. A further note of warning should be added on the importance of the size of p_0 , the over-all risk. Should the deviant behaviour studied be more frequent, so that p_0 is considerably larger than here, the difference between total and non-affected (non-deviant) populations becomes a more important issue and one may have to think again about the proper basis of comparison.

10.4 *Class and Family Factors*

In Figure 4.3.2 have been entered the statistical effect of a few indicators of environment, among others: a combined classification by social class, type of family and type of neighbourhood (1); income (4), overcrowding (5). It will be seen that they are all weak, at most reaching level M_2 . None of them surpasses IQ, admittedly a weak though persistent correlate of delinquency (appearing as curves (2) and (3) in the graph, the two rely on slightly different computational methods). Taking social class by itself, without mixing it up with family type, etc., and family type without mixing it with class, etc., in no way changes the impression of weak relation in a predictable direction.

Comparable data from other studies, Swedish and foreign, are generally in good agreement with the results just mentioned. It is one of the advantages of this approach that it does much to dispel a sense of confusion due to apparently conflicting

results. It is not hard to understand why some accustomed statistical effect fails to turn up occasionally if it can be shown to be generally weak. Even the discrepancy often noted between results for officially registered delinquency, and those obtained on the basis of self-reported delinquency, discussed by Hirschi (1969) and others becomes less mysterious. An estimate of the strength of relationships is a necessary first step to restore a much-needed sense of proportion in the field of crime causation.

With a second type of environmental indicators, embodying antisocial behaviour of parents, alcoholism and economic distress, especially the social-handicap scale, statistical effects become somewhat more marked but hardly, it seems, reach a level that deserves the label "strong". In Figure 6.4.1 are shown the Swedish (4), and a British version (5) of such a scale, the latter from a paper by Gibson and West (1970). Again, there is not much difference; the British data yield an association a shade stronger than the Swedish.

10.5 *The School Record*

Figure 7.7.1 summarizes the results as far as school data are concerned. A categorical classification into "normal" and "sub-normal" school achievement for the 3rd, 4th, 5th and 6th school year respectively was made in which "normal" achievement means merits (grades) over a certain level, and being placed in a normal class (not one for retarded children, children with discipline problems, etc.). The statistical effects have been entered as observations (1), (2), (3) and (4). An index built on teachers' ratings, at the time of the study, i.e. for the delinquents at the time of the first known offence, is found as a set of two points, (5); a report of truancy as (7). Generally speaking the relationships are somewhat stronger than those for environmental factors though not very much so. School data, as pointed out earlier, are interesting chiefly though not exclusively as indicators of

behaviour and in a symptomatic capacity, they may be less interesting from a purely causal point of view. It is important, however, to have some means to tell how delinquent boys differ from non-delinquents in view of the conflicting opinions on this subject, and also to have a means of differentiating within the group of first-time delinquents those with more serious behaviour problems from the less serious. On the latter subject more will be said when we come to the question of recidivism.

10.6 Ecological Analysis

Delinquent boys have been referred to one of 74 neighbourhoods or local areas in Stockholm by place of residence; the number of delinquents relative to the population of boys 11–15 years of age was computed and its association with other characteristics of the areas noted. This is an analysis at the ecological rather than individual or family level, and a well-known type of criminological study. It proved possible to find high-risk and low-risk areas, and variability between areas was greater than could be accounted for by sampling fluctuations. There is the expected relation with the incidence of other social problems, like adult criminality, alcoholism, poverty and relief cases, etc., as established through other sources. One interesting finding is that area differences are in the direction which may be expected from individual relationships but somewhat stronger than one would anticipate. This speaks for the presence of "contextual" or "compositional" effects on the behaviour of individuals, that is to say, they are influenced not only by their own family background but also by the composition of the local area.

However, ecological effects do not amount to a major determinant of delinquency. As far as can be judged, they are weaker than those reported in American studies. Delinquency is widely scattered, not strongly localized.

10.7 Recidivism

So far we have mentioned only statistical effects with respect to first-time offenders, that is, the distinction never-delinquent/ever-delinquent (before the age of 15). Bearing in mind the often trifling nature of the crime for which the boys became known to the police, and the fact, revealed by studies of self-reported delinquency, that most boys have committed *some* crime, it was by no means clear that the group of delinquents would be deviant enough to merit much attention. However, follow-up data show that no less than 72 % have been registered for at least one further offence before the age of 21. An appreciable proportion, half, are known to have developed a drinking problem and one quarter have committed a crime of violence. As a whole the group of first-time offenders cannot be called "nearly normal", and its problems (or the problem they present to society) trivial.

It is possible to distinguish one-time offenders and repeaters within the original group of first-time offenders, and look for differences between the two. One finds that repeaters are worse off, both in terms of environmental data and in terms of school adjustment. The relevant observations are found in Figure 6.8.1 where the socialhandicap scale applied to the difference between control group and repeaters is entered as (4); and in Figure 7.7.1 which gives the statistical effect of school achievement at the end of the 4th school year (8) and teachers' ratings (9), again with regard to the difference between controls and repeaters. The effects become somewhat stronger when one-time offenders are taken out of the delinquent group. Two explanations can be given for this fact: Environment continues to exert an influence after the first offence, and in part determines the risk of recidivism; or repeaters were already at the line of their first officially known transgression of the law far more committed to antisocial behaviour and antisocial contacts than one-time offenders.

The high rate of recidivism for the original

group of first-time offenders as a whole is, very likely, a product of the low proportion of reported crimes cleared up by the police. Occasional offenders, normal or nearly normal boys who rarely violate the law, run a very low risk of ever becoming known to the police even though they are not perfectly law-abiding, while boys who frequently commit crimes sooner or later get caught. Whenever such conditions prevail selecting for study boys known to the police, especially at a relatively low age, will result in a sample greatly "enriched" in fairly serious cases. If this conclusion is borne out by further study it makes a wait-and-see attitude to first-time offenders questionable.

10.8 *Concluding Remarks*

The analysis reported in this volume, and here reviewed, give an impression of a causal process which conforms neither to a pattern of early environmental determinism nor to a pattern of late determinism bound to situational factors, but rather falls in between these two.

Environment can never be grasped in its fully and infinitely varied, ever-changing texture, and the statements one makes are subject to the qualification that the indicators chosen and used in the statistical work have been too crude, or missed the mark altogether. As far as they take us they allow categories (strata) of families, and hence environments, to be located which are characterized by higher-than-average delinquency risks, and correspondingly, strata with lower-than-average risks. Boys in the former may run three times the average risk, and even higher relative to the risk in a "most favoured" stratum. This may seem a strong effect but is only obtained with fairly, extreme demarcations of strata, which then contain only a very small part of the population. And it should be kept in mind that the average (over-all) risk of becoming known to the police (before 15) is of the order of 5%. In the high-risk stratum above there are still only around 15% of the boys

who become delinquent. It has not been possible to find strata, and segments of the population, where the risk is 50%, let alone 100%. To speak of early environment as fate, and delinquency as predetermined, is to go entirely beyond the evidence.

To repeat, new data, and results from other parts of the project, may bring about a revision of this view. Such data might consist in a demonstration that boys who become delinquent are markedly different from other boys in personality traits, using the latter term in a wide sense to cover also attitudes, values, and habits. If this is indeed the case, and the differences appear to antedate delinquency, their origin must lie in the early environment, or alternatively, in genetic (hereditary) factors, whether we succeed in specifying the causative agents or not. School data failed to disclose such early and clear-out differences in a decisive manner, but other approaches may get us a bit further along that road.

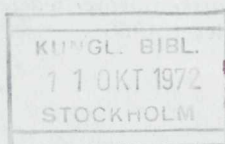
As long as new developments do not drastically affect the interpretation suggested in these pages, what are the implications for action and social policy? If delinquency, or delinquency-proneness, cannot be narrowly and precisely located in the social structure, nor can the counter-attack be directed to small groups, or based on a few measures. Rather a broad spectrum of methods seems called for, aimed both at early, family-related factors and late factors, related to the immediate situation, e. g. the protection of property.

Litteraturförteckning

- Altvall, Helena *Bostadssocial beskrivning av Stockholm år 1968*. Stockholms socialnämnd 1971. Stencil.
- Becker, H. *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York, Free Press, 1963.
- Bjerver, K. *An Evaluation of Compulsive Treatment Programs*. Opuscula Medica 1972: Supplementum XXV. Stockholm 1972.
- Blomberg, D. *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. 3. uppl. Stockholm, Natur och Kultur, 1971.
- Bloom, B. S. *Stability and Change in Human Characteristics*. New York, Wiley, 1964.
- Boalt, Gunnar *Socialt beteende*. Stockholm, Natur & Kultur, 1967.
- Carlsson, G. "Random-Walk Effects and Behavioral Data". Publiceras i *Behavioral Science*, sept. 1972 (vol. 12).
- Carlsson, G. "Undersökningen i belysning av den allmänna kriminalitetsutvecklingen". Kap. 3 i *Unga lagöverträdare I*. Betänkande avgivet av 1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar. SOU 1971:49. (1971 a)
- Carlsson, G. "Utredningsuppdraget och typer av kriminalitetsförklaringar", Kap. 5 i *Unga lagöverträdare I*. (1971 b)
- Carlsson, G. "Debut och upptäcktsrisk", bil. 1 till *Unga lagöverträdare I*. (1971 c)
- Centralförbundet för Socialt Arbete *Ligabrottsligheten*, Stockholm, Kooperativa Förbundets förlag, 1941.
- Chilton, R. J. & Markle, G. E. "Family Disruption, Delinquent Conduct and the Effect of Subclassification". *American Sociological Review*, 1972 (37), 93-99.
- Christie, N. *Unge norske lovovertredere*. Oslo, Universitetsforlaget, 1960.
- Cohen, A. *Delinquent Boys*. New York, Free Press, 1955.
- Elmhorn, K. *Faktisk brottslighet bland skolbarn*. SOU 1969:1. Stockholm, 1969.
- Gibbons, D. C. "Observations on the Study of Crime Causation". *American Journal of Sociology*, 1971/72 (77), 262-278.
- Gibson, H. B. & West, D. J. "Social and Intellectual Handicap as Precursors of Early Delinquency", *British Journal of Criminology*, 1970 (10), 21-32.
- Glaser, D. "The Differential-Association Theory of Crime", s. 425-442 i A. M. Rose (utg.), *Human Behavior and Social Processes*. Boston, Houghton-Mifflin, 1962.
- Glueck, S. & Glueck, E. *Unraveling Juvenile Delinquency*. New York, Commonwealth Fund, 1950.
- Gove, W. R. "Societal Reaction as an Explanation of Mental Illness: An Evaluation". *American Sociological Review*, 1970 (35), 873-884.
- Hellberg, O. "Debut och återfall i brott". Kap. 10 i *Unga lagöverträdare I*. Betänkande avgivet av 1956 års Klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar. SOU 1971:49.
- Hirschi, T. *Causes of Delinquency*. Berkeley, Univ. of California Press, 1969.
- Home Office *The Sentence of the Court*. London, H. M. S. O., 1964.
- Hurwitz, S. & Christiansen, K. O. *Kriminologi*. Vol. II. København, Gyldendal, 1971.
- Husén, L. under medverkan av T. Husén och N.-E. Svensson *Elever-Lärare-Föräldrar*. Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1959.
- Husén T. (tillsammans med I. Emanuelsson, I. Färgerlind och R. Liljefors), *Talent*,

- Opportunity and Career*. Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1969.
- Janson, Carl-Gunnar "Amerikanska ekologer om storstadens inre differentiering", i *Aktuella Samhällsfrågor*, utg. av Centralförbundet för Socialt arbete, Stockholm, 1955.
- Janson C.-G. *Projekt Metropolitan – Some Preliminary Results*. Stencil, ca 1971.
- Jonsson, G. *Delinquent Boys, Their Parents and Grandparents*, Copenhagen, Munksgaard, 1967. (Acta Psychiatrica Scandinavica, vol. 43, 1967, suppl. 195).
- Jonsson, G. "Den teoretiska bakgrunden". Kap. 4 i *Unga lagöverträdare I*. Betänkande avgivet av 1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar, SOU 1971:49.
- Jonsson, G. och Kälvesten A.-L. 222 *Stockholm pojkar*. Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1964.
- Kitsuse, J. I. "Societal Reaction to Deviant Behavior: Problems of Theory and Method", sid. 87–102 i H. Becker (utg.), *The Other Side: Perspectives on Deviance*. New York, Free Press, 1964.
- MacMahon, B., Pugh T. F. & Ipsen, J. *Epidemiologic Methods*. Boston, Brown-Little, 1960.
- McNemar, G. *The Revision of the Stanford-Binet Scale*. Boston, Hughtorn-Mifflin, 1942.
- Malmquist, S. "Några synpunkter på den statistiska analysen av undersökningsmaterialet". Kap. 6 i *Unga lagöverträdare I*. Betänkande avgivet av 1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar. SOU 1971:49.
- Matza, D. *Delinquency and Drift*. New York, Wiley, 1964.
- Merton, R. K. *Social Theory and Social Structure*. Rev. ed. Glencoe, Free Press, 1957.
- Nye, F. I., Short, J. F. & Olson, V. J. "Socio-Economic status and Delinquent Behavior" i F. I. Nye, *Family Relationships and Delinquent Behavior*. New York, Wiley, 1958.
- Olofsson, Birgitta *Vad var det vi sa! Om kriminellt och konformt beteende bland skolpojkar*. Akad. avh. Stockholm, Utbildningsförlaget. 1971.
- Olofsson, Birgitta "Beskrivning av debutbrottsituationen". Kap. 9 i *Unga lagöverträdare I*. Betänkande avgivet av 1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar. SOU 1971:49. (1971 a)
- Reid, D. D. *Epidemiological Methods in the Study of Mental Disorders*. Geneva, W. H. O., 1960.
- Robins, L. N. *Deviant Children Grown Up*. Baltimore, William & Wilkins, 1966.
- Robinson, W. S. "Ecological Correlations and the Behavior of Individuals", *American Sociological Review*, 15 (1950), s. 351–357.
- Schur, E. M. "Reactions to Deviance: A Critical Assessment". *American Journal of Sociology*, 1969/70 (75), 309–322.
- Shaw, C. R. & Mc Kay, H. D. *Juvenile Delinquency and Urban Areas*, Rev. ed. Chicago, Univ. Of Chicago Press, 1969, 1 ed. 1942.
- Stockholms Stads Statistiska Kontor, *Allmänna bostadsräkningen i Stockholm, 1960*. Stockholm, 1965.
- Svahn, I. "Insamlingen av undersökningsmaterialet". Kap. 7 i *Unga lagöverträdare I*. Betänkande avgivet av 1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar. SOU 1971:49.
- Svensson, A. *Relative Achievement*. Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1971.
- Wallis, C. P. & Maliphant, R., "Delinquent Areas in the County of London: Ecological Factors". *British Journal of Criminology*, 1967 (7), 250–285.
- Werner, B. "Socialgruppsfördelning vid självdeklarerad brottslighet". *Nordisk Tidskrift för Kriminalvetenskap*, 1971 (59), 191–215.
- West, D. J. *The Young Offender*. London, Duckworth, 1967.
- Yates, F. *Sampling Methods for Censuses and Surveys*. London, Griffin, 1949.

1956 års klientelundersökning *Unga lagöverträdare I*, SOU 1971:49. Stockholm 1971.

Kronologisk förteckning

1. Ämbetsansvaret II, Ju.
2. Svensk möbelindustri, I.
3. Personal för tyg- och intendenturförvaltning, Fö.
4. Säkerhets- och försvarspolitiken, Fö.
5. CKR. (Centrala körkortregistret) K.
6. Reklam I, Beskrivning av reklamen, U.
7. Reklam II, Beskrivning och analys, U.
8. Reklam III, Ställningstaganden och förslag, U. (Utkommer senare.)
9. Reklam IV, Reklamens bestämningsfaktorer, U. (Utkommer senare.)
10. Godsbefordran till sjöss, Ju.
11. Förenklad löntagarbeskattning, Fi.
12. Skadestånd IV, Ju.
13. Kommersiell service i glesbygder, In.
14. Revision av vattenlagen, Del 2, Ju.
15. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning, Ju.
16. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning, (Följdförfattningar) Ju.
17. Nomineringsförfarande vid riksdagsval • Riksdagen i pressen, Ju.
18. Norge och den norska exilregeringen under andra världskriget, Ju.
19. Uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen, U.
20. Läs- och bokvanor i fem svenska samhällen, Litteraturutredningens läsvanestudier, U.
21. Svåvarfartslag, K.
22. Domstolsväsendet IV, Skiljedomstol, Ju.
23. Högre utbildning — regional rekrytering och samhällsekonomiska kalkyler, U.
24. Vägfraktavtalet II, Ju.
25. Naturgas i Sverige, I.
26. Förskolan 1, S.
27. Förskolan 2, S.
28. Konsumentköplag, Ju.
29. Konsumentupplysning om försäkringar, H.
30. Bostadsanpassningsbidrag, In.
31. Lag om hälso- och miljöfarliga varor, Jo.
32. Kommunalt samlingsstyre eller majoritetsstyre? C.
33. Förhandlingsrätt för pensionärer, In.
34. Familjestöd, S.
35. Skogsbrukets frö- och plantförsörjning, Jo.
36. Samhälle och trossamfund, Slutbetänkande, U.
37. Samhälle och trossamfund, Bilaga 1—19, U.
38. Samhälle och trossamfund, Bilaga 20, Andra trossamfunds ekonomi, U.
39. Abortfrågan, Remissyttrandet, Ju.
40. Konkurrens i bostadsbyggandet, In.
41. Familj och äktenskap I, Ju.
42. Vägtrafikbeskattningen, Fi.
43. Utnyttjande och skydd av havet, I.
44. Reformerad skatteutjämning, Fi.
45. Kulturminnesvård, U.
46. Landskapsvård genom täktsamverkan, Ju.
47. Data och integritet, Ju.
48. Riksdagen och försvarsplaneringen, Fö.
49. Tryckfriheten och reklamen, Ju.
50. Skyddsrum, Fö.
51. Sjölagens befraktningskapitel, Ju.
52. Rapport angående kommunal information m.m. C.
53. Handräckningstjänst i försvaret, Fö.
54. Skyddat arbete, In.
55. Decentralisering av statlig verksamhet — ett led i regionalpolitiken, Del 2, Slutrapport, Fi.
56. Glesbygder och glesbygdspolitik, In.
57. Ledningsrättslag, Ju.
58. Koncession för pipelines, K.
59. Att välja framtid, Ju.
60. Beskattade förmåner vid sjukdom och arbetslöshet m. m. S.
61. Försök med bibliotek, Litteraturutredningens biblioteksstudier, U.
62. Offentligt stöd till de politiska partierna, Ju.
63. Näringslivets försörjning med riskkapital från allmänna pensionsfonden, Fi.
64. Kriminalvård, Ju.
65. Barnavårdsmannafrågan, Ju.
66. Ny kulturpolitik, Del 1, Nuläge och förslag, U.
67. Ny kulturpolitik, Del 2, Sammanfattning, U.
68. Värnpliktsförmåner, Fö.
69. Värnpliktigas ekonomiska och sociala situation, Bilaga 5 till UFV betänkande Värnpliktsförmåner, Fö.
70. Rätten till ratten, Förslag till körkortsreform, Del 1, Allmän motivering, Ju.
71. Rätten till ratten, Förslag till körkortsreform, Del 2, Lagtext och specialmotivering, Ju.
72. Rätten till ratten, Förslag till körkortsreform, Del 3, Expertutredningen, Ju.
73. Ersättning för vissa obefogade frihetsinskränkningar, Ju.
74. Arbetskraften inom byggnadsverksamheten, In.
75. Skyddat arbete, Bilagor, In.
76. Unga lagöverträdare II, Ju.

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Ämbetsansvaret II, [1]
Godsbefordran till sjöss, [10]
Skadestånd IV, [12]
Revision av vattenlagen, Del 2, [14]
Grundlagberedningen, 1. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning, [15] 2. Ny regeringsform • Ny riksdagsordning (Följdförfattningar) [16] 3. Nomineringsförfarande vid riksdagsval • Riksdagen i pressen, [17] 4. Norge och den norska exilregeringen under andra världskriget, [18]
Domstolsväsendet IV, Skiljedomstol, [22]
Vägfraktaavtalet II, [24]
Konsumentköplag, [28]
Abortfrågan, Remissyttranden, [39]
Familj och äktenskap I, [41]
Landskapsvård genom täktsamverkan, [46]
Data och integritet, [47]
Tryckfriheten och reklamen, [49]
Sjölagens befraktningskapitel, [51]
Ledningsrättslag, [57]
Att välja framtid, [59]
Offentligt stöd till de politiska partierna, [62]
Kriminalvård, [64]
Barnavårdsmannafrågan, [65]
Trafikmålskommittén, 1. Rätten till ratten, Förslag till körkortsreform, Del 1. Allmän motivering, [70] 2. Rätten till ratten, Förslag till körkortsreform, Del 2. Lagtext och specialmotivering, [71] 3. Rätten till ratten, Förslag till körkortsreform, Del 3. Expertutredningen, [72]
Ersättning för vissa obefogade frihetsinskränkningar, [73]
Unga lagöverträdare II, [76]

Försvarsdepartementet

Personal för tyg- och intendenturförvaltning, [3]
1970 års försvarsutredning, 1. Säkerhets- och försvarspolitik, [4] 2. Riksdagen och försvarsplaneringen, [48]
Skyddsrum, [50]
Handräkningstjänst i försvaret, [53]
Utredningen rörande systemet för förmåner åt värnpliktiga m. fl. (UFV) 1. Värnpliktsförmåner, [68] 2. Värnpliktigas ekonomiska och sociala situation, Bilaga 5 till UFV betänkande Värnpliktsförmåner, [69]

Sociedepartementet

1968 års barnstugeutredning, 1. Förskolan 1, [26] 2. Förskolan 2, [27]
Familjestöd, [34]
Beskattade förmåner vid sjukdom och arbetslöshet m. m. [60]

Kommunikationsdepartementet

CKR, (Centrala körkortsregistret) [5]
Svårvarfartslag, [21]
Koncession för pipelines, [58]

Finansdepartementet

Förenklad löntagarbeskattning, [11]
Vägtrafikbeskattningen, [42]
Reformerad skatteutjämning, [44]
Decentralisering av statlig verksamhet — ett led i regionalpolitiken, Del 2. Slutrapport, [55]
Näringslivets försörjning med riskkapital från allmänna pensionsfonden [63]

Utbildningsdepartementet

Reklamutredningen, 1. Reklam I, Beskattning av reklamen, [6] 2. Reklam II, Beskrivning och analys, [7] 3. Reklam III, Ställningstaganden och förslag, [8] (Utkommer senare), 4. Reklam IV, Reklamens bestämningsfaktorer, [9] (Utkommer senare.)
Uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen, [19]
1968 års litteraturutredning, 1. Läs- och bokvanor i fem svenska samhällen. Litteraturutredningens läsvanestudier, [20] 2. Försök med bibliotek. Litteraturutredningens biblioteksstudier, [61]
Högre utbildning — regional rekrytering och samhällsekonomiska kalkyler, [23]
1968 års beredning om stat och kyrka, 1. Samhälle och trossamfund, Slutbetänkande, [36] 2. Samhälle och trossamfund, Bilaga 1—19, [37] 3. Samhälle och trossamfund, Bilaga 20, Andra trossamfundens ekonomi, [38]
Kulturminnesvård, [45]
Kulturrådet, 1. Ny kulturpolitik, Del 1. Nuläge och förslag, [66] 2. Ny kulturpolitik, Del 2. Sammanfattning, [67]

Jordbruksdepartementet

Lag om hälso- och miljöfarliga varor, [31]
Skogsbrukets frö- och plantförsörjning, [35]

Handelsdepartementet

Konsumentupplysning om försäkringar, [29]

Inrikesdepartementet

Kommersiell service i glesbygder, [13]
Bostadsanpassningsbidrag, [30]
Förhandlingsrätt för pensionärer, [33]
Konkurrens i bostadsbyggandet, [40]
Utredningen rörande den skyddade sysselsättningen, 1. Skyddat arbete, [54] 2. Skyddat arbete, Bilagor, [75]
Glesbygder och glesbygdpolitik, [56]
Arbetskraften inom byggnadsverksamheten, [74]

Civildepartementet

Kommunalt samlingsstyre eller majoritetsstyre? [32]
Rapport angående kommunal information m. m. [52]

Industridepartementet

Svensk möbelindustri, [2]
Naturgas i Sverige, [25]
Utnyttjande och skydd av havet, [43]

